6
TARİH
ANI
ÇİZİ
OLAY

OKTAY AKBAL / HİROŞİMA'LAR OLMASIN

OKTAY AKBAL

HİROŞİMA'LAR OLMASIN

Çağdaş Yayınları

Tarih Anı Gezi Olay
Dizisi 6

OKTAY AKBAL

HİROŞİMA'LAR OLMASIN

Gözlemler, Anılar, İzlenimler

ÇAĞDAŞ YAYINLARI
GAZETE, DERGİ, KİTAP, BASIN ve YAYIN
ANONİM ŞİRKETİ
Halkevi Sokak No. 39 41 Cağaloğlu İstanbul

İSTANBUL MATBAASI
Manifaturacılar Çarşısı, 2 nci Blok,
No. 2274 Unkapanı — Istanbul
Ocak 1976

ÖNSÖZ

Hiroşima... Bir masal kenti değil sandığınız gibi... Yıkılmış, yeniden yapılmış bir yer. Taş taş üstünde kalmamış. İnsanları duman olup gitmiş. Bir anda uçmuşlar, eriyerek, toz haline gelerek. Gölgeleri kalmış duvarlarda, kendileri yok olmuşlar... Masal gibi, ama masal değil, gerçek; kaskatı bir gerçek. Yüzyılımızın yüz karası bir gerçek! Hiroşima'lar Olmasın» 1945'ten beri uygar insanların, barışa gönül vermiş insanların dilinde hep bu slogan, Hiroşimalar Olmasın...

1970 atom bombasının bu kente atılışının yirmi beşinci yılıydı. Gittim, gördüm herşeyi... İlk Türk yazarı benmişim Hiroşima'ya gelen, Hiroşima'yı anlatan, öyle dediler orada. Üç gün üç gece geçirdim bu kentte. Her anı silinmez gözlemler, izlenimlerle dolu. Dönüşte «Cumhuriyet»te yazdım gördüklerimi, duyduklarımı, bildiklerimi. Yazıyla anlatılmaz şeylerdi bunlar. Ciltlerce yazsan yine de bitmez, tükenmez acılar... O günlerde «Hiroşima'lar Olmasın» geniş yankı yarattı kamuoyunda.

Atom bombasının Hiroşima'ya atılışının otuzuncu yılıydı 1975. Törenler yapıldı, gösteriler, yürüyüşler, söylevler, yazılar, kitaplar... «Hiroşima'lar Olmasın»ı «Cumhuriyet» koleksiyonların-

da bırakmak istemedim. Kitap olmaya en çok hak kazanmış yapıtımdı o. Beğenirsiniz, beğenmezsiniz, yeterli ya da yetersiz bulursunuz, daha derinlere inilmeliydi, ya da daha büyük araştırmalar gerekirdi, dersiniz. Orası size kalmıştır. Ben gördüklerimi yazarken bir gazeteci, bir yazar, daha çok bir insan olarak görevimi yaptım Bu yazı dizisini kitap halinde toplarken de insanlık adına yararlı bir iş gördüğüme inandım.

Bu kitapta ayrıca «Orta Asya'dan Baltık Kıyısına» adlı yazı dizisini de okuyacaksınız. Sovyetler Birliğinde geçirilen yirmi günlük bir gezinin ayrıntılı öyküsü... Sovyetler Birliği konusunda bir çok gezi yazısı, röportaj, inceleme okudunuz biliyorum. Nadir Nadi'den Anday'a, İ. Selçuk'tan Toker'e, Ağaoğlu'na dek... Sovyetler Birliği eskisi gibi gizlerle dolu, kapalı bir ülke değil. Ben 1968'de Asya - Afrika Yazarlar Birliği'nin Taşkent'teki kongresine çağrılmıştım. Özbekistan bizlere yakın bir ülke. Bizim eski anayurdumuz orası, orada yaşayan insanlar da atalarımız... Taşkent'te, Semerkant'ta hiç yabancılık duymadım. Ne çevreye, ne insanlara... Sonra Moskova'da ve Leningrad'da bir hafta geçirdim. Dönüşte izlenimlerimi, gözlemlerimi «Vatan» gazetesinde yayınladım. Sanırım çok kimse okumadı o yazıları. Aradan yıllar geçti, yeniden gözden geçirdim, baktım ki kitap halinde okura sunulmaya değer yanları var. «Hiroşima'lar Olmasın»ın ikinci bölümünde de onları sunuyorum size. Bir edebiyatçının gözüyle Orta Asya, kentleri, insanları, uygarlığı, bu arada Asya Afrika

yazarlar toplantısı, sonra Moskova ve Leningrad izlenimleri...

★

Üçüncü bölümde de «Yugoslavya'da On Beş Gün» adlı bir röportajımı bulacaksınız. 1961'de bir kaç gazeteci arkadaşla Yugoslavyaya çağrılı gitmiş, ülkenin bir çok yerini dolaşmıştık. İşin ilginç yanı uzun yıllardan sonra ilk kez bir gazeteci kurulunun Yugoslavya'ya gitmesiydi. Gezi dönüşünde «Vatan» gazetesinde yayınlanan bu yazı dizisi Türk okuruna Yugoslavya ve Tito konusunda az çok bir aydınlık getirdi. Yazıda geçen sayılar, bilgiler 1961'in koşullarına göredir, bunu unutmamak gerek. «Yugoslavya'da On Beş Gün»ü gene de ilgiyle okuyacağınızı umuyorum.

★

Her kitap bir savdır. Bunu bilirim. Ben her kitabım çıkmadan önce düşünürüm kuşkuları büyüterek... Değer mi? derim, bu yazıları kitap halinde okurlara, dolayısıyle gelecek kuşaklara bırakmaya değer mi? Siz ne dersiniz bilmem, ben «değer» dedim. İşte «Hiroşima'lar Olmasın» elinizde. Aradan çekilip sizi kitapla başbaşa bırakıyorum. Yargı sizin...

OKTAY AKBAL

I. BÖLÜM

HİROŞİMA'LAR OLMASIN...

«Her Taraf Ateş Deniziydi»

«Hiji tepesine tırmanırken büyük bir ağacın tam ortasından yandığını gördük. Tepeden etrafa bakınca her taraf bir ateş denizi gibiydi. Yanık ve yaralı insanlar iniliyor, tırnaklarıyla yerleri tırmalıyorlardı. Sonra Danbara'ya doğru yola çıktık. Danbara yanmıyordu, ama bütün evler yerle bir olmuştu. Nasılsa ayakta kalabilmiş tek bir ev de boştu. Kapısında bir çift sandal duruyordu. Kaçanlardan birisi bir an durdu, sandalları ayağına geçirdi, tekrar koşmaya başadı. Biraz ötede bir adam elindeki boruyla birşeyler söylüyordu. Yaralılar Ninosima'ya gitsin diyormuş. Biz de oraya gitmeye karar verdik ve nehir vapuruna bindik. Annemin önünde ben yaşta bir kız duruyordu. Bütün vücudu yanıklar, yaralar içindeydi. Çok acı çektiği belliydi. Durmadan «Anne, anne» diyordu. Birden anneme, «Affedersiniz efendim, yanınızda çocuğunuz var mı?» diye sordu. Kızın gözleri kör olmuştu herhalde. Annem «Evet var» dedi. «Lütfen şunu ona verin» diye elindeki paketi uzattı. Yemek tasıydı bu. İçinde, okula giderken o sabah annesinin hazırladığı yemek vardı. «Sen niçin yemiyorsun?» diye annem sordu. «Ben öleceğim. Lûtfen bunu kızınıza verin.» Kutuyu aldık. Bir zaman nehirde ilerledik. Vapur denize

çıktığı sırada çocuk, «Efendim» dedi, «Size ismimi söyleyeyim, eğer anneme rastlarsanız lûtfen burada olduğumu söyleyin.» Adını söyledi ve son nefesini verdi. Çok, pek çok üzüldük. Annemle başbaşa ağladık. Bu kız yaşasaydı dünyalar benim olurdu. Yaşamadı. Öldü. Hemen hastaneye gittik. Yanıklar ve yaralılarla doluydu. İçlerinde bazıları acıdan aklını kaçırmıştı, yaralıların arasında koşup duruyorlardı. Bütün bu insanlar yanmasa, yaralanmasa, şimdi sağ olsalardı ben nasıl mutlu olurdum. Vapurdaki kız yanmasaydı, yaşasaydı, annesine kavuşsaydı...»

İnsanlık ve Bilim

Elektrikli tren koşuyor dümdüz ovada. Başımı kaldırdım kitaptan. Yemyeşil bir ülkede uçuyoruz. Bunlar köyler mi? Köy evleri mi? İrili ufaklı köşkler, bir damlı, iki, üç damlı. Düzenli bahçeler, tarlalar, okula giden sarı şapkalı kızlar, siyah giysili oğlanlar. Doğanın bütün güzelliği gözlerimin önünde. Dağ yamaçları, ırmaklar. Hep yeşil, göz alabildiğine. Mutluluk, huzur veren, güzellik denen duyguyu uyandıran her şey burada. Kitap önümde duruyor: «Atom Bombası Çocukları». Ta İstanbul'dan beri taşıyorum. Kaç kez okudum? Notlar alarak, çizerek... Şimdi, şu Hiroşimo yolunda bir daha okuyorum, hayır okumak değil bu, yaşamak, o anılardaki küçük çocukların yaşamlarına karışarak, o korkunç 6 Agustos 1945 gününü duyarak... Kiyoko Tanaka, o sıralarda ilkokulun üçüncü sınıfındaymış, altı yıl sonra yazmış yukardaki anılarını. Hepsi Hiroşima cehenneminde yaşamış çocuklar bunlar. Hiroşima Üniversitesi Rektörü Dr. Osada iki binden çok çocuktan 6 Ağustos anılarını yazmalarını istemiş 1951'de. Hiroşimalı iki bin çocuk yazmış anılarını. İçlerinden altmış beşini bir kitapta yaymla-

mış. Türkçeye çevrilenler yalnız yirmi beş tane. B. Russel yazmış önsözü. «Hem çok değerli hem de dayanılmayacak kadar acı bir kitap bu» diyor filozof. İnsanoğlu acıya dayanamaz. Sürüp giden bir ıstıraptan korkarız, kaçarız ondan. Ne zaman elime alsam bu kitabı parmaklarım yanar sanki. Çocuklarm çektikleri maddî acılardır bizi en çok etkileyen. Bir düşünün, on binlerce çocuğun yaralar, yanıklar içinde günlerce işkence çekmesini, eli kolu bağlı, yalnız, kimsesiz, ana babaların seyirci kalmasını...

Masataka Oseda adlı çocuk da anılarını şu sözlerle bağlamış :

«Savaş nedir? Barış nedir? Barışı savunmak için o korkunç atom bombası gerekli mi? İnsanlıkla bilim niye aynı hızla ilerlemiyor? Çözülmemiş bu sorular kalbimi için için kemiriyorlar.»

Hiroşima Yolu

Kapattım kitabı. Yaşama dönmeli... İşte Hiroşima yolundayım. Korkunç bir hızla giden bir tren. Adı da var: Midori. Her trenin bir adı var Japonya'da. Biletinizin üstüne yazıyorlar, o adla arıyorsunuz treninizi. Hoparlörde Midori adını duyunca biniyorsunuz trene. Ozaka istasyonu tıklım tıklımdı. Trenler, katarlar, insanlar. Midori'ye sabah dokuzda bindik. Yanımdaki Japon delikanlısıyla konuşarak bir-iki saat geçirdim. Japon dergilerini karıştırdım. Herkeste bir-iki derği, bir-iki gazete. Yüzde yüzü okuyup yazan bir ulus. Gazete, dergi tirajları milyonlar tutuyor. Elimdeki kitabı gösterdim. Adı K. Takaki, bir şirkette çalışıyormuş. Hemen kartlarını veriyorlar Japonlar tanışır tanışmaz, sizin de vermeniz gerekir kartınızı. Aldı kitabı karıştırdı, güldü, bir şey

demedi. O Hiroşima'dan önceki Onomichi'de inecekmiş. Ailesi bomba ile yakından tanışmış, kendisi 4 yaşındaymış, kentten uzakta bir yerdeymiş.

Bir Yaşamı Duymak Güç...

Kogagava, Himeji, Okayama, Fukuyama, Onamichi, Kure... Dört saattir yoldayız. Artık Hiroşima'ya geliyorum. Hep o yeşillik, o doğa güzelliği. Bir 6 Ağustos gününü düşünüyorum hep. Buralardakiler de etkisini duydular mı? Kentten kaçanlar buralara kadar canlarını atabildiler mi? Örneğin şu iki damlı evin sofasında oturan ihtiyar kadın 25 yıl önceden neler saklıyor? Hiroşima'ya giden Midori'nin içindekiler hep o anı yaşarlar mı? Yoksa çeyrek yüzyıl gerideki çirkin anıları silip attılar mı belleklerinden? Yalnızım, hem de en çok yalnızlık duyduğum anlarımdan daha çok yalnız. İnanamıyorum şu anda Hiroşima yolunda olduğuma. Bir düşte, bir filimde gibiyim. Hep kurardım Hiroşima'ya bir gün gitmeyi. Görmeyi en çok istediğim yerlerden biriydi. Oldu işte. Niye bu inanmazlık duygusu? «Atom Bombası Çocukları». Sayfa sayfa karıştırıyorum gene. Ordan burdan satırlar okuyarak. O korkunç şimşeği anlatıyor çocuklar. Yitip giden analar, babalar, kardeşler. «Üç gün, dört gün, beş gün. Her Allahın günü ablamı aradık, ama bulamadık. Kapıda ne vakit bir ayak sesi duysak, «o» diyorduk. Gece dış kapıyı açık bırakırdık, hemen girsin diye.»

Kitabı bırakıp, yaşama girmeli. Kitaplar, bir yerde yaşamın yankısı değildir. Olamaz. Hiçbir yaşanmış gerçek, aynı güçle, aynı etkiyle kitaplarda yer alamaz. Ne denli içten, ne denli yalın, ne denli «edebiyatsız» olursa olsun sözcükler yaşanmış gerçekleri bir kez daha yaşatamaz. Ben de kaldırıp çantama koydum kitabı.

Yeni Bir Kent Hiroşima

Midori, Hiroşima Garına girdi. İndik. Yepyeni, güzel bir gar burası. Kat kat, mağazalar, oteller. Garın önünde durdum bir süre. Taksiler, tramvaylar, otobüsler, insanlar. Öğle sıcağı iyice bastırmış. Hiçbir iz yok geçmişten. Yoksa Hiroşima diye başka bir kente mi getirdiler beni? Herkes gülüyor, işine gidiyor, işinden geliyor. Hiroşima istasyonu harıl harıl çalışıyor. Önce bir otelde yer ayırtmalı. JTB, Japon Gezi Bürosu var garda. Daldım içeri, ilgili memura isteğimi anlattım. Hemen telefonla otellerle görüştü, beş-on dakika sürdü bu. Yer yokmuş Batı tipi otellerde, yarı Japon yarı Batı tipi bir otelde yer ayırtabilir miymiş? Tamam, dedim. İstasyon yakınlarında bir adres verdi, otelin adını Japonca yazdı verdi elime. Gardan çıktım, sola giden yola saptım, mağazalar, dükkânlar, burası otel olmalı, ikinci kat demişti. Evet, otelmiş. Hemen odama çıkardılar, ufacık bir yer, masada biri buzlu su, biri kaynar su dolu iki termos, ufacık kâğıtlarda çay. Çantamı bırakıp indim. Mainiçi Şimbun'da Bay Kawamura'yı aramak gerek. Otelci kadın açtı telefonu gazeteyi buldu. Adresi öğrendim. Hemen bir taksi, Grand Otel'in karşısında Mainiçi Gazetesinin Hiroşima Bürosu. Yollar çok güzel, her şey çok düzenli. Hiroşima yepyeni bir kent. Dünyanın en yeni, belki de en güzel kenti. Çeyrek yüzyıl önce yerle birdi, hattâ havayla birdi, her şey erimişti, uçmuştu, yok olmuştu. Şimdi işte caddeler, yapılar, anıtlar.

Mainiçili Dostlar

Mainiçi Gazetesinde bekliyorlardı beni. Ozaka'daki Expo 70'deki Türk pavyonunda karşılaştığım gazeteci Meral hanım tanıdığı bir Japon gazetecisine telefon etmiş, benim Hiroşima'ya gideceğimi bildirmişti. Mainiçi

Tokyo'da ve Ozaka'da basılan, altı milyon tirajlı bir gazete. Japonya'nın iki dev gazetesi, Asahi ve Mainiçi. Sürekli rekabet halinde iki gazete bunlar. İngilizce sayılar da çıkarıyorlar her gün. Tertemiz bir salonda buldum Bay Kawamura'yı. Ne yazık ki, yabancı dil bilmiyor Mainiçi'nin Hiroşima Bürosu Müdürü. Haberler Bölümü Müdürü Bay Michitoshi Zenimoto ile konuştuk. Hiroşima'da neler görmek, kimlerle konuşmak istediğimi sordu hemen. Bir plân yaptık birlikte, önce Barış Müzesini, Memorial Hall'u, anıtları görmeli, ilgililerle konuşmalı, kitaplar, resimler belgeler toplamalı, daha sonra Atom Bombası Hastanesini görmeli, çeyrek yüzyıl önceki cehennemde yaşamış olanlarla görüşmeli...

Buzlu çaylar içiyoruz durmadan. Hava sıcak iyice. Bay Zenimoto büroyu gezdirdi. Telefoto araçları, başka makineler, anlayamadığım nesneler. Buradan Ozaka'ya haber, resim gönderiyorlar, gene de onbeş - yirmi kişi görevli. Teleks dönüyor, telefonlar çalıyor, tam bir gazete idarehanesi. Gazetenin arabası bekliyor bizi. Müzeye doğru yola çıkıyoruz.

Elle Tutulurcasına Istırap...

«Hangi açıdan ele alacaksınız Hiroşima konusunu?» diye sordu hemen. Sonra çekti bir kâğıdı önüne. Maddî zararlar, atom bombasının yıktıkları. Ölmeyen yüz bine yakın insanın durumu. Psikolojik etkiler.. Barış ülküsü açısından atom bombası... Kimlere gitmeli, nereleri görmeli? Daha neler neler!.. Hiroşima Barış Müzesi Müdürü Bay Kaoru Ogura'nın odasındayız. Korkunç güzel bir yapıda üst katta bir geniş oda. Dışarısı kaynıyor sıcaktan, burası serin, tatlı. Bay Ogura aynı zamanda Hiroşima Belediyesi Dışişleri Bölümü Müdürü. «Ben bir yazarım, bir gazeteciyim» dedim. «Hiroşima'yı bilimsel

yönden incelemek benim işim değil. Ben konuyu, insanı ilgilendiren yönleriyle ele almak, anlatmak istiyorum, hepsi o kadar..»

Yığınla resim getirdiler. Hep o günü yansıtan... Bakmaya korkuyor insan. Anlatılmaz, sözcükle canlandırılmaz şeyler. Sonra kitaplar, broşürler, raporlar... O resimlerden birkaçını seçtim. «Yayınlayabilir misiniz bunları? Okurlara çok şiddetli gelmez mi?» diye sordu Zenimoto, hafifçe gülerek. «Bilmem» dedim. «Kimse acıyı elle tutarcasına görmek istemez.»

Böyle İşte, Böyle...

Japonya'da A. Bombası olayına ait resimler yayınlanmıyor gazetelerde. Yaralılar da resimlerinin basılmasını istemiyorlarmış. Uzun süre Amerikan İşgal Komutanlığı A. Bombasıyla ilgili yayınları, toplantıları yasaklamış. Yayınlanan dergiler, kitaplar toplatılmış. Hattâ «Atom Bombası Çocukları» filmi bile yıllarca gösterilmemiş, Japon halkı bu filmi ancak Haziran 1970 içinde seyredebilmiş.

Ben bir sürü resim seçtim, atom yanıkları, yaralıları. Bambaşka bir şey bu atom yanığı, keloid adı verilen kabarık kabarık yaralar vücutta silinmeden kalıyor yıllarca. Ameliyat üstüne ameliyat olanlar da var, ama izleri yok olmuyor. Tehlikesiz gibi görünüyorlar ama bir gün nedeni bilinmeden öteki dünyaya gönderiveriyor hastayı.

Böyle işte, böyle...

Barış Müzesi

Barış müzesinin büyük salonuna girdik. Geriden geliyordu Zenimoto. İzlenimlerimde yalnız olmamı istiyor.

Kimbilir kaç kez gezmiş, görmüş buradaki müzelik nesneleri. Pencereden bakıyor alana.

İşte koca bir kabartma harita: Hiroşima. Ohta nehri 6 kola ayrılıyor denize inerken. Hiroşima kenti bu deltada kurulmuş. İnce uzun adalar, birbirlerine köprülerle bağlı. 6 Ağustos 1945 sabahı saat sekiz buçukta üç B 29 bombardıman uçağı beliriveriyor Tinian adası üzerinden. Bir gece önce de alârm verilmiş, halk sığınaklarda geçirmiş geceyi. Sabah tehlike geçti diye çıkmışlar. Öğrenciler okullara, işçiler fabrikaya, askerler görev başına. Uçakları görünce korkmuyor Hiroşimalılar, tehlike işareti de verilmemiş hem. Üstelik Ağustos sabahı öylesine güzel ki! Çok yükseklerde ufak bulutlar var, havanın sıcaklığı 26 santigrat. Yaşamın tatlı sabahlarından biri. O üç uçaktan birinin adı «Enola Gay». Yere 600 metre uzaklıkta bir bomba patlıyor birden. Bu, 20 bin ton TNT gücünde bir atom bombası, adı da var: «Little Boy». Bu ufacık oğlan, tarihi alt üst edecek! İşte «Atom Bombası Çocukları»nın «korkunç şimşek» diye sözünü ettikleri patlayış bu. Gözgözü görmüyor. Sıcaklık 26 santigrattan inanılmaz bir yüksekliğe çıkıyor: bir milyon santigrata! Yanıyor her şey, bir anda eriyip gidiyor, havaya uçuyor, eriyor.

Bir Anda 124 Bin Ölü

İlk anda ölenlerin sayısı mı? Kimse bilemez kesin sayıyı. Çünkü kentte kaç kişi var, bilen yok. Savaş dolayısiyle binlerce asker gelmiş kente. Tahmin edilen nüfus 400 binin üstünde. 1945 ekiminde Hiroşima Emniyet Müdürlüğünce verilen sayı şöyle: Hemen ölenler 78 bin, kayıplar 14 bin, ağır yaralılar 38 bin, bombanın düştüğü merkez bölgede bulunan yaralanan veya yaralanmayan halk 17 bin. Bu hesapta Hiroşima'daki asker

kaybı yok. Daha sonra yapılan ciddî hesaplar sonunda Hiroşima'daki insan kaybının sivil halk arasında 124 bine, askerler arasında 80 bine, Hiroşima yakınlarında işçi birlikleri arasında 7500'e vardığı anlaşılmıştır. Gene de kimse kayıpları kesin olarak bilmiyor, bilmeyecek. Hem on bin yirmi bin fazla, ya da eksik olsun, ne çıkar. Yetmez mi bu sayılar o «Little Boy» adlı canavarın işlediği cinayetin korkunçluğunu göstermeye, yetmez mi?..

Ölünün Gölgesi

Müzeyi dolaşıyorum. İşte 6 ağustos gününün Hiroşiması bütün ölü canlılığıyla önümde. Koca kentte birkaç yapı ayakta kalmış iskeletler gibi. Bir tanesi Sanayi Odası binası. 1970 Hiroşima'sında 1945'den kalan bir hayalet sanki: Bir onu bırakmışlar olduğu gibi. Vitrinde biçim değiştirmiş çeşitli eşyalar. Birbirine yapışmış bozuk paralar. Sumitoma Bankasının duvarına, kaldırımına vurmuş insan gölgesi. Kimdi o yanarak uçan, yok olan zavallı? Korkunç hararette, o müthiş şimşeğin parıltısında gölgesini bir kaldırım taşına bırakarak eriyip giden? Resmini çekmişler, gözümün önünde o gölge. Ölümün aldığı vücut yok, ama gölge kalmış orada... Yanık ceketler içindeki öğrenci ne oldu? Kız öğrencinin önlüğü yanıp biçimsizleşmiş, A. Bombasının düştüğü yerden 2000 metre ötedeymiş. Bir kadının saçları elinde kalıvermiş birden. İşte birbirinden korkunç resimler: ayak parmakları çarpılmış, eller çarpılmış, insan, insan dışı bir hale girmiş. Bitkiler de değişmiş, bambu bambaşka bir şey olmuş o bir milyonluk sıcakta. Bir yığın resim, eşya, yazı...

İnsanın İnsana Yaptığı

Bakıyorum müzeyi gezenlere. Çoğu yabancı turist. Amerikalılar çoğunlukta. Kimse konuşmuyor. Kimse ağ-

zını açmıyor. Bir ölü sessizlik var burda. Arada bir Zenimoto gelip kulağıma bir şeyler söylemese dünya dışında bir yerdeyim sanacağım kendimi. Herkesin elinde ufak bir teyp. Kulaklığı takmışlar, İngilizce, Almanca, Fransızca açıklamaları dinleye dinleye müzeyi geziyorlar. Amerikalı bir genç kadın dalıp kaldı o yanmış çocuk elbiselerinin önünde. Kocası çekti kolundan sertçe. Kocaman panolar; 6 ağustosta 3000 metrelik bir daire içinde hypocenter, yâni bombanın en etkili alanı. Burasının bir adı da «atom çölü». Koca bir kent cehennem çölü oluvermiş. İnsanoğlu yapmış bunu. Bir bilim, bir uygarlık yapmış bu bilim dışı, bir uygarlık dışı işi. İçimden bir ses, bunu bir insan yapamaz diyor. Doğanın bir korkunçluğudur bu, bir yanardağ patlar birden, ya da müthiş bir deprem olulr. Ama yok, doğa kuzu gibiymiş o sabah, hava aydınlık, sıcak, tatlı. Amerikan uçakları gelivermişler, yok etmişler bir kenti.

«*Enola Gay*»dekiler...

İşte «Küçük Oğlan»ın öyküsü. Resimlerle görülüyor. San Francisco'dan Indianapolis kruvazörüne koymuşlar. Pasifik'te bir adaya getirmişler, oradan da «Enola Gay» uçağına. Bir de anı fotoğrafı var «Enola Gay» mürettebatının. Uçaklarının yanında çektirmişler bu resmi. Genç adamlar, en yaşlısı otuzunda yok. Sonradan aklını kaçıran kaptan Eatherly de bunların arasında mı? Hepsi gülüyor, hepsi mutlu. Önce mi çekmişler bu resmi, sonra mı? Bilerek mi yaptıklarının ne olduğunu, yoksa bilmeyerek mi? On bir kişi var resimde, nerdeler şimdi, ne iş yapıyorlar, savaştan sonra geldiler mi Hiroşima'ya? Kimbilir belki içlerinden biri geldi bu müzeye, gezdi herkes gibi. Utanç duydu mu? Duyarlar mı utanç denen şeyi?

Nerde İnsanlık?

Birden hatırladım Bertrand Russel'in sözlerini: «Umarım bu kitap Hiroşima'nın yerle bir edilmesine sebep olan, ya da bu vahşiliğe alkış tutan ülkelerde geniş ölçüde okunur. Eski Başkan Truman, bu müthiş işteki sorumluluğundan ötürü şu kadar olsun üzüntü duymadığını söyledi. Bu kitabı okuyunca inşallah o gönül hoşluğu biraz olsun gölgelenir. Ne var ki, bu tepkiyi beklemek budalaca bir iyimserliktir belki de...»

1945'den bu yana geçen yıllar, Kore savaşı, Vietnam savaşı, İsrail - Arap çatışmaları, Sovyet - Amerikan soğuk savaşı... Yıllarımızı atom bombası, hidrojen bombası, azot bombası kullanıldı, kullanılacak korkusuyla geçirişimiz... Ders olacaktı Hiroşima sözde! Yaptığına pişman olmayan bir Başkan ortadayken, sözleri kitaplardayken yüz bin, iki yüz bin insanın ölümü, çeyrek yüzyıldır acılar, ıstıraplar çeken yüz bin insanın varlığı havaya, boşa gitmiş mi sayılmalı? Bu müze, «gerçek insanlık» denen şeyin gerçek uygarlık denen şeyin henüz kurulmadığını, yerleşmediğini bağırıyor çığlık çığlık...

Ders Almak İskeletlerden...

İşte yanmış bir dil. Ağza sığmayacak kadar büyük yaralarla kalakalmış öyle. İşte bir albayın kılıcı eriyivermiş. İşte Kızılhaç hastanesinin bombalanmış hali, hastalarla, doktorlarla, hemşirelerle yok olmuş! Kokutaji tapınağı da yerle bir... İşte kadın şair Shinoe Shoda'nın yayınladığı şiir kitabı: 150 tane basılmış. Bayan Shoda 6 ağustos 1945'de aldığı yaralar, acılar içinde 20 yıl daha yaşamış, 300 bin budist duası yazmış el yazısıyle, 15 haziran 1965'de kurtulamamış radyasyonun vücudundaki zehirinden.. Bir şiiri karşımızda, şöyle başlıyor: «Bu iskeletler bir ders vermiyor mu bize?» İşte bir öğrenci

kızın üniforması. Annesi anlatıyor: «Sihirahami Shrine'da dolaşıyordu sabah. Bomba patladığında ağır yaralandı. 8 ağustosta öldü». Gömleği, pantolonu tanınmaz hale gelmiş. Hepsi, hepsi vitrinlerde, orada, Hiroşima'daki Barış Müzesinde...

Koridora çıktım. Başım dönüyordu. Kocaman bir balkon, bir pencere. Yemyeşil bir park önüm sıra uzanıyor. Yer yer anıtlar, çeşme, kanapeler. Ortada «cenotaph» var. Japon stilinde bir anıt bu. Hiroşima ölüleri adına dikilmiş. Bir anıt kabir ama içinde kimse yok, boş bir mezar bu.

Böyle Bir Hata...

Parka indik. Gözalabildiğine uzanan güzel bir bahçe, ağaçlar, çiçekler. Yazın tatlı bir günündeyim. Bu alan her 6 ağustosta dolarmış. Ölenler anılırmış, barış andı okunurmuş, dünyanın dört bir yanından gelenler katılırlarmış. Cenotaph'ın önünde durdum iki dakika. Sessiz kıpırdamadan. Yüzbinlerce atom kurbanının adı yazılı bu boş mezar o kadar da boş değil! Üstünde şu satırlar var: «Huzur içinde yatsınlar, böyle bir hata bir daha tekrarlanmasın.»

Parkı dolaştık. Zenimoto beni çekti bir yana götürdü. «Ancak turistler gelir bu Cenotaph'ın önüne» dedi. «Gerçek mezar ise başka yerdedir.» Gittik oraya. Yemyeşil kocaman bir tümsek. Altında bir mezar, daha doğrusu beton bir oda var. Hiroşima cehenneminde yananların cesetlerini, iskeletlerini, kalan kemiklerini bu odaya toplamışlar. Kimlikleri belli olmayan kemikler bir arada! Kaç kişi var bilinmiyor? Son günlerde bu mezarda üç Amerikalının da bulunduğu anlaşılmış. 6 ağustos günü Hiroşima bombalanmasında ölen Amerikalıların sayısı kırkı geçiyor. Bir kısmı savaş tutsağı imiş.

Birkaçı da Atom Bombası atılmazdan bir gece önce düşürülen bir uçağın mürettebatı imiş. Söylentilere göre 5 ağustos gecesi Hiroşima'ya saldıran uçaklardan birini Japon hava bataryaları düşürmüşler. O uçağın mürettebatı paraşütle atlamışlar. Yere inmişler, ama «Little Boy» kentin tepesinde 20 bin tonluk TNT gücüyle, bir milyon santigrad sıcaklığıyla patlayıverince onlar da düşmanlarıyla birlikte yanıp kemik oluvermişler... Bay Zenimoto bu üç Amerikalı askerin kimliklerini teşhis etmek için Amerika'dan gelenlerden bahsetti. Biri kadınmış, onunla gazetesi adına konuşmuş.

Anılar Parkı

Memoriam Hall, anı meydanı... Her köşede bir anıt. Ama ortadaki Barış Cephesi unutulur gibi değil. Hele 6 ağustosta yanarak ölenlerin «Mizu Mizu» (Su, su) diye yalvarmaları daha kulaklardaysa!.. O gün bir damla su için çırpınan binlerce insan vardı. Ohta ırmağının kolları insanla dolmuş taşmıştı. Yananlar suya atılınca rahatlayacaklarını sanıyorlardı, oysa yanıklar daha kötüleşiyordu, sudan karaya karadan suya balık gibi atlaya atlaya ölüyorlardı. Gücü kalmayıp su kenarına yığılanlar «Bir damla su» diye yalvarıyorlardı. İşte bu koca çeşmeyi o «susuz» ölenlerin anısına yapmışlar. Üç dört koldan su fışkırıyor havaya, durmadan.

Öte yanda «Ana ve Çocuk» heykeli. O felâket gününde çocuğu için canını feda eden anaların anısına. «Atom Bombası Çocukları» yazılarında hep analarından bahsetmemişler miydi zaten? Anaların ölümü, anaların çocukları için katlandıkları acılar, hepsi hepsi o yazılarda var. İşte o günlerde ilkokul 3. sınıfta bulunan Yoşihira Kimura'nın yazdıkları: «Annemi bir türlü unutamıyorum. Ya benim sevgili ablalarım. Annem bana pasta-

lar, çörekler yapardı. Bir yere gitse bile biz okuldan dönmeden eve gelirdi. İyi anneciğim, benim tatlı anneciğim, ölünce de herhalde iyi bir yere gitmişsindir. Annemin cennetteki hayali hep gözümün önünde. Üzerinde çok hoş bir elbise var, tıpkı melek gibi. Benim güzel annemle ablalarım atom bombası yüzünden öldüler. Bunun için tek bir insanı suçlamıyorum. Yalnız savaştan tiksiniyorum. Bu pis savaşın tekrarlanmamasını diliyorum. Savaş herkesin düşmanı, savaşı bir köşeye itersek barış gelirse cennetteki annem mutlu olur sanıyorum.»

646 Kâğıt Turna...

Sadako Sasaki... Hiroşimalı binlerce küçük kızdan biri. 1945'de iki yaşındaymış. Yaralanmamış, hastalanmamış. Okuluna gidiyormuş güzel güzel. Yıllar geçmiş. Sadako, kentinin her gün biraz daha düzeldiğini, yeni yapılar yapıldığını görmüş. On iki yaşındayken birden hastalanmış. Radyasyonun vücudda yarattığı onulmaz bir hastalıkmış bu. Doktorlar, uzmanlar incelemişler, kurtuluş olmadığını anlamışlar. On ikisindeki Sadako ölecek!.. Kendi de biliyor bunu! Ama bir Japon geleneğine göre kâğıttan bir turna kuşu yapan kişinin dileği muhakkak gerçekleşir! Sadako'ya oyalanması için bu inancı veriyor çevresi. Mektuplar alıyor bu konuda. Sadako, hasta yatağında başlıyor kâğıttan turnalar yapmaya. Çok uğraştım ben yapamadım o kuşları. Bir iki üç katlıyorsun, kıvırıyorsun, derken bir turna çıkıyor ortaya. Sadako günlerce uğraşmış, yüz, iki yüz, beş yüz, altı yüz, tam altı yüz kırkaltı kâğıt turna yapmış, Onlar birbirine de bağlanıyor ince ipliklerle, metrelerce uzayan bir kuş dizisi çıkıyor ortaya. Sadako Sasaki bin turnayı tamamlayamamış. Bin turnayı yapabilseydi, kurtulacak mıydı ölümden? Kimbilir? On iki yaşındaki bir kızın, öleceğini bi-

lerek, bin turnayı tamamlarsa ölümden kurtulacağını umut ederek, gece gündüz kâğıttan kuşlar yapması geliyor gözümün önüne, 646 ncının bitişi, 647 nciye başlayamamak ve çekip gitmek şu hem güzel, hem çirkin, hem yüce, hem aşağılık dünyadan..

Sadako Anıtı

«Atom Bombası Çocukları» anıtının tepesinde Sadako'nun heykeli var. Omuzunda bir turna kuşu. 5 mayıs 1958'de dikilmiş bu anıt. Öğrenciler toplamışlar parayı. Erkek öğrenciler gelmişler, çalışmışlar burada. Hepsi Sadako'nun arkadaşlarının eseri. Anıt üç ayak üstüne dikili. Ortasındaki boşlukta binlerle, binlerce kâğıttan turna.. Tepeden aşağıya sarkıyorlar şeritler halinde, renk renk. Japonya'nın her köşesinden, dünyanın çeşitli ülkelerinden gönderilmiş bu kâğıt kuş şeritleri. Birkaçını elledim, kimi çikolata kâğıdından, kimi karamelâ kâğıdından, kimi çiklet kâğıdından. Çocuklar kâğıt diye ellerine ne geçmişse kıvırmış bir turna yapmışlar. Hepsi Sadako'nun anısı için. Bir daha atom savaşı olmasın diye... Sadako'lar ölmesin diye... «No More Hiroshimas». «Hiroşimalar Olmasın»... Dondum kaldım orada. Ta tepede Sadako açmış kollarını bir turna kuşu gibi, sırtında turnası, uçtu uçacak. Çocuklar, biz büyüklerin, ne yaptığını bilmeyen büyüklerin kurbanı çocuklar, dünya politikacılarına «Bir Hiroşima yeter» diyorlar, «Başka bir Hiroşima olmasın» diyorlar. Ama anlayan var mı bunu? Duyan var mı? Vietnam'da, Kamboç'ta, bilmem nerde analar ağlıyor. Sadakolar ölüyor gene. Bir atom silâhı kullanılmadı henüz. Nedeni, kullanan biliyor ki, karşı taraf da aynı silâhı kendisine karşı kullanır sonra! İnsanca düşüncelerden gelmiyor atom silâhını kullanmamak. Nedir o napalm'lar, suçsuz köylerin yakılışı, tutsak diye ele

geçen zavallı gençlerin, çocukların uygar geçinen kimselerce işkence edilişleri? Pek bir ayrım yok arada...

Parkı gezdik, bitirdik. Nehrin bir kolu da buradan geçiyor. Karşı kıyıda 6 ağustos 1945'den kalan tek yapı, Sanayi Odasının iskeleti ve yıkık kubbesi. «Little Boy»un en etkili alanındaymış bu yapı. Her şey yanmış, yok olmuş, burası yıkık halde kalmış nasılsa. 1925'de bir Çek mimarı tarafından inşa edilmiş bu yapı. Uzun zaman Sanayi Odası olarak kullanılmış. Hypocenter'de ayakta kalan birkaç yapıdan biri olduğu için 6 ağustos'un canlı anısı olarak öylece bırakmışlar. Uzun tartışmalar olmuş bu konuda, sonunda 1945 Ağustosundan tek anı olarak saklanmasına karar verilmiş, bu yıkıntının daha da sağlamlaştırılması için 140 bin dolar harcamışlar, iş 1967'de tamamlanmış. Ohta'nın bir kolu geçiyor buradan, yanda bir de köprü Barış Köprüsü. Hiroşima'da her şey barıştan yana, barış çağrışımı yapıyor? Barış Müzesi, Barış Çanı, Barış Kulesi, Barış Köprüsü, Barış Caddesi... Durdum Hiroşima'nın ünlü «Dome»unun karşısında, bir de resmini çektim. Pek garip duruyor yepyeni bir kentin ortasında! O da olmasaymış kişi inanmayacakmış yirmibeş yıl önce şuracıkta bir Atom Çölü kurulduğuna, kişilerin, yapıların, ağaçların bir bütün halinde havaya uçtuğuna, eriyip yok olduğuna.. Bu Sanayi Odasından kalan iskelet, tanık o günlere, o olaylara. Dünya durdukça tanıklığını sürdürecek...

Yeter dedim içimden, bir Hiroşima yeter. Atom silâhı, daha korkunç silâhlar bir daha kullanılmamalı. 6 Ağustos 1945'de Hiroşima, 9 Ağustos 1945'de Nagazaki. Bir anda yok olan yüz binlerce insan, aldığı korkunç yaralarla, göze görülmez ışınların etkisiyle yaşayan ölü hayatı sürdüren bir o kadar insan. Köprüye doğru yürüdük. Kent uzaktan öyle güzeldi ki! Döndüm parka doğru, Sadako'nun anıtı yakındaydı. Rüzgârda kâğıt kuşlar

sallanıyordu. Yarın belki yenileri gelecek uzak kentlerden. Ufak ellerin sabırla işledikleri kâğıt kuşlar dizi dizi inecek yere dek. Bir küçük kızın ruhu rahat uyusun, bu dünyadaki yüz binlerce, milyonlarca küçük kızlar, çocuklar savaş yüzü görmesin, anasız babasız kalmasın diye. Bu umutla, bu istekle, bu düşle...

Caddeler, İnsanlar...

Daldık Hiroşima kentinin sokaklarına, caddelerine. Buraları hep «Hypocenter» sayılıyor. Bombanın üç klm. lik çevresi buraları. Şimdi koca yapılar, apartmanlar, çarşılar, büyük mağazalarla dolu. Hatchobori semtindeyiz. Geniş caddeler akşam kalabalığıyla dolup taşıyor. Gençler kahkahalarla geçiyorlar. Sinemalarda en yeni filmler, Amerikan filmleri. Vitrinler tıklım tıklım, fotoğraflar, televizyonlar, radyolar. Japon endüstrisinin en son yapıtları. Dünyanın en önde gelen teknik uygarlığını yaratan, buna kısa zamanda ulaşan Japonlar şimdi yalnız ve yalnız barış istiyor. İçtenlik var mı bu görünüşte? Unuttular mı yirmi beş yıl öncenin canavarlığını? Savaş, savaştır. Silâhlı kuvvetlerle silâhlı kuvvetlere karşı yapılır bu. Ama sen tut en yeni bir silâhı suçsuz bir halka karşı kullan. Dörtyüz bin insanı bir deneme kobayı gibi harca bir anda! Nasıl unutulur bu, nasıl bağışlanır? Bay Zenimoto ile Hiroşima kenti konusunda konuşuyoruz. Birtakım şeyler anlatıyor: İşte büyük Tenmaya mağazası, Fukuya mağazası. Hepsi son onbeş-yirmi yılda yapılmış. Bu gençler, bu çocuklar, Hiroşima cehennemini yaşamamışlar. Duysalar da, okusalar da, bir masal gibi gelmiştir onlara. Yaşlı kuşaklardaki o durgunluk yok onlarda. Yakınları, anaları, babaları, akrabaları yok mu kurbanlar arasında? Vardır elbet, ama ölenler unutulur kısa zamanda. Yaşayan kişi, ölenle ölmez, yaşamasını sürdürür unutarak ölenleri. Yaşamın yasası bu.

Bay Zenimoto ile Mainiçi'ye döndük. Akşam olmuştu. Gene buzlu çaylar içtik. Bay Kawamura geldi, sordu ne yaptığımızı, nerelere gittiğimizi. Anlattık. Yarıma bıraktığımızı söyledik önemli ziyaretlerin bir bölümünü; Atom Hastahanesi var, Hibakuşa'ların Dinlenme Evi var. Haberler geliyor ordan burdan, teleks işliyor. Bir süre haberleri inceledim. Türkiye'den de bir şeyler çıkar mı diye? Yok, Türkiye'nin adı geçmiyor. Demek işler yolunda, önemli bir şey olmamış. İçim rahatladı. Gene bir buzlu çay. Taksiye bindik, beş dakika sonra otele vardık. Bu gece yalnızım. Bir sürü kitap, dergi, broşür var, okumam, incelemem gereken.. Nerde yalnızlık? Yüzbinlerce atom kurbanıyla birlikteyim bu gece. Hem de ufacık bir otel odasında..

İsatsyonun üstü kat kat, otel, gazinolar, lokantalar, gece kulüpleriyle dolu. İstasyondan dışarı adım atmadan yeterince yaşayabilir insan, yer, içer eğlenir, yatar. Ben de tırmanan merdivenle üst katlara çıktım. Bir lokantada, iki duble bira, spagetti. Herhangi bir Batı lokantasındayım. Hizmet eden ufacık, incecik Japon kızları olmasa kendimi Avrupa'nın, Amerika'nın bir kentinde sayacağım. Ama masadaki o broşürler, raporlar, kitaplar hep yirmibeş yıl öncesine sürüklüyor, içinde bulunduğum andan koparıp alıyor beni.

Hiroşima'nın Dünü

Bir de yağmur başladı sinsi sinsi. Otelde odamdayım. Buzlu çay burda da var, termos dolusu. Uzandım, başladım okumaya. Hiroşima kentinin tarihi.. 16. yüzyılda Japonya derebeylik savaşlarıyla parçalanmış. Derebeyler birbirlerine girmişler. Nohri Terumoto adlı bir «Bey» de Ohta Nehri kıyılarında yerleşmiş, bir kale kurmuş 1589'da. Bu delta bölgesine o zaman Hiroşima adı ve-

rilmiş. Yüzyıl içinde kent büyümüş, kalabalıklaşmış. Batı Honshu'nun en büyük kenti olmuş. Meiji devriminde yani 1869'da Hiroşima vilâyet haline getirilmiş. 1894'deki Çin Japon savaşında imparatorluk orduları karargâhı burada kurulmuş. 1904 - 1905 Rus - Japon savaşında da limanıyla önemli bir rol oynamış. Kent kalabalıklaşa kalabalıklaşa 1945'de 400 bin nüfusa yükselmiş. Bundan ötesini bilmeyen yok..

Şairler Susmaz

Resimli kitapları karıştırdım saatlerce. Yıkıntılar, cesetler, ölüler. O kent, bu kent mi? Pencereden bakıyorum, karşıki büyük mağazanın ışıkları yanıyor, istasyon da öyle. Yoldan genç kızlar geçiyor yağmur altında koşarak. Herkes mutlu, neşeli. Ama bu kitaplar yalan söylemez. İşte resimler, yanyana koyunca anlaşılıyor her - şey. Hatchobori bölgesi çeyrek yüzyıl önce ve sonra. Bir çölden bir uygarlık doğmuş. İşte şiirler... Şairler hiç susar mı? Hiç küller altında dondurur mu acıyı? Yasaklara rağmen konuşur onlar. Amerikan İşgâl Komutanlığı yıllarca yasaklamış atom bombasından, yarattığı acılardan, ölenlerden bahsetmeyi. Ama gene de basılmış dergiler, kitaplar, yazılmış şiirler...

1967'de «Hiroşima adına konuşuyorum» adlı bir şiir antolojisi yayınlanmış. Sadako Kurihara'nın «Bırakın Doğsunlar» şiiri sarstı birden, o günleri, o anıları yaşadım bu şiirde. Bombardıman gecesi sığınaklarda, bodrumlarda saklanmış yaralılar, inilti sesleri, bağırışmalar. Umutsuzluk, bezginlik. Şair Kurihara'nın şiirini okuyorum tadını duya duya :

Ölüm, Engel Değil Yaşama!

«Kapıları kapanmış - büyük yapılardan - birinin bodrumunda - bir geceydi. - Atom bombasıyla yaralanan -

lar Doldurmuşlardı karanlık bodrumu Karanlıktı karanlık Bir mum ışığı bile yoktu - Kan ve ceset kokuyordu - Her yan - İniltiler, terli bir boğuntu - Garip bir ses duyuldu birden: «Bir çocuk doğuyor» Böyle bir bodrum cehenneminde - Bir genç kadın doğum sancıları çekiyordu Ne yapsın insanlar o karanlıkta Bir kibrit bile yoktu Herkes kadının başına toplandı Üzerine titriyorlardı gebe kadının Unutmuşlardı kendi acılarını - O sıra bir ses duyuldu: «Ebeyim ben, çekilin» diyordu Ağır yaralıydı ebe Biraz önce inleyen oydu - Karanlıkta, cehennemin dibinde Böylece yeni bir hayat doğdu - Ebeyse şafak sökmeden - Öldü o gece - Bırakın doğsun, bırakın doğsun İnsan hayatıyla ödese bile bunu.»

Şiir Yasaklanınca..

Hep gizli, az sayıda basılmış şiir kitapları, dergiler. Elden ele geçerek, saklı saklı okunarak... Istırabı anlatmak yasak olursa, anlayın artık o ıstırabın korkunçluğunu! Oysa acıyı anlatmak, boşalmak, ferahlamaktır. Ama Amerikan işgâl makamları istememişler bunu. Şiddetle izlemişler atom savaşının korkunçluğunu anlatan şiirleri. Ağustos 1961'de Sankichi Togo «Atom Bombası Şiirleri»ni yayınlamış gizlice, topu topu beş yüz tane basarak.. İşte bir tanesi:

«Babamı geri ver, anamı - Dedemi, ninemi - Kızlarımı, oğullarımı - Geri ver - Beni geri ver - Geri ver insanlığı Bu yaşam sürdükçe, bu yaşam Hiç bitmeyecek olan Barışı geri ver.»

Barışçı törenler de yasakmış o günlerde. 6 Ağustos 1950'de Barış Alanında bir tören yapılmak istenmiş, ama işgâl kuvvetleri yasaklamışlar. Sankichi Togo şu küçük şiiriyle o günü ölümsüzleştirmiş: «Bize doğru koşuyorlar-

Koşuyorlar bize doğru - Ordan - Burdan - Tabancası belinde Polis yürüyor üstümüze Altısında Ağustosun - Bin dokuz yüz elli de»

Hiroşima, Nazagaki Ölüleri

Sonra sayılar, sayılar, sayılar. Ölüler, Hiroşima'da, 9 Ağustosta Nagazaki'de. Birine «Little Boy», ötekine «Fat Mann». Küçük çocukla, tombul adam!.. Şu Amerikalılar da ne şakacıdır! Koydukları adlara bakın siz, küçük çocuk, tombul adam. Kara mizah dedikleri bu belki de. Nagazaki'ye düşen tombul bomba 271 bin nüfuslu bu kentte bir anda 124 bin insanı yok etmiş. İnanılır şey mi? Hiroşima'da toplu olarak Atom bombasının verdiği kayıp ise çeyrek milyona yükselmiş iki yıl içinde. Sayılar, istatistikler, resimler, şiirler, demeçler. Barış, barış, barış...

Geceyarısı Sokaklarda

Saate baktım, geceyarısına yaklaşıyor. Uyuyamazdım bunca ölüye, bunca yaralıya, bunca çileye, acıya omuz çevirerek. Ne yapılabilir, elden ne gelir? Ufacık oda daha da daraldı sanki. Aldım ince yağmurluğumu, fırladım sokağa. Azalmış yağmur, ufacık su birikintileri, tek tük geçen taksiler, tramvaylar, otobüsler. Binmeli bir tramvaya gitmeli kentin bir ucuna dek. Hiroşima'da çocukluğumun, ilk gençliğimin İstanbul'unu yaşamalı, tramvaylardaki anılarımı. Başka bir kentte sayabilsem kendimi, kopabilsem birkaç saatliğine Hiroşima gerçeğinden. Nerde, nerde? Yürüdüm dakikalarca nereye gittiğimi bilmeden. Köprüler, yollar, karanlık yapılar. Sonra bir küçük lokantaya girdim, sigara dumanları arasında bara oturdum. En yeni bir Fransız şarkısı vardı radyoda. Ağır bir ses, yapışkan bir hava. Soğuk bir bira. Gene sokak.

Gene çeyrek yüzyıl öncesinin düşleri. Kendimi Hiroşima garının önünde buldum birden. Işıklar içindeydim. Girdim, birkaç kart aldım, dostlara «Sevgiler» yolladım Hiroşima'dan. Yalnızlığımdan kurtardı bu kartlar, sevdiklerime sesleniş. Otele dönebilirdim. Birkaç saatliğine de olsa uyuyabilirdim artık...

Hiroşima Sabahı

Sabah başka bir kentte gibiydim. Bir gün öncenin anısı yoktu sanki. Saat sekizde sokağa fırladım. Açtım şehir plânını, işte Ohta'nın kolları, köprüler. Bir tramvay kalkıyordu duraktan. Atladım, uzattım bozuklukları, bir bilet verdiler, birşeyler söylediler, anlamadım. Anlamadığımı da anladılar, güldüler. Hızlı gidiyor tramvay. Bir süre sonra durdu, bir köprü vardı burada, hemen indim. Küçücük bir park, bir çocuk bahçesi. Çöpçüler süpürüyor etrafı. Herkes işinde gücünde. Avareler nerde peki? Yok belki de avare diye bir şey burada. Bu sabah benden başka avare yok Hiroşima'da. Köprünün altında bir ufak iskele var. Kırmızılı siyahlı sandallar binecek kişileri bekliyor. Köprüde durdum, sağa sola baktım. Doğru gidersem Grand Hotel'e, Mainiçi'ye çıkarım, ama daha erken. Kentte dolaşmalı birkaç saat daha. Yürüyorum düzgün caddeler, yollar. Şehrin merkezine gemişim bilmeden! İşte upuzun çarşı, Fukuya ve Tenmaya mağazaları. Saat on değil daha, oturmuş bekleyenler var mağazaların açılmasını. Çöktüm bir sokak koltuğuna. Yaya geçiti önümde, otobüs de burada duruyor. İnsanlar geliyor, insanlar geçiyor. Bir çoculu kadın bekliyor yanım sıra. Çocuk kocaman gözlerle beni seyretti şaşkın şaşkın. Tanımak istercesine. Ben de farkettirmeden çekiverdim resmini. Yirmi beş yıl önce çöldü buraları, kavrulmuş, erimişti herşeyiyle. Zaman denen şey korkunç!

Yoktan var oluyor bir kent. Varken yok olduğu gibi! İnsan tükenmez demişti Dağlarca. Tükenmiyor insanın gücü, yaşama bağlılığı, kendine, yarına inancı...

Saat bir oldu. Mainiçi. Zenimoto bu kez Nikon'unu da almış. Benim eski Agfa'nın içinden çıkamamıştı dün.

Gene buzlu çaylar. Gene otomobil. Gene Hiroşima içinde kısa süreli bir gezi. Arabada konuşuyoruz: «Okudunuz mu kitapları?» diyor. «Evet». «Şimdi A. Bombası Hastanesine gideceğiz». Kızıl Haç Hastahanesi ile Atom Bombası Hastahanesi yanyana. İkisinin de baş hekimi Dr. Shigeto, keloid adı verilen yanıkların ve radyasyon hastalıklarının en büyük uzmanlarındanmış. Zenimoto, «Hastahaneyi gezmek yasaktır, doktor da çok meşgul bir insandır» dedi. «Hiç değilse dışardan görürsünüz, belki başhekimle de kısa bir süre konuşmanız mümkün olur, birkaç resim çekeriz» dedi.

Sisifos'un Çilesi

Dün Kızılhaç Hastahanesinin 1945'den sonraki halini görmüştüm müzede. Yıkılmış, bütün hastalarıyla, doktorları, hemşireleriyle yerle bir olmuş. Hastahanedeki ölü sayısı altı yüz. Bunun içinde doktorlar, hemşireler de var. Topyekûn savaşta hasta, doktor, çocuk, ihtiyar dinleyen yok. Atarsın bombayı, çeker gidersin. Çeksin çileyi zavallı insanlar yıllarca yıllarca. Tıp bilimi o yaraları, o hastalıkları yok edeceğim, iyileştireceğim diye uğraşsın dursun. Ne garip şu insanoğlu! Hele bilim adamı adı verdiklerimiz! Bir yandan en kısa zamanda, en çok insanı nasıl öldürür, nasıl sakat bırakırız diye türlü çareler ararlar, çağdaş tekniğin cinayet alanında birbirinden üstün harikalarını yaratırlar, öte yandan da aynı bilim insanlığı kurtarmak, tek bir insanın acısını hafifletmek için yıllarca didinir durur. Barış müzesindeki kitaplıkta Hi-

roşima konusunda yazılmış, yayınlanmış tıbbî incelemeler bölümünü görmüştüm.. Raflar dolusu eser! Radyoaktivite, radyasyon, keloid. Bir yandan yık, bir yandan yap. Camus'nün «Sisifos Efsanesi»ni hatırladım. Yıllarca uğraşa uğraşa bir insanlık, bir uygarlık yaratırız, yarattığımızı sanırız, sonra gene kendi elimizle kıyarız ona. Sonra yeni baştan...

Dr. Shigeto'nun Odası

Hastahanenin girişinde de o kuşlar var. Kâğıttan süsler. Hastahane işte!... Her yerde nasılsa, öyle. Başhekimin odasına gittik önce. Oturduk, bekledik bir köşede. Dr. Fumio Shigeto az sonra geldi. Tanıştık. Zenimoto, uzun uzun anlattı, herhalde beni tanıtıyor. Türkiye'den geldi, falan diyor. Başhekim ilgilendikçe ilgilendi. Bir kez geçmiş İstanbul'dan, çok sevmiş. «Türkiye'den buraya, hastahanemize gelen ilk Türk gazetecisi sizsiniz» dedi. «Hiroşima'ya başka Türk gazetecisi, yazarı geldi mi, gelmedi mi bilmem, ama Atom Bombası Hastalıkları Hastahanesine ilk siz geldiniz.» Baş hekim, o ciddî, işi gücü çok başhekim, başladı anlatmaya. Kendisi de 6 Ağustos gününü yaşamış, ona hiçbir şey olmamış, kapalı bir yerdeymiş, bir raslantı olarak, ne yanmış, ne de radyasyonun etkisinde kalmış. Atom kurbanlarıyla ilk ilgilenen doktorlardan biri. Yığınla anısı var. «Niye yazmıyorsunuz?» diye sordum. Güldü, bir şey demedi. Zenimoto, «İşi çoktur Dr. Shigeto'nun» dedi. Kolay değil, 25 yıldır aynı hava içinde yaşamak, aynı çileyi duymak, paylaşmak, aynı hastalıklarla savaşmak, radyasyonun yeni yeni belirtilerini karşılamak...

Koca albümler getirdiler masaya. Kızılhaç Hastahanesinin yirmi beş yıl önceki hali. Bombalanmadan önce ve sonra. Ölüler, yaralılar. Keloid'in binbir çeşit hali.

«İstediğiniz resimleri alın» diyor başhekim. «Türkiye'de de anlaşılsın nükleer silâhların korkunçluğu.» İnsan dayanamıyor bu resimlere. Hepsi birbirinden daha korkunç. Nasıl basılır bunlar gazeteye? Nasıl bakar okurlar? Keyfi, rahatı kaçmaz mı bunu görenin? Dünyada bunca acı varken git bencil bir mutluluk peşinde koş! İnsan, insana nasıl kıymış! Ölen ölmüş. Yüz bin, iki yüz bin, yanmış, kavrulmuş, erimiş, göklere uçmuş. Ama kalanlar, ya geriye kalanlar, yaralarla, onulmaz hastalıklarla? En büyük dert onlar, en büyük ıstırap onlarınki. Peki ya öksüz çocuklar, kimsesizler?

100 Bin Hibakusha

Başhekim Shigeto anlattı, belgeler verdi. 1970 yılında Hiroşima'nın nüfusu 544 bin. Bunun 94.975'i Atom bombası kurbanı. Japonca deyimiyle birer Hubakusha! İkiye bölünüyor Hibakushalar. Radyasyonun özel etkisi altında kalanlar. Radyasyonun genel etkisi altında kalanlar.

6 Ağustos günü Hypocenter'in 3 klm. çapı içinde bulunanlar, ya da üç gün içinde bu bölgeye girip çıkanlar ilk bölüme giriyor. Bunlara Atom Bombasının özel etkisi altında kalanlar deniyor. Ayrıca Atom Bombası hastalıklarından birine tutulduğu anlaşılan herkes bu bölüme giriyor. Bu insanların sayısı 1968 Mart sayımına göre 84.111. Bu kimselere Japon Hükûmeti şu olanakları sağlamış: Yılda iki kere parasız muayene; hastalığın ağırlaşması halinde her türlü bakımını, atom hastalığı adı verilen bir hastalığa kim yakalanırsa yakalansın tedavisini hükûmet yapıyor.

İkinci bölümdekiler atom bombasının düştüğü yerden 3 klm. dışarda olanlar. Bunlar bombanın genel etkisinde kalmış sayılıyor. Bu çeşit Hibakushaların sayısı

10.864. Bunlar da yılda iki kez parasız muayeneden geçiriliyorlar. Son muayenelerin sonuçlarına göre 94.970 Hibakushanın sağlık durumu şimdilik iyi. Yalnız 27.481 Hibakusha'nın sağlık durumları bozuk, sürekli tedavi altında tutulmak zorundalar.

Hibakushalar yirmi beş yıl önce Hiroşima'da yaşamış olmanın yazgısına katlanıyorlar. Hâlâ radyasyondan veya keloid hastalıklarından ölenler var. 1965'de 700, 1966'da 1000, 1967'de 1130 Hibakusha çeyrek yüzyıl öncenin tokatıyla ölmüş gitmiş.

Bir soru sordum: «Peki, çalışamayacak durumda olanlar ne yapacak, nasıl geçinecek, bir yardım düşünülmüş mü?»

İşte yanıtı: «Atom bombası hastalıklarına tutulmuş olanlara eskiden ayda 3400 yen verirlermiş, şimdi bunu 5000'e çıkarmışlar. 360 yen bir dolar olduğuna göre, 10 dolar önemli bir şey değil. Bir de özel ödenek var, bunun tutarı 10.000 yen. Bu ödeneği alanların sayısı 1200. Yaşı 60'ı aşmış Hibakushalardan 6200 tanesine de ayda 3000 yen ödeniyor. Tedavi altında bulunan 163 kişiye ayda 9000 yen.

Bu Kadın Ölecek!

Bu açıklamalardan sonra Dr. Shigeto, «Size koğuşları gezdireyim» dedi. Bu yakın ilgiye bay Zenimoto da şaştı. Türkiye'den gelmiş ilk gazetesi olmanın etkisiydi bu. Hastahane, her yerde aynı. Hepsi birbirinin eşi. Tertemiz, aydınlık bir yapı, ama ne de olsa hastahane işte. Bir odaya girdik, yaşlı bir kadın ayakta dolaşıyordu. Başhekimi ve bizleri görünce yerlere kadar eğildi. Doktorla konuştular, herhalde beni tanıttı hastaya, kadın yatağa uzandı, boynunu uzattı, keloid izleri görülüyordu. Tatlı bir ihtiyar, atom bombasından aldığı yaralar kanser ha-

line gelmiş, birkaç ameliyat geçirmiş. Dışarı çıkınca öğrendim, iki ay daha yaşayabilecekmiş ancak. «O kadar kesin demek» dedim. «Evet» dedi doktor. «İki ay içinde ölecek.» Zor, yaşayan bir insanı ölü saymak. Doktorlar için kolay, bilimin kesinliğine inanınca mesele kalmıyor. Başka bir odaya girdik, burada genç bir kadın yatıyor. Gene tanıştırıldım. Doktor bir şey söyledi, kadın yakasını açtı, bütün göğsü ortaya çıktı. Göğüs deyince memeleri göründü sanılmasın. Meme falan kalmamış. Keloidle kaplı göğsü baştanbaşa. Kapkara, harita gibi inişli çıkışlı, girintili, çıkıntılı bir atom yanığı. Gülüyordu yarasını gösterirken. Sanki kazandığı bir madalyayı gösterir gibi! Doktorla ahbaplık ettiler. Türkiye konusunda birşeyler söyledi. İstanbul'un güzelliğini biliyor. İstanbul genellikle Türkiye'den çok tanınıyor. Türkiye'den geldim diyeceğine İstanbul'dan geldim demek daha kolay! Sonra başka odalara girdik, başka hastalarla konuştuk.

Atom Bombası Hastahanesinde 120 yatak var. Her gün 400 hasta geliyor tedaviye. Bütün yataklar dolu. Bir de muayene için başvuranlar. Atom kurbanları, yani yüz bine yakın insan bu hastahanenin sürekli hastaları. Koridorlarda, odalarda hep o atom yanıkları, daha doğrusu atom bombası gazileri. Doktor Shigeto'ya çok teşekkür ettim. Birlikte resimler çektirdik. Kartlarımızı verdik, ayrıldık.

Utanmak Yetmez

Bir süre kapının önünde durdum. Yeni hastalar geliyordu. Gençler, yaşlılar. Atom kurbanları arasında yaş farkı yok. 1945'de daha doğmamış olanlar bile var. Hattâ gebe kadınların o sırada doğurdukları çocuklar arasında hilkat garibesi olanlar da varmış. Kimi ölmüş, ama biçimsiz varlıklarını sürdürenler de olmuş. Doktorun söz-

lerini hatırlıyordum: «Bir Hiroşima daha olmamalı. Bu korkunç olay bir daha tekrarlanmamalı. Türk halkı da bunun dehşetini öğrenmeli. Barışın insanlığın tek umudu, tek kurtuluş yolu olduğuna inanmalı.» Utanç duydum o yaralılardan, o iki ay sonra ölecek yaşlı kadından, göğsü keloidle kararmış 55 yaşındaki kadından. Utanmak yetmez, anlamak gerek, insanlığın yalnızca teknik ilerleme olmadığını, Duhamel'in dediği gibi «gerçek insanlığın kalbte olduğunu» duymak gerek.

Hiç bir şey demedim. İki ay sonra ölecek kadını düşünüyordum. Biliyor muydu? Belki de. Yirmi beş yıldır ölümle içli dışlıydı. Nasıl olsa ölecekti, hem de atom yaralarından, atom kanserinden ölecekti, bunu bilmemesi imkânsızdı.

Ya o yaşından genç görünen 55 yaşındai kadın? Otuz yaşındaydı yaralandığı sırada. Şimdi oturup anılarını dinlemeli. Her biri bir roman taşıyor içinde. Yazılmamış, yazılmayacak. Yüzbin insan yüzbin roman. Yaza yaza bitiremezsin. Birbirinin eşi, benzeri olunca ilginçliği de yitiyor artık. İnsanoğlu böyledir, tek acı, tek serüven ilgi çeker. Ne denli müthiş, ne denli bilinmedik, görülmedik olsa da bir acıyı, bir serüveni yüzbinlerce insan bir anda yaşadı mı ilginçliği yok oluyor!...

San Francisco'ya Ait Bir Anı..

Amerika'ya gitmiştim 1960 kışında. Denver'de «Kumsalda» filmini seyretmiştim. San Francisco'nun bir nükleer savaştan sonraki halini gösteren birkaç sahne vardı: Kent olduğu gibi kalmış, yapıları, arabaları, mağazaları, herşeyi ile. Ama insanlar radyasyon etkisiyle ölmüşler hep. Dünyada insan kalmamış. Avustralya'da belirli bir süre için yaşam sürüyor, bir hafta on gün sonra o da sona erecek.. Bir denizaltı dönüyor San Francisco'ya, rad-

yasyon geçirmeyecek giysilerle korunan bir asker kente çıkıp, sokak sokak dolaşıyor. Neon ışıkları yanıp sönmekte, her şey yerli yerinde durmakta, ama insanlar yutmuşlar intihar haplarını, yeryüzünden kalkmışlar, kısacası kökü kurumuş insanlığın. Geceydi. Karlı bir Şubat gecesi. Film çok etkilemişti beni. Sinemada kimse ne gülmüş, ne de öksürmüştü. Ölü bir sessizlikle filmi seyretmişti Denverliler. Ertesi gün öğleye doğru uçakla San Francisco'ya gelmiştik. O canlı, o güzel kenti görünce, hele o kaynaşan kalabalığı, o renkli yaşamı seyredince filmin etkisinden kendimi kurtarabilmiştim. Filmdi o, bir hayaldi, olmayacak bir şey. 1945'de Hiroşima'da, Nagazaki'de böyle bir şey olmuştu, niye aynı durum New York'un, San Francisco'nun başına gelmesin?

Bile Bile mi?

1945'de Amerikalılar gücünü bile bile mi attılar Küçük Oğlan'ı? Evet, bile bile... Biliyorlardı bir anda koskoca bir kentin yok olacağını. Ama radyasyonun yıllar süren etkisini hesapladıklarını sanmam. Savaşta indirilen her darbe düşmanı hemen çökertmek içindir. O gün için, o an için... Düşmanlıklar yıllarca sürmez, savaşlar savaş bittikten sonra da aynı korkunç etkiyi göstermez. İlk denemeyi 16 Haziran 1945'de Los Alamos çölünde yaptı Amerikalılar. Atom bombasının korkunçluğunu anladılar, ama onun yıkıcı, yakıcı etkisini gördüler yalnız, radyasyon gücünü bilemediler. Böyle düşünmek istiyorum, Amerika savaşı bir an önce bitirmek, kazanmak, Japonları diz çöktürmek istiyordu, Pearl Harbour baskınının öcünü almak, gücünü kabul ettirmek, askerlikçe, bilimce, teknikçe en güçlü, en büyük, en karşıkonulmaz devlet olduğunu dosta düşmana ispat etmek... Ama bir bombayla bir kenti çeyrek yüzyıl ıstırap içinde yaşatmak is-

temiyorlardı herhalde. İnsan, insanlıktan çıkmalı bunu bile bile yapmışsa...

Ansiklopediye Göre Atom Bombası

Açarsanız bir ansiklopediyi, atom bombası için şunları yazar: A.B.D. 6 ve 9 Ağustos 1945'de Hiroşima ve Nagazaki'ye iki bomba attı, bunların etkisi o derece dehşetli oldu ki 28 Temmuzda Müttefiklerin ültimatomunu reddetmiş olan Japonya, 1 Ağustosta bunu kabul etti. Bu iki patlama askerlik tarihinde yeni bir çağ açıyordu ve savaş sonrası yıllarında atom olayı milletlerarası askerî politikaya hâkim olacaktı. Gerçekten de, atom patlamaları, patlama merkezlerinin yakınındaki herşeyi tamamen yok ettiği gibi şu etkileri de doğurur: a) Mekanik etki, tutuşarak patlama sonucu meydana gelir ve kuvvetli bir sadme dalgası yayılır. b) Işıl etki, mekanik etkiyle birlikte kendini gösterir, patlama ile saçılan sıcaklık, çok kısa bir zamanda, rastladığı cisimlerin yüzeyinde yoğunlaşır. c) Çekirdeksel ışın etkisi, gama ve nötron ışınları esasına göre olur. d) Radyoaktif artık etkisi, ânî olan ilk üç etkinin aksine uzun veya çok uzun sürelidir ve çok daha geniş bir alana yayılır.

Bilime Karşı Savaş!

Böyle diyor ansiklopedi. Kupkuru bir anlatım birşey vermiyor belki. Bilim kurudur, yalındır, ama yüzbinlerce insan, giderek milyonlarca insan birer deneme kobayı durumuna düşerse o kuru, yalın, adına bilim denen, ama gerçekte vahşet sayılan bir çılgınlıkla savaşmak gerektiği ortaya çıkar. Ne acı ki, çağımızda bilimle savaşmak zorunda insanoğlu! Bilim, teknik kişinin yararına değil, daha çok zararına çalışıyor. Ne güzel sormuş Hiroşimalı çocuk: «Niye bilim, insanlıkla birlikte ilerlemiyor?» Ki-

şi, kendi yarattığı aracın oyuncağı oluyor her zaman. Kendi silâhı ile kendini yok ediyor! 1945'deki atom bombası 20 kilotondu, bu 100'e, 500 kilotona çıktı!..

Ders Alan Kim?

Sanmayın ki Hiroşima ve Nagazaki deneyleri bir ders oldu. Hayır, Amerika, Sovyet Rusya, İngiltere, Fransa, Çin, irili ufaklı daha başka devletler hep bu silâhın ardına düştü. Kim daha çok atom bombası depo ederse o denli güçlü saydı kendini. 1945'den 1962'ye dek yapılan atom deneylerinin sayısı 238, atom gemileri, denizaltıları, füzeler, daha neler neler. İnsanoğlu bugün topyekûn yok olma tehlikesi altında yaşıyor. Bir uçurumun kenarında, her an itilmek, yitip gitmek ihtimaliyle başbaşa... Buna alışmış olarak...

«Hiroşima Evi»

Sevimli bir Japon evi. Dış kapıdan karşıladılar. Genç bir Japon kızı buyrun diyor. Önümüze terlikler kondu, ayakkaplarımızı orada bıraktık. Bahçeye bakan bir koridor, sonra geniş bir oda. Terlikler kapıda kalacak, çorapla girilecek. İki adım terlikle attım, sonra hatırlayıp döndüm. Orta yerde alçacık bir masa, yerde hasırlar, üstlerinde minderler. Yanımda kocaman bir vantilatör, dönüp duruyor. Dışardaki sıcağa rağmen içerisi serin. Burası Hiroşima Evi. Adı böyle, Atom bombası hastalarının dinlenme yurdu. 1957'de kurulmuş. Hiroshima House Foundation'un merkezi New York'ta, kurucular arasında ünlü yazarlar, düşünürler var. İşte birkaçı: Simone de Beauvoir, Pearl Buck, Duhamel, Kavabata, Hershey, Mauriac, Linus Pauling, Jean Rostand, Dame Flora Robson, Albert Schweitzer, Leonard Bernstein, Lord Boyd Orr, Edita ve Ira Moris vb.

Herşey Hibakusha'lar İçin

Hiroşima evi'nin ilk kurucuları Edita ve Ira Moris. Girişim bu karı-kocadan gelmiş. Böyle bir evin alınması, hazırlanması bu yazar çiftin eseri Edita Moris'in «Vietnam'a Sevgiler» adlı küçük romanını hatırladım. Nagazakili bir keloid yaralısının, Nishina Shinzo'nun, Vietnamlı napalm yanığı bayan Dan Thanh'a yazdığı mektuplar. Bir de «Hiroşima'nın Çiçekleri» adlı romanı var. İra Moris de tanınmış bir romancı. İşte bu karı koca binlerce dolar vermişler bu ev'e önayak olmuşlar, örgütler kurmuşlar. Yüzbin hibakusha'nın bir çeşit sığınağı burası. Haftanın her günü bu ev onlara açık. Yemek yiyorlar, yatıp uyuyorlar, oyun oynuyorlar, dans seyrediyorlar, ahbaplık ediyorlar. Hiroşima evi'nin yardımlarından yararlanıyorlar. Şimdiye dek 75 bin Hibakusha bu evde konuk edilmiş. Evde açık oturumlar da tertipleniyor. Tabiî hepsi barış konusunda. Barışı bu yeryüzünde nasıl sürekli kılmalı? Savaşçı zihniyeti nasıl yıkmalı? Uluslara savaşın çirkinliği, kötülüğü öylesine köklü, öylesine derin benimsetilmeli ki, kötü politikacılar, çıkarlarını savaşta, kan dökmekte, halkların ıstırabında arayanlar işbaşına gelemesin, seçilemesin!.. Hiroşima evi'ne dünyanın dört bir yanından para yardımı geliyor. Japon hükûmetinden, Birleşik Amerika Maliye Bakanlığından... Ayrıca her 6 Ağustosta ev'de tanınmış kimselerin el yazıları açıkartırma ile satılıyor. Geliri hep Hibakusha'lara...

Bir Japon Kızı

Hiroşima evi'nin yöneticisi bir Japon yazarı, hem de Japonya PEN Kulübü'nün bir üyesi olan bay Koichiro Tanabe. Bay ve bayan Tanabe kendilerini Hibakushaların hizmetine adamışlar. Gecegündüz buradalar. Karşılıklı oturuyoruz şimdi. Bay Zenimoto ile adını unuttu-

ğum genç Japon kızı çeviricilik yapıyorlar. Genç kız birazcık Fransızca da bildiğinden yarı İngilizce yarı Fransızca anlaşmamız daha olaylaştı. Önce soğuk içkiler geldi. Bambaşka bir içki bu, şekerli süt gibi bir şey. Önce zor içiliyor, ama insanı serinletiyor hemen. Bay Tanabe kısaca Hiroşima evi'nin tarihçesini anlattı, yaptıkları işleri sıraladı. Gene tanıtma broşürleri, resimler... Bir süre edebiyattan, sanattan, Japonya'daki izlenimlerimden, Expo'dan konuştuk. Genç kız bir İngilizle evli. Anası babası kızmış buna, ama aldırmıyor. İngiltere'ye gidip orada yerleşecekler. Paraları da yok, yol ise çok uzun ve masraflı. Hiroşima'dan Hong Kong'a ucuz bir gemi yolculuğu, oradan da bir Charter uçağı ile Londra'ya...

Expo'dan söz açıldığında, «Biz Expo'ya karşıyız» dedi. Sonra ekledi. «Biz Japonya'daki Amerikan üslerine de karşıyız» Bir gün önce sokakta imza toplayan gençler görmüştüm. Bir tanesi yakaladığı bir Amerikalıyla tartışıyordu. «Ben de imza topladım» dedi. «Amerikan üslerinin kalkmasına taraftarız biz. Sonra Çin'le de siyasal ilişki kurulmalı.« Hep gülerek anlattı bunları. «Getir, ben de imzalayayım o bildiriyi» deyince kızla daha kolay anlaşmaya başladık. Unutmuştum, nerde olduğumu. İstanbul'da, ya da Roma'da, Paris'te sol düşünceli bir üniversiteliyle konuşuyordum sanki. Dalıp gittik gündelik politika sorunlarının karışıklığı içinde. Türkiye'yi anlattım ben de ona...

Üç Hibakusha

Birden gördüm onları. Üç hibakusha.. İkisi kadın, biri erkek. Sessizce girmişler içeri, tam otururlarken farkettim. Ayağa kalktım hemen. El sıkmak yok, yalnız eğilerek selâm vermek yetiyor. Kadınlar daha çok, erkek daha az eğildi. Önce erkek sağ yana, sonra kadınlar onun

yanına oturdular. Alçacık masa başındayız hepimiz. Bay ve Bayan Tanabe, genç Japon kızı, Bay Zenimoto ve üç hibakusha... Susuyoruz hep. Ne demeli, nasıl başlamalı söze? Üçü de bana bakıyor. Ben de genç kızla konuşurken hep onları seyrediyorum. Bugünü değil, dünü, yirmibeş yıl öncesini. Kız birşeyler söylüyor, yarısını duymuyorum. Çok ötelerdeyim şimdi. Bu Hiroşima Evi'nden, Hiroşima'dan çok uzakta. Japonya'nın güneyinde bir yerde, Nagazaki'de... Bu Hiroşima Evi'nin kurulmasında en çok emeği geçen Edita Morris'in «Vietnam'a Sevgiler»in kahramanı Shinzo'nun serüvenini yaşıyorum:

Nagazakili Shinzo

Nishina Shinzo, bir Nagazaki kurbanıdır. Keloid yaraları almış bir çocuk. Büyümüş, delikanlı olmuş. Yaraları ile toplum hayatında yerini almış. Kâh utanarak, kâh saklanarak... Fotoğrafa meraklıdır, bir işte de çalışır. Vietnam'da napalm bombalarıyla yüzü yanmış bir genç kızla, Dan Thanh'la mektuplaşır. Daha doğrusu ona mektuplar yazar, kendini, yaşamını, aşkını anlatır. Şöyle yazar:

«Tıpkı Japonya'da yaptıkları gibi, Vietnam'da da ucube yaratıyorlar, ellerinde olmadan değil, istiyerek.»

Bir 9 Ağustos gününü anlatır Vietnamlı yaralı genç kıza, «O gün» diye anarak. 1945'in 9 Ağustos günü anasıyla babasıyla kiliseye giden bir çocuk. Beş arkadaşı toprağa çökmüşler, fasulya oyunu oynuyorlar: «Merhaba Yoshi. Merhaba Elichi. Merhaba Koichiro, Yuki, Anna. Kiliseden çıkınca ben de geleceğim» dedim, çiçeğimi sallayarak selâm verdim. Bir kere daha zıpladım, kiliseden çıkınca onlarla oynayacağımı düşünerek sevinmiştim, kiliseyi de seviyordum, anne babamı da sevmekteydim.

Tam, tam o sırada bana bir şey çarptı...» Şöyle sürüp gidiyor Shinzo'nun mektubu daha sonra:

«Evet, orada sokakta yatıyordum. Bana neyin çarptığını bilmiyordum. «Bana ne çarptı, anne, baba?» diye bağırdım, onlara bakmak için başımı uzattım, ama orada yoklardı. Orada yoklardı işte, orada yoklardı işte, orada yoklardı işte. Fasulye oyunu oynamak üzere halka olmuş beş arkadaşımdan birine bağırdım; «Yoshi, annemle babam nereye gittiler?» Beş arkadaşım hâlâ halka olmuş oturuyorlardı, ama göğe bakıyorlardı, ne kıpırdadılar, ne de bana cevap verdiler. Hiçbirinin gözü bir daha açılmadı.»

Kaskatı Gerçek

Başladılar tanıtmaya. Birden kendime geldim: Kitaplardan gerçeğe dönmeli. Belki Shinzo da yaşamıştı. Bayan Morris tanımıştı onu, serüvenini öğrenmiş, yazmıştı. Ama bir öyküydü ne de olsa yazdığı. Shinzo bir kitap insanıydı. Karşımdakiler gerçek yaşamın kişileriydiler. Elimi uzatınca tutabilirdim onları, seslerini duyabilirdim. İşte alçaçık masanın karşısındaydılar. Yirmibeş yıl öncenin bir düş, bir masal olmadığının tanığıydılar. Her şeyleriyle, ama daha çok keloid yaralarıyla...

Gülemeden Gülmek!

Bay Toshio Fukuçi, bayan Masue Miyekenzaka, bayan Yukio Hkubo. Yaşayan hibakushalardan üçü. Atom bombasının «özel şekilde» etkilediklerinden. Bugün bu eve gelmişler dinlenmek için. Rastlantı sonucu çıktılar karşıma. Önce Türkiye'den, İstanbul'dan söz açtık. Salona boydan boya kâğıttan bayraklar asmışlar, çeşitli devletlerin bayrakları. Nasıl olmuşsa üç-dört Türk bayrağı da vardı. Türkiye der demez kâğıt bayrakları işaret ettim.

«Ay ve yıldız olan bayrak» dedim. Baktılar, sevindiler, güldüler. Yok, ikisi güldü yalnız. Bayan Okubo gülmedi. Çünkü dudakları kıvrılamaz, güldüğünü gösteremez açıkça, kimbilir gülemez de belki.

Boynu Yamalı Adam

Önce erkekler gelir Japonya'da, burada da ilkin Fukuci'den başlayacağım söze. Nitekim bay Fukuci anlattı öyküsünü kadınlardan önce. Elli yaşındaymış. Şaştım, altmışından fazla görünüyor. Yirmibeş yıl önce, «o gün» yaralanmış. Ama dört yıl sonra anlaşılmış kansere yakalandığı. Bir ameliyat, bir daha, bir daha. Sonuncusunu bir Amerikalı uzman yapmış. Hepsi boynundan. Önden bakınca boynunun bir yanı yok gibi, incecik, ameliyat yeri, keloid yarası. Amerikalı doktor vücudun başka yerinden et almış oraya eklemiş, buna tıpta ne derler bilmem, böyle yapmış işte. Et yaması mı demeli, çünkü yama olduğu belli. Acayip bir görünüşü var. Sokaklarımızdan birinde mendil açıp otursa akşama dek, epey para toplar. Acımamızla geçinip gider, zengin olur böylesi. Oysa bay Fukuçi çalışıyor, hem de eski işinde. Bir kimono dikim evinde. «Eskisi gibi çalışamıyorum» dedi. «Yalnız çok soğuk ve çok sıcak havalarda acım artıyor, çok ıstırap çekiyorum.» Son ameliyattan önce yediği ekmek boğazından geçmiyormuş, lokmaları yutamıyormuş. Şimdi daha iyice. 6 Ağustos günü anılarına gelince... «Hepsi canlı» dedi. O sabah annesini, kızkardeşini kaybetmiş. Bunu çok doğal bir şey diye söyledi. Ölüm, doğal elbet. Bomba düşünce insanları öldürür, savaş bu. Ama 1945'den onbir yıl sonra çocuğu sakat doğmuş. Bu, doğal değil elbet. Ne suçu var 1956'da doğan çocuğun? Akıldan sakatmış oğlu şimdi. Bay Fukuçi sustu birden. Ben de sustum. Sütlü içkilerimizi aldık, içtik.

Sonra bayan Miyekenzaka.. 63 yaşında tatlı mı tatlı bir ihtiyar. Anneme benzettim bir an. Yıllar önceki annem de böyleydi, yumuşak, yakın, candan. Gözlerim yaşardı bakar bakmaz. Anladı galiba duyduklarımı. Bir yakınlık, bir dostluk. Bayan Miyekenzaka, hypocenterden 800 metre uzakta imiş. Ucuz kurtulmuş, çünkü yara almamış, yalnız gözle görünmeyen etki, radyasyon, hasta etmiş onu. Altı yıl geçmiş aradan, çocuğu ölmüş. «Bombadan bir hafta sonra bütün saçlarım döküldü. Uzun zaman hep ateşim çıktı. Kolumu elimi kıpırdatamadım» dedi. Uzun uzun anlattı birşeyler. Anılar anılar. Genç kız çevirmedi neler dediğini, herhalde herkesin bildiği şeylerdi, yüzbinlerce insanın başından geçen şeyler, çevirmeye değmez buldu.

Gülmeyen, gülemeyen kadın az konuşuyor. Ağzı çarpılıyor, belki de ondan. Belli çok çile çekmiş biri. Bir kâğıt uzattı bay Tanabe, Hiroşima Evi'nin dosyasındaki bayan Okuba'nın kayıt fişi. Şunlar yazılı: 1913 doğumlu, 6 Ağustos günü bombanın patladığı merkeze **birbuçuk** kilometre yakındaymış. Ailesinden üç kişi ölmüş o gün: Kızı, damadı, torunu. Yetmez mi bu kadarı! Yüzü, vücudunun ön tarafı, elleri yanmış, saçları dökülmüş. Keloid yaraları ağzının çevresinde, dudaklarında. Ya elleri? Tıpkı Barış müzesindeki fotograflardaki gibi. Parmaklar geriye doğru bükük, düzelmiyor, hep öyle duruyor. «Bir daha ameliyat olmam gerekiyormuş» dedi. «Ama sağlığım iyi değil, dayanamam.» Her gün hastahaneye gitmek zorunda. Ayda 6000 yen aylık bağlamışlar. Saçlarını merak ettim, kapkaraydı. «Bir süre sonra saçlarım tekrar çıktı» dedi. «Bembeyazdı o saçlar.» Devamlı boyuyormuş o günden beri. Demek 57 yaşında bu kadın! Çok daha yaşlı görünüyor. Çile, ıstırap bir günü iki, gün, bir yılı iki yıl yapıyor demek..

Bir Dostluk Havası

Birden söz kalmadı. «O gün»ü hatırlıyorlar mıydı iyice? Bayan Miyekenzaka atıldı hemen. Çok konuşmasını seviyor bu tatlı ihtiyarcık. Ne de hoş konuşuyor, hiç anlamasam da dinlerim. Japon dili çok âhenkli, şiir gibi bir şey. Gene bir şey çevirmediler. Gülerek dinlediler kadının anlattıklarını. Bu arada da Fukuçi konuştu, Türkiye'de atom bombası için neler bilindiğini, Hiroşima ve Nagazaki'nin başına gelenlerin yazılıp yazılmadığını sordu. «Çok kitaplar çıktı» dedim. Bir utanç duydum birden. Hiroşima'ya gelen ilk Türk gazetecisi bendim oysa. Çerrek yüzyıldır kimsenin aklına gelmemiş, şu kente bir gideyim demek...

Zenimoto, durmadan fotoğraf çekiyor. Hepsiyle ayrı ayrı, hep birlikte. Yaralarına bakarken, dokunurken, konuşurken. Bir dostluk kuruldu aramızda. Sanki kırk yıldır tanışıyoruz. Pastalar geldi, çaylar içildi. Bayan Tanabe, Hiroşima Evi'ne ait resimler, kitaplar getirdi. 6 Ağustos 1970 töreninde gene imzalı kâğıtlar satışa çıkarılacakmış. Benim de birşeyler yazmam gerekirmiş. Kalın bir kartona dünya barışı için düşündüklerimi yazdım. Atatürk'ün «Yurtta Barış - Dünyada Barış» sözlerini ve Hiroşima'nın bende yarattığı duyguları... Bir de anı defteri var, onun bir sayfasını da doldurdum.

Türkiye'yi, İstanbul'u Anış

Bay Fukuçi konuştu birden: «Biz bu korkunç denemeyi yaşadık» dedi. «Yazın, yazın ki herkes, Türk halkı bunun ne denli müthiş bir şey olduğunu bilsin. Dünyada bir daha böyle bir şey olmasın. Barış uğruna her türlü propaganda yapılmalı.» Zenimoto ekledi: «Sizinle çektirdikleri resimlerin yayın hakkı yalnız Türkiye için. Burada yayınlanmasını kendileri istemiyor» dedi.

Sanki çeyrek yüzyıl önce yaralanmamışlardı, yakınlarını yitirmemişlerdi, gülüyorlardı, mutluydular. Bayan Okuba bile güldü sonunda. Başardı bunu. Türkiye çok uzaktaydı, oralardan, ta İstanbul denen bir masal kentinden bir yazar gelmişti onları görmek, konuşmak, anılarını dinlemek, dertlerini öğrenmek için. Türk bayrağını da tanıyorlardı artık, bir daha unutmayacaklardı. Bir atlas getirdiler, Türkiye'yi buldum, yerini gösterdim. Bayan Okuba, İstanbul için bir şeyler okumuş, «Çok güzelmiş» dedi. Bay Fukuçi, Türklerin savaşçılığını duymuş. Söz Kore'ye geldi sonunda. Kore savaşları çok üzmüş Hiroşimalıları. Gene bir nükleer savaş patlar diye korkmuşlar. Tarihten söz açtık, Türkiye'de Japonlara karşı duyulan ilgiyi, sevgiyi anlattım. «Tarihte hemen her ulusla savaşmışız, bir Japonlarla savaşımız yok» dedim. Bay Zenimoto, daha uzaklara gitti, Cengiz Han'a kadar. Cengiz Han, Japonya'yı ele geçirmek istemiş, bir sefer tertip etmiş bu adalara, ama Japonların savaşçılığını görünce gerisin geri dönmüş Çin'e...

Tek tek vedalaştık. Bayan Fukuçi, Bayan Okuba, Bayan Miyekenzaka, Bay ve Bayan Tanabe, adını unuttuğum Japon kızı. Hasır döşeli odadan çıktım, terlikleri taktım, alt kata indik, dış kapıda ayakkaplarımızı giydik, bizi bekleyen arabaya doğru yürüdük. Bir de baktım hepsi kapıda. El sallıyorlar. Gözlerim yaşardı. Hiroşima Evi gerilerde kaldı. Zenimoto, «Şimdi gazeteye gidelim, şu resimleri hazırlayalım, size verelim» dedi. On dakika sonra Mainiçi'deydik. Vantilâtörler dönüyor, buzlu çaylar bizi bekliyor. Girdi kara odaya bay Zenimoto. Yarım saat bekledim. Çektiği filmleri develope etmiş, birkaçını da basmış, getirdi. Çok güzel hepsi. Çok teşekkür ettim ilgilerine. Bay Kawamura da geldi. Japonca bir şeyler söyledi. Akşam bir yere gidecekmişiz bir-iki kadeh içmeye...

Bir Şey Görmek, Görmemek

İki günde neler görmüştüm Hiroşima'da? Japon dostlar içerde işlerini bitirmeye çalışırlarken dalıp gittim. «Sen hiçbir şey görmedin Hiroşima'da» diyordu «Hiroşima Sevgilim» filminin Japon erkeği. Fransız kadını sayıyordu durmadan: «Hastaneyi de gördüm. Gördüğüme eminim. Bir hastane var Hiroşima'da. Nasıl görmemiş olabilirim! Hiroşima'da müzede dolaşan insanları gördüm. Dalgın, dolaşan insanları, fotoğraflar, birleştirilen kalıntılar arasında, başka bir şey olmadığı için, fotoğraflar, fotoğraflar, birleştirilmiş kalıntılar arasında, başka bir şey olmadığı için, bilgi veren yazılar arasında, başka bir şey olmadığı için. Dört kez müzede, Hiroşima'da. İnsanlara baktım. Dikkatle demire baktım. Yanık demire. Kırık, et ve kemikmiş gibi yara alabilen demire. Demet biçimi almış şişe kapaklarına. Yanık taşlara. Parçalanmış taşlara. Bir sabah uyanıp da saçlarının döküldüğünü gören kimlikleri seçilemeyen Hiroşimalı kadınlara.» Yanıt hep aynıydı «Sen hiçbir şey görmedin Hiroşima'da. Hiçbir şey». Oysa kadın gördüklerinin korkunçluğuna, müthişliğine inanır. «O her zaman sınırsız olan hayal gücünün bile tasarlayamayacağı bu haksız alın yazısına, geçici bir süre için de olsa, sağ kalan Hiroşimalıların nasıl seslerini çıkarmadan, suçsuzlukla, belli bir yumuşaklıkla uyduklarını gördüm. Biliyorum hepsini, biliyorum.» Erkeğin değişmeyen yanıtı: «Hiçbirini. Hiçbirini bilmiyorsun.»

Ben Birşeyler Görebildim mi?

Ben 1970 Hiroşima'sında hiçbir şey görmemiştim elbet. Neydi ki gördüklerim? Hiç. Biliyorum «hiçbir şey» görmediğimi. Bir şey gördüğüm iddiasında da değildim. Ama gene de görmüştüm «bir şeyler». Bugüne dek gör-

mediğim, bilmediğim çeşitten. Atom çölü, yıkıntılar, ölüler bir düştü benim için, yaşanmış bir düş. Sadako'lar, on binlerce ölü, on binlerce sakat, on binlerce hasta... Ama gerçek, düşten beterdi. Keloid yaralarını görmüştüm, elimle değmiştim, kanserlilerle dostluk etmiştim, hastanede, dinlenme yurdunda. Yaşam dışıydılar bunlar, öyle diyordum içimden, hastanede, dinlenme yurdundakiler hasta, sakat kimselerdi. Ama Hiroşima'da öyle olmayanlar da vardı elbet. Bir geniş soluk almak, rahatlamak istiyordum. «Hiroşima Sevgilim» 1957 yılının Hiroşima'sını veriyordu. Yüz bin Hibakusha'ya rağmen bu gece anıları unutmak, Hiroşima'nın gündelik yaşamına katılmak... Oysa filimdeki barışçı gençlerin ellerindeki yaftaları hatırlıyordum: «Yeryüzüne atılan 10 hidrojen bombası - yeniden tarih öncesine dönüş demektir» «Ne yazık ki insanın - siyasal düşüncesi bilimsel düşüncesinden - 100 kat daha az gelişmiştir».

Acıdan Bıkmak

Japon dostlar işlerini bitirdiler. Yola çıkabilirdik. Akşamın karanlığı bastı Hiroşima'ya. Taksiye bindik, epeyce gittik. Ne az konuşuyor şu Japonlar. Gerekli sözü, gerektiği yerde, gerektiği zaman söylüyorlar. Oysa alışmışız biz, yanımızda biri varken hep konuşmaya. Sessizlikte gittik bir süre. İndik Hiroşima'nın gece kulüpleri, barlar, eğlence yerleri merkezinde. Yanlış inmişiz, başka sokaklara saptık, yürüdük. Neonlar yandı. Bir Batı kentinin eğlence semtindeyim sanki. Gündüz gördüklerim, konuştuklarım gerilerde kaldı. İnsanoğlu acıdan ne çabuk bıkıyor! Seyirci de olsa, kendi de yaşasa acıdan kaçmak istiyor. Oyalanmak, güzelliklere inanmak, umutlanmak, kötülükleri görmemek, duymamak, öğrenmemek... Kişinin güçsüz yanı bu.

Girdik bir yere, bir merdivenden indik. Alt katta küçük içkili lokanta. Bir barın kenarındaki yüksek iskemlelere oturduk. Sevimli, loş bir yer. Duvarlar resimli kâğıtlarla örtülü. Baştanbaşa atom mantarı. 1945'te atılan atom bombasını gösteren resimler. Nereye baksan o. Bu içkili lokantanın adı da Atom Ormanı değil mi zaten? Zayıf, incecik bir kadın, iki genç kız var tezgâhın öte yanında, Bayan Kikukava'ymış. Tanıştık. Viskiler, sandviçler geldi. Kawamura ve Zenimoto, biri sağımda biri solumda. Zenimoto bira içiyor, bizlerse Japon viskisi olan, Santori'yi... Günün olayları, politika, devlet adamları, Japonya, Türkiye... Üç gazeteci yanyana gelince güncel yaşam, yani gündelik olaylar geçmişin olaylarından üstün çıkar. Bir süre bunlardan bahsettik. Sonra döndük konumuza...

Konumuz: 6 Ağustos 1945. Dönüp dolaşıp oraya geliyoruz. «Ünlü bir Türk şairi uzun bir şiir yayınladı Hiroşima için» dedim. «İki yabancı dile çevrildi.» İki gazeteci de yakından ilgilendiler. Kitabı hemen kendilerine yollayacağımı söyledim. «Bir parçasını da söyleyemez misiniz?» dedi Zenimoto. Birkaç mısra not etmiştim defterime, onları okudum hemen: «Yaşamak gömülemez ki yeryüzüne Livint cannot be shapet into a burial». Bir de, «Ne götürüyorlar iki büklüm Yaşamalarını» İngilizcesiyle «What is it that they carry all doubled up? - Their life». Şiirler kişiyi başka bir dünyaya götürür hemen. Hiroşimo konusunda pek çok şiir yazılmış, birçok antolojiler çıkmış. Ama burada şiir okumanın yeri değil. Bayan Kikukava incecik bir kadın, bize yemek hazırlıyor, Japonlara Japon usulü mezeler, bana da peynirli sandviç. İlk viski bardaklarını şerefe kaldırdık. İki genç Japon kızı fıldır fıldır gözlerle beni seyrediyor. Bir tanesi çok tatlı

bir şey. Bakışlarında ne çok anlam var! Ondokuz, yirmi arası. Atom bombasını falan bilmez o. Zenimoto'ya «Atom bombasından 25 yıl sonra bu genç ne düşünüyor bu konuda?» dedim. Sordu, şu yanıtı verdi kız: «Barış önemlidir. Vietnam'da da, Hiroşima'da da barış olmalı.» dedi. Gülüverdi sonra. Bir gazeteciye demeç verdim diyecek arkadaşlarına. Hem de tâ İstanbul'dan gelmiş biri. Bir kâğıt uzattı önüme, imzamı istiyor, imzaladım sevindi.

Herşey Turistler İçin

Bayan Kikukava, 6 Ağustos 1945 günü evindeymiş, çamaşır yıkıyormuş sabah sabah. Çeşitli yerlerinden yaralanmış. Açtı kollarını, sırtını bir bir gösterdi. Hep gülerek, bir film görmüş, onu anlatırmışçasına. Hikâyenin arkası daha acıklı, kocası da ağırca yaralanmış. Parasızlık, yoksulluk. Ne yapsınlar? Barış parkında kartlar satıyorlarmış turistlere, yani bir çeşit dilencilik. Hükûmet yasaklamış böyle işportacılığı. Onlar da bu küçük içkili lokantayı, «Atom Ormanı»nı açmışlar birkaç yıl önce. Salonun dört yanında atom mantarı, nereye baksan o, hep 6 Ağustos günü! Kikukava'lar için atom bombası artık turistik bir şey, bir ticaret kaynağı. Hiroşima'da atom bombası zaten turistik bir değer haline gelmiş. Kartpostallar, küçük heykelcikler, biblolar hep Ağustos 1945'in anısını veriyor, yaşatıyor. Turist çekmek için kullanıyorlar bu korkunç anıyı, yaraları, ölüleri, herşeyi...

O sırada bay Kikukava da geldi, boyu kısa olmakla beraber irice bir adam. Altmışında var, ama göstermiyor. Elimi sert sert sıktı, yanıma oturdu. Kırk yıllık dost gibiyiz, karısı ona da bir viski doldurdu, tokuşturduk içtik. Eli omuzumda inanamıyor Türk olduğuma, İstanbul'dan geldiğime. 6 Ağustos'ta o da Hiroşima'da yaralanmış,

hem de bombanın «Özel etkisi»nde kalanlardan. Sol kolu aşağıdan yukarıya kadar yanmış, kavrulmuş. Kapkara, yamrı yumru bir kol. Saklamıyor da! Gömleği kısa kollu. Uzattı gösterdi omuzuna kadar. Hep gülüyor, kahkahalar atıyor. Koldaki yaralar birer madalya sanki. Uzun uzun konuştu. Herhalde gazeteciler buraya sık sık uğruyorlar.

Derken Bay Kikukava, 6 Ağustos anılarını anlattı kısaca. Mizah açısından ele alarak. Yaralı koluyla nasıl hastahaneye koşmuş, o arada başka yaralılara nasıl yardım etmiş. Sonra karısını buluşu. Binlerce, on binlerce romandan bir tanesi. Bugün gülerek anlatılan bir şey.

«Ödevimiz, Barış Örneği Olmak...»

«Böyle korkunç bir şeyi bize yapsalar, değil yirmibeş yıl, yüz yıl geçse unutmazdık, bağışlamazdık böyle şeyi yapanı. Hele onunla dostluk kurmak hiç de kolay olmazdı» dedim. Birden ciddileşti Bay Kikukava:

«Kafamızda ne Amerika, ne de başka şey var» dedi. «Çok ıstırap çektik. Barış istiyoruz artık. Amerikalılara kalben kızıyoruz, ama barış istiyoruz. Barış duygusu, kızgınlıktan daha güçlü.» Bay Kikukava, elini omuzuma attı, eski bir dost içtenliğiyle: «Amerika, Kamboç'a da saldırınca çok kızdım» dedi. «Atom savaşı durdurulmalı. Bunun için kendi kızgınlığımızı bir yana ittik. Hiroşima'yı başka yerde tekrarlamasınlar. Ödevimiz dünyaya barış örneği olmak.»

Bir Nükleer Savaş Artık Olamaz!

Herkes, ama herkes, «Barış da barış» diyor Hiroşima'da. Yollar, yapılar, meydanlar, anıtlar, insanlar, gençler, yaşlılar. Barışın değerini herkesten çok bilen bir kent. Bir Hiroşima daha olmasın!... Vietnam, Kamboç, daha

başka yerlerde de acılar var. Bombalar patlıyor, ölüyorlar, yaralanıyorlar. Ama nükleer silâhlar kullanılmıyor hiç değilse! Napalm'lar, bilmem neler de korkunç şeyler ama etkileri yıllar yılı sürmüyor, bir anda olup bitiyor herşey. Bu da bir şeydir diyorum avuntu ararcasına! Ne demişti trende dostluk ettiğim Japon genci: «Amerika da, Rusya da, Çin de, başka ülkeler de nükleer silâhları bir daha kullanamazlar. Kimsede yürek yok çünkü. Ortadaki deney ürküttü hepsini. Hem tek elde değil bu silâhın gücü, hepsinde var. Beş, on, yüz. Ama yirmibeş yıl öncekine göre çok daha güçlü, çok daha etkili atom silâhları var şimdi. Bir nükleer savas insanlığı tarih öncesine döndürebilir. Politikacılar, ne denli hırslı olsalar da, ne denli gözleri dönse de, bunu biliyorlar artık. Hiroşima gerçeği korkunç bir tokattı dünyaya..»

Viskiler çoğaldıkça savaş, atom, bomba sözleri yok oldu gitti. Edebiyat, sanat, yaşam, Japonya, Türkiye vb. konulara döndük. Hiroşima'da değilim de sanki Balıkpazarının bir meyhanesindeyim. Çıksam dışarı bir Beyoğlu akşamı, Temmuzun ılıklığı üstüme çökecek, ağır ağır Taksim'e doğru çıkacağım vitrinleri seyrederek. Kişi, nereye gitse kendisini taşıyor, bu yüzden herşeyi kendimize göre, kendi açımızdan, kendi deneylerimiz, serüvenlerimiz içinden görüyoruz. Hiroşima çok sert, çok yeni, çok başka izlenimler, duygular uyandırdı bende. Çarpıldım. Ama üç-dört bardak viski, iki dost gazeteci, bir meyhaneci kadın ve erkek, iki Japon kızı, üç-beş akşam içkicisi, duvarlardaki atom ormanı resimleri Hiroşima'da etkisini duyuran barış havasına, barış umuduna sürükledi beni de. Bir Amerikan uçağı korkunç bir bomba atmış yirmibeş yıl önce. Etki gücünü, yapacağı kötülüğü bile bile. Belki de Pearl Harbour baskınının öcünü almak istercesine. Japonlar, Hiroşimalılar 1945'deki düşmanlarının bu çirkin davranışını unutmuşlar. Unutmak istemişler. Kendi-

lerinin de yaptığı çirkin işler var, Pearl Harbour baskını gibi, onları da unutmak, bütün bu kötülükleri iki ülkede bir avuç savaş taraftarının, bir avuç fanatik kişinin eseri saymak... Hiroşima'da dünya barışının temeli atılsın istemişler. İçtenlik var mı bu davranışlarında? Bilmek zor. Japon insanı kapalı bir yaratık. Gerçek düşüncesi, duygusu nedir? Bunu anladım, bildim diyene şaşmalı.

Başkan Yamada'nın Sözleri

Hem acıyı unutmayacaksın, unutturmayacaksın her çareye başvurarak. Hem de sana o acıyı çektirenlerle dostluk edeceksin. Ne demişti Hiroşima Belediye Başkanı Yamada, geçen 6 Ağustos söylevinde:

«Bu talihsizlik sadece atom bombasının kurbanı olanları değil, fakat yeryüzünde yaşayan bütün insanların geleceğini tehdit etmektedir. Üzüldüğümüz nokta dünyadaki birçok insanın henüz bu gerçeği gereği gibi kavramamış olmalarıdır. Uluslararası politika silâhların azaltılması ile ilgilenmemekte ve her zaman nükleer silâhlardan tümüyle vazgeçilmesini istememektedir. Tam tersine biz uluslararası ilişkilerin askerî güç dengesi üzerine tehlikeyi büsbütün arttırdığına inanıyoruz. Nükleer silâhlanma alanında böylesine saçma, yararsız bir yarışma sonunda bütün insanlığın yok olması kaçınılmaz bir şey olacaktır. İşte bu gerçekler karşısında atom ve hidrojen bombalarının yasak edilmesi için durup dinlenmeden sesini duyuran bir barış hareketini geliştirmek zorundayız.»

Bir 10 Temmuz Gecesi

İyice karanlıktı Hiroşima, ama bu sokaklar ışıl ışıl. Yarın Hiroşima'dan ayrılacağım. Bay Kawamura'ya teşekkür ettim, ilgisine, yardımına, dostluğuna. Bay Zeni-

moto ile taksiye bindik. Bir daha ne zaman görüşürüz? «İstanbul'a gelmelisiniz» dedim. Güldü. Az sonra istasyona geldik. İndi, güle güle dedi. Yeniden teşekkür ettim. İstanbul'da bir dostu bulunduğunu hep hatırlamasını söyledim. Ben de bileceğim Hiroşima'da bir dostum bulunduğunu. Taksi yola çıktı, silindi gözden...

Bir 10 Temmuz 1970 gecesi. Trenler geliyor, gidiyor. İstasyon hoparlöründe Japonca sesler. Dolaştım durdum bir süre. Ne yapacağımı bilmiyorum. Üst kata çıktım, istasyon lokantasının Hiroşima'yı tepeden gören bir pencere önüne oturdum. Bira getirdiler. Kendi kendime kaldım ışıkları seyrederek. Defterimi açtım, gelişigüzel tuttuğum notları okudum. Belediye Başkanı Yamada'nın başka bir barış bildirisinden şu sözleri çevirmişim:

«Bu dünyada artık savaş olmayacaktır. Yeryüzünde Hiroşima'yı bir kale gibi yüceltmekle bu amacı gerçekleştirebiliriz. Çağımızda yaşayan herkesin görevi bu olmalıdır.»

Ne Yazsam Yetersiz!

Olmayacak mı bu dünyada savaş? Olmuyor mu? Gelirken Vietnam'ın on bin metre üstünden uçtum. Gene de ormanlar görünüyordu ta aşağılarda. Istıraplar yok muydu orada? Hem de nasıl! Ama yirmi beş yıldır, bunca tehlikeye, ip koptu kopacak korkusuna rağmen büyük devletler arasında bir dünya savaşı çıkmadı. Yamada'nın sözleri bir bakımdan gerçek: Bu dünyada artık savaş olmayacak. 1945'deki gibi savaş olamaz, ama başka çeşit savaşlar oluyor, olacak. Onları da önlemek gerek. Dünyanın şurasında burasında kanayan yaralar, akan kanlar, dinmeyen acılar. Bunlar nasıl durdurulur? Çağımızın insanları görevlerini bilirlerse, insanlık görevine sahip çıkarlarsa...

Çıktım sokağa, gene yağmur. Hiroşima'nın bu akşam yağmurlarına alıştım artık. Islansam da yürüyeceğim! Otele kadar hiçbir şey düşünmedim. Zaten düşünceler karmakarışık kafamda. Defterdeki notlar gibi alt üst herşey. Duygular, izlenimler, gözlemler. Hiçbir zaman içinden çıkamayacağım, ne desem, ne yazsam eksik kalacak. Hiroşima'daki yaşantımı veremeyecek, duyuramayacak...

Japonca Konuşuyoruz!

Tren kalkacak Hiroşima'dan. Beni Ozaka'ya götürecek dört saat sonra. Notlarım, resimler, kitaplar el çantamda. Karıştırıyorum ister istemez. İşte keloidli hastalarla birlikte resimlerim. Yanımdaki koltukta bir Japon kadını var incecik, ufacık. Birden «doktor doktor!» dedi resmi göstererek. Doktor sanmış beni. «Hayır, gazeteci.» dedim. Aldı baktı resimlere. Derken kalktık. Hiroşima gerilerde kalıyor yavaş yavaş. Biz resimlere, kataloğlara, kitaplara bakıyoruz. Birşeyler mırıldanıyor kadın. Dua mı ne? «Hiroşimalı olup olmadığını» sordum işaretle, sonra da Atom bombası olayını yaşayıp yaşamadığını. Şehirden uzakta bir köydeymiş. Uzun uzun anlattı, sanki anlarmışım gibi başımı salladım, «yes, yes» diyerek. Sonra anladı, Japonca konuşmasındaki saçmalığı, güldü.

Hiroşima ve Biz!

Dağlarca'nın «Hiroşima»sı çıkmıştır diyordum içimden. Fransızca, İngilizce çevirileriyle. Baş hekime, müze müdürüne, gazeteci dostlara, Atom Ormanına göndermeli. Bir Türk şairinin Hiroşima için şiirler yazması önemli. Yirmi beş yıldır Türkiye'de ne yazılmış, ne basılmış Hiroşima olayı konusunda? Hangi bilimsel inceleme? Hangi tıp yetkilisi kalkmış Atom hastalıkları üzerinde durmuş?

Hangi yazarımız Hiroşima'yı bir roman, bir hikâye konusu olarak derinliğine ele almış. Hattâ Hiroşima konusunda kaç çeviri yayınlanmış? Sayıyorum: John Hersey'in «Hiroşima»; Osada'nın «Atom Bombası Çocukları»; Marguerite Duras'ın «Hiroşima Sevgilim»; son olarak da Edita Morris'in «Vietnam'a Sevgiler...» Bir de F. H. Dağlarca'nın üç dilde basılan «Hiroşima» şiirleri. Başka? Galiba başkası yok. Tek tük yazılar. Ben de birkaç fıkra yazmıştım. Belki birkaç şiir, bir iki hikâye, hepsi o kadar. O kadar işte hepsi. Yüzbinlerce insanın ölümü, yüzbinlerce yaralı, çeyrek yüzyıldır sürüp giden ıstırap bizi bu kadar etkilemiş işte! Bir benim Hiroşima'ya gelen gazeteci, yazar. O da 25 yıl sonra! Hiroşima dramını, Hiroşima yeniden yapıldıktan, eski Hiroşima'nın izi bile kalmadıktan sonra gelip gören, anlatan ilk Türk gazetecisi!..

«Eiko diyordu ki anaların babaların yarısı öldü işte- Çocuklar şimdi ne yapacak - Bu bomba çocuklara karşı. - Şintara diyordu ki öğrencilerin yarısı öldü işte - Analar babalar şimdi ne yapacak? Bu bomba analara babalara karşı. - Kenyi diyordu ki analar babalar çocuklar öldü işte Dün gece dua etmemiş miydik göklere karşı biz? Bu bomba Tanrıya karşı.»

Dağlarca'nın yazdığı gibi «Tanrı'ya karşı bir bomba»ydı bu. Defterimdeki mısraları okuyorum Hiroşima'dan ayrılırken. «Çıkamaz çocukluğundan dışarı kimse Bundandır inanmamız Kocaman bombalara.» Tanrıya karşı bombalar ister inanalım, ister inanmayalım insanların bilim dediği bir «şey»in ürünü. Bugün de, dün de, yarın da. Yarın da daha büyük, daha etkili bombalar, insanlığın yazgısını çizecek. Barış için savaşmazsak, dünyanın dört bir yanındaki barışçılar elele verip çirkin politikacılara, çıkarcı tüccarlara, hırslı kişilere karşı koymazlarsa, gerektiğinde barış uğruna «savaşmayı» göze al-

mazlarsa, bu savaşı en etkili barışçı yollardan yapmazlarsa insanoğlunun varlığı tehlikeye düşecektir. Bugün olmazsa yarın. Er geç. Hele alınyazıları, büyük devletlerin davranışlarına bağlı ulusların durumu, daha da tehlikeli, daha da acıklı. O korkunç bombalar önce onların üstünde denenecek. İspanya'da, Hiroşima'da, Vietnam'da, Kamboç'da, Kore'de olduğu gibi. Daha başka yerlerde olacağı gibi!..

Bir Turna Yapmak

Japon kadını ufacık ayaklarını altına çekti, küçücük koltuğa sığıverdi. Başını cama dayadı, bana baktı gülümsedi. Bir süredir elimdeki kâğıdı kıvırıp duruyorum. Bir sağa, bir sola, olmuyor bir türlü. Hep kayık yaparım kâğıttan ben. Başka şey yapamam. Bilinçsizce bir şeyler yapmak istiyorum herhalde. Bir daha güldü kadın. Anladım o zaman. Açtım Hiroşima kitabını, Sadako anıtını, o anıtın altında sallanan binlerce kâğıt turnayı gösterdim. Uzattım, bir turna kuşu yapması için. Aldı eline, başladı kıvırmaya, ben de seyrediyorum sessiz sessiz. Bakalım bir kâğıt turna kaç dakikada, kaç saniyede yapılacak? Kıvırdı kıvırdı, olmadı beceremedi. Başka bir kâğıt uzattım, katladı, bir daha katladı, durdu düşündü, düzeltti kâğıdı, başka yerden katladı. Olmadı, olmadı, olmadı. Japon kadını kâğıttan bir turna yapamadı. Bıraksam Ozaka'ya kadar uğraşacak inatla. Vazgeç der gibi salladım elimi, aldım kâğıdı. Bir süre de ben uğraştım olmadı. Sadako'nun kuşlarından biri gelmedi, inmedi dünyamıza. Hepsi Hiroşima'da kaldı, upuzun renk renk kâğıt diziler halinde, rüzgârda uçuşarak, dalgalanarak, hafif hışırtılı sesler çıkararak..

Atom bombası çocuklarından Miyeko Hara'nın sözlerini hatırladım: «Atom bombası! Sözünü bile etmek is-

temiyorum. Tiksiniyorum. Üstelik, bu kelimeyi hayatımın sonuna kadar unutamayacağım. Ağzıma almak istemediğim bu kelimeyi. Gece gündüz bu kelimeyi duymak. Ne işkence! Bu halimle niçin yaşıyorum hâlâ. Rüyasız, umutsuz.»

Büyüdü Miyeko'lar. Hasta, sakat, kırgın. Barış barış diyerek, kâğıt turnalar yaparak. Tek bir şeyi, 6 Ağustos gününün unutulmaz gerçeğini yaşayarak. Bu yemyeşil Hiroşima'daki binlerce romanı gerilerde bırakıyorum artık. Yanımdaki kadın uyuyor. Sessiz, durgun, biraz da üzgün. Bir kâğıt turna yapamadı. Bir tek kâğıt turna yapamadı Türk gazetecisi için, yapamadı. Bunu unutamayacak yaşadığı süre, utanacak, düşlerine girecek.

Yaşamak Gömülemez!

«Yaşamak gömülemez ki yeryüzüne». Hiroşima'yı bu mısraı tekrarlaya tekrarlaya bıraktım gerilerde. Yaşamak gömülemez ki yeryüzüne! İnsanlar gömülür, kentler gömülür, düşler gömülür, istekler, seviler, umutlar, ihtiraslar gömülür, ama yaşamak gömülemez, fışkırır ölümler, umutsuzluklar, yıkıntılar arasından. Nasıl ki 6 Ağustos 1945 den bir-iki hafta sonra o kül yığınları, yıkıntılar, pislikler arasında doğa en güzel çiçeklerini, bitkilerini fışkırtıvermiş «On beşinci gün çiçeklerle örtülüydü Hiroşima. Her yanda mavi kantaronlar, kuzgun kılıçları ve o güne değin çiçeklerde görülmemiş bir coşkunlukla küllerin altından fışkıran kahkaha çiçekleri, sabah sefaları.»

İnsan «İnsanlığını» Duyacaktır!

Yaşamak gömülemez ki yeryüzüne... Gömüleceğini sananlar yanılırlar. Kendileridir gömülüp yok olacak olan. Yaşamak sürüp gider hep, insan tükenmez, insanın

barışa, gerçek insanlığa, sahici uygarlığa, yararlı bilime, tekniğe, ölümsüz sanata karşı büyük aşkı, tutkusu da tükenmez. Bugün, yarın, daha öbür gün, ama ergeç bir gün, insanoğlu «insanlığını» duyacak, «Hiroşimalar Olmasın» inancı, ülküsü bir kale gibi dikilip bu düşün, bu hayalin gerçekleşmesinde en büyük rolü oynayacak. «Hiroşima Sevgilim»de kadın, «Sen Hiroşima'sın.» der sevdiği Japon erkeğine.

Bir gün gelecek «Barış» sözcüğü ortadan kalkacak derim ben de... Dünya dillerinde «Barış»ın karşılığı «Hiroşima» olacak. Belki de gerçek barış o zaman kurulacak. Dünya insanları Hiroşimalılar gibi «Barış insanı» olduğunda... Kinleri, düşmanlıkları silip attığında... Bir düş mü diyorsunuz, insanlık nice düşlerini gerçekleştirdi, bu en büyük düşü de bir gün gerçekleştirir, buna inanmalı. Hiroşima Belediye Başkanı Yamada'nın dediği gibi «Çağımızda yaşayan herkesin görevi budur»: Barış ülküsünün savaşçısı olmak, bu uğurda çarpışmak...

Temmuz 1970

II. BÖLÜM

ORTA ASYA'DAN BALTIK KIYISINA...

YOLA ÇIKARKEN

Gazetelerde çıkan haberleri görmüş müydünüz bilmem. Moskova ile İstanbul arasında haftada bir kez bir yataklı vagon gidip gelecek diye. Bunun yanısıra bir süredir Ankara - Moskova uçak seferleri de başlamıştı. Son yıllarda, yani 1965'ten sonra Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında yakın bir ilişki kuruldu, gidiş gelişler, devlet adamlarının karşılıklı gezileri, bütün bunlar buzların çözüldüğünü, uzak komşu'nun yakınlaşmaya başladığını gösteriyordu. Atatürk'le Lenin'in temelini attıkları dostluk uzun bir kırgınlıktan sonra yeniden ortaya çıkıyordu. Geçici duyarlıklara dayanan dostluk ya da düşmanlıkların yarardan çok zarar getirdiğini anlamıştık. Türk politikasını yönetenler, hangi partiden olurlarsa olsunlar, barış içinde bir arada yaşamak ilkesini benimsemişlerdi.

Önce milletvekilleri gitti, bakanlar gitti, bilim adamları, gazeteciler gitti, Başbakan gitti. Bu kadar çok gidişten sonra sıra yazarlara, şairlere, sanatçılara da gelecekti. Gerçekten de ulusların birbirlerine yakınlaşmasında en büyük rolü sanatçılar oynar. Bakın bugün, çağdaş Türk yazarlarının kitapları Sovyet dillerinde milyonları aşan

bir satışa ulaştı. Az şey değildir bu. Son yıllarda bir çok yazarımız çağrılı olarak Sovyetler Birliği'ne gittiler, oraları gezdiler, gördüler, dönüşte de izlenimlerini açık açık yazdılar. Sovyetlerden'de en tanınmış şairler, yazarlar geldi. Bu karşılıklı gelip gitmeler gittikçe artan bir tempoda birbirini izliyor.

Rıfat Ilgaz'la ben de Asya - Afrika Yazarlar Birliği'nin 1968 Eylül'ünde toplanan sempozyumuna çağrıldık. İlk kurultay 1958'de Taşkent'te toplandığı için ikincisi de orada yapılacaktı. On yıl önce Asya'lı, Afrika'lı yüzlerce yazar ilk kez bir araya gelmiş, çağdaş edebiyatın sorunlarını tartışmışlardı. Aradan on yıl geçmişti. Özbekistan Cumhuriyeti'nin başkenti, yeniden Asya, Afrika ülkelerinden gelen yazarları bağrında toplayacak, dostluk havasını güçlendirmeye çalışacaktı. Bu geziye katılıp katılmayacağımı bir ay önceden sordular, geleceğimi söyledim. Fakat ardından hiçbir haber çıkmadı. 12 Eylül 1968 akşamı Ilgaz, telefonla 15 Eylül'de yola çıkacağımızı bildirdi. Hızlı bir hazırlanma, koşuşma falan derken 15 Eylül pazar günü saat dörtte Sirkeci'den yola çıktık.. Öykünün başlangıcı bu kadar yalın...

İstanbul'dan Moskova'ya gidip gelen yataklı vagonun üç yolcusu vardı. Biz iki Türk, bir de İzmir'deki fuarda görevli bir Rus teknisyeni. İki de vagon görevlisi. Koca vagonda topu topu beş kişi... Gümrükten geçerken memurun isteği üzerine elimdeki çantayı açtım. Kitaplar, iki de ufak şarap şişesi. «Neymiş bu kitaplar?» dedi memur. Baktı, roman, hikâye kitapları. Kapattık çantayı, yürüdüm. Bir de baktım, çantanın içindeki şişelerden biri kırılmış, güzelim şarap dökülmüş kitapların üstüne. Şaraplı kitaplar elimde, kırık şişeyi bir kenara atıp trene bindim. İşte yolculuk böyle başladı Sirkeci'den...

Sovyetlere Doğru

Rıfat Ilgaz'ı şöyle böyle çeyrek yüzyıldır tanırım. «Yarenlik» kitabı 1940'da çıkmıştı, ben de o yaşımda birşeyler yazmıştım. Kendine vergi bir şiir yaratmış bir kişi. Çileler, hastalıklar, gene çileler...

Yıllardır şiiri bırakmış gibi. Son zamanlarda gene tek tük şiirleri çıkıyor. Ama 1940'ların Ilgaz'ı, anılarımızdaki şiirleri daha güçlü, daha etkili. Bugünün Ilgaz'ı «Ha Babam Sınıfı»nın yazarı daha çok. Çok yaygın bir kitabın, sonra da oyunun umulmadık bir üne kavuşturduğu kişi. Otuz yıl süren bir mutsuz yazgıdan sonra altmışına doğru hem geniş bir üne, hemde maddî olanağa kavuşmak!..

Karanlık bastı. Çaylarımızı içiyor, konuşuyoruz. Kompartıman geniş, güzel, rahat. Bir yığın yiyecek var ikimizde de. Köfteler, börekler, yumurtalar. Üç günde değil bir haftada bitmez bunlar! Birikmiş ne çok konu varmış! Geceyarısını bulduk konuşarak. Anılar, anılar... Bir heyecan var mı bende? Kendimi dinliyorum. Birşey yok. Ha Paris'e gitmişim, ha Moskova'ya« Bir ayrım kalmamış artık. Şöyle on on beş yıl önce olsaydı bu gezi, çok daha başka duygular içinde olurdum elbet. Çok, ama çok şey değişti. Hem bizde, hem yeryüzünde, hem de

Sovyetler Birliği'nde. Stalin yok bir defa. Stalin yöntemleri yok. Türkiye ile Sovyetler arasında bağnazca bir tutum yok. Böyle olunca bir yazarın Moskova'ya gitmesi hiç de önemli değil. Hem öyle çok giden oldu ki son yıllarda. Giden, sonra geri geldiğinde yolculuk izlenimlerini gazetelerde, kitaplarda yazan, anlatan. İlhan Selçuk, Melih Cevdet, Şevket Rado, Aydın Yalçın, Bedii Faik, Tarık Buğra, Samet Ağaoğlu. Bunlar hep kitap Bir de gazetelerde kalan yazılar var. Demek önemi, değeri kalmadı Sovyetlere gitmenin. Evet, yok bir heyecan, bir başka duygu içimde...

Joyce Okuyarak

Uyuyacağız sözde! Dışarda karanlık. Edirne'ye mi geliyoruz, yoksa geçtik mi? Daha önce bu yollardan iki üç kez gitmiştim. Hep karıştırırım. Uzanıp bakıyorum pencereden. Galiba Yunanistan topraklarındayız daha. Alıyorum Joyce'un kitabını elime. Şu sönük ışıkta Joyce okumak! Bir polis romanı almalıydım. En iyisi hiç kitap falan almamalı böyle gezilerde. Hem okunmuyor, hem de başına dert oluyor. Derken dalıp gitmişim düşler ülkesine...

Sabahleyin Sofya'dayız. Az kaldık burda. Tren bizi bırakmış, Almanya yolunu tutmuş. Bizi başka bir katara bağlamışlar. Bütün gün Bulgaristan'ı aşıyoruz kuzeye doğru. Akşam üstü Rumen sınırında Rusçuk'tayız. Bir saat bekliyoruz istasyonda. Koka Kola'ya benzer bir içki satıyorlar büfede. Ama önünde bir kuyruk! Kopmuyor hiç bir yerde hiç bir kuyruk! Rus teknisyeni ile Fransızca çene çalıyoruz. Gene yol. Gene akşam, karanlık. Geceyarısına doğru ışıl ışıl bir kent, Bükreş. İstasyonlarda, ama bütün istasyonlarda insanlar hep birbirine benzer. Burdakiler de öyle. Duygular, endişeler, korkular

ya da sevinçler eş olunca niye insanlar birbirine benzemesin?

Göz Alabildiğine Ukrayna

Yola çıkalı iki gün geçti. Şimdi Ukrayna'dayız. Erkenden Moldavya'ya girdik. Gümrükçüler, polisler... Bir de doktor. Çiçek aşısı belgesi istiyor. Almadan yola çıktık öyle bir belgeyi!

Bir kâğıt var elimizde, hiçbir hastalığımız bulunmadığına dair İngilizce bir doktor raporu. Onu gösteriyoruz. Gidiyorlar geliyorlar. Bir süre geçiyor. Hayır, olamazmış, aşılanmamız gerekliymiş. Saat sabahın altısı. Ayaz keskinliğini duyuruyor. Rus istasyonunun revirine kadar gidiyoruz. Genç bir hemşire yapıyor aşıyı. İstasyonda satılan kitaplar, gazeteler, dergiler... Fransızca «Moskova Haberleri» de var. Bir tane alıyorum. Trene dönüyoruz.

Çaylar içiyoruz durmadan. Ukrayna içinde ilerliyor tren. Bizim vagonun alt takımlarını tüm değiştirdiler o durduğumuz istasyonda. Sovyetlerde tren rayları daha geniş, buna uyacak tekerlekler takıldı. Böyle olunca tren mi hızlandı, ne oldu anlayamadım. Artık uçsuz bucaksız Ukrayna ovasındayız. Sağdan da baksan soldan da baksan göz alabildiğine ekili toprak. Rus romanlarından âşinası olduğum izbalar, köy evleri. Ukrayna giysileri içinde genç kadınlar. Arada bir küçük bir istasyonda duruyor tren. İnsanlar görülmüyor pek ortada. Herkes işinin başında, avarelik yasak buralarda! Gece sekiz buçukta Kiyev. Belli, koca bir kent. Onun garında da insan az. Gene yola çıkıyoruz. Sabaha Moskova'dayız.

Moskova Sabahı

Soğuk hızla artıyor. Kalın çamaşırlarımı giydim. Moskova'ya saat sekiz otuzda girdik. Kiyev garı. Bizi kim

karşılayacak derken vagona doğru koşan bir genç. «Oktay bey» diye sesleniyor. Tevfik Melikov bu. Daha önce Dağlarca'ya yazdığı mektuplardan tanıdığım Azerbeycanlı genç Türkolog. Tezini «Yeni Türk Şiiri ve Dağlarca» konusunda vermiş. Ünlü Türkolog Ekber Babayev de yanında. Moskova daha da soğuk. Babayev'in arabasına biniyoruz. Volga, sabahın erken saatlerinde Moskova sokaklarından geçiyor. Dostluklar arabada hemen kuruldu. Babayev de, Melikov da yabancı değiller. Bizi, Türk edebiyatını, en son tartışmalara kadar izliyorlar, biliyorlar. Moskova otelindeyiz. Kızıl Meydan hemen yanımızdaymış. Yani, şehrin göbeği burası. Koca bir salonda kahvaltıya iniyoruz. Yiyecek hal kalmamış; soğuk, yorgunluk, uykusuzluk. Koca bir tabak havyar, yumurta, reçel, peynir, yağ, sonra çay, kahve... Babayev'le Melikov ertesi gün Taşkent'e gideceğimizi söylediler. Koca bir Tupolev'le, Asya - Afrika yazarları «Edebiyat ve Çağdaş Dünya» sempozyumuna katılacağız. Moskova oteli 1936'da yapılmış. Büyük, rahat bir yapı. Ama hiç de sevimli değil. Kışlaya benziyor. Kocaman salonlar, taşlıklar. Kasvet verici bir hali var. Alt katta dövizle satış yapan yerler. Asansörde çalışan yaşlı kadınlar. Bunlar emekli aylıkları dışında kazanç sağlamak istiyenlermiş. Oturdukları yerde para kazanıyorlar! Otelde her katın ayrı bir sorumlusu var. Onlar da kadın. Kısacası görevli çok. Pencereden bakıyorum. İşte Moskova. Birazdan çıkıp dolaşacağız çevreyi. Bu, bir günlük Moskova ziyareti boşa geçmemeli. Birşeyler görmeli...

Kızıl Meydan'da

Bir insan kuyruğu göz alabildiğine uzanıp gidiyor. Saat dokuz buçuk. Lenin'in kabrini görmeye gelenler. Üçerli dörderli dizilmişler. Ama ne kadar uzun! Duyar-

dım ama inanmazdım. Her sabah böyle binlerce kişi gelsin, Lenin'in önünden geçsin! Ayda bir haftada bir olsa neyse, ama her gün!..

Kızıl Meydandayız. Meydanı kapatmışlar. Lenin'i ziyarete gelenler başlarında çelenk taşıyan iki askerle ilerlemeye başladılar. Çoğunlukla turistler, seyrediyor. Ne çok turist var Moskova'da! Kremlin'i gezmek olanak dışı bugün. Kapalıymış. Biz de Gorki caddesi boyunca geziyoruz. Sosyalist ülkelerin sürekli kitap sergisi. Anıtlar. Koca koca yapılar. Soğuk etkisini artırıyor durmadan. İçe işleyen bir başka soğuk bu. Öğleye kadar dolaşıyoruz. Sonra otele dönüş, öğle yemeği... Gene şehirde dolaşma, Yazarlar Birliği, otel.

Akşam oluyor. Bu ilk geceyi boşa geçirmemeliyim. Bir yerlere gitmeli, birşeyler görmeli. Yemeğe inmek, iki saati harcamak demek. Öyle uzun sürüyor ki yemekler! Bütün bir gece, yemek bekleyerek, yiyerek geçebilir. Ilgaz, gece Babayev'i bekleyecek. Biz de Tevfik'le bir tiyatroya, operaya, baleye, hiç değilse sinemaya gitmek kararındayız.

Ağlatan Güzellik

Bakıyorum programa Bolşoy tiyatrosu «Kuğu Gölü»nü oynuyor. Hem de Kongereler Sarayında. Altı bin kişilik bir salon. Ama yer bulmak zor. Moskova otelinin resepsiyonundaki hanım temsile on beş dakika kala Bulgar baskonsolosunun ayırttığı üç koltuğu bize veriyor. Ancak koşarak yetişebiliriz! Olsun. Gençlik yoksa da sanat ateşi var sönmemiş. Bir insan seline kapılıp gidiyoruz Kremlin'e doğru. Hızlı hızlı. Girişte bilet arayanlar öyle çok ki! Herkese soruyorlar fazla bilet var mı? diye. Bizde bir tane var. Tevfik, bileti havada tutarak yürüyor. Bir genç kız koşuyor hemen, parasını ödeyip alıyor.

Kongreler Sarayı Kremlin duvarları içinde. Moskovalıların gurur duyduğu bir yapı. Gerçekten çok güzel, çok lüks. Sovyetler ülkesinde herşey var, herkese yetecek kadar var, her şey. Ama lüks öyle az ki! Gereksiz bir şey saymışlar estetiği. Ama son yıllarda estetik yepyeni bir değer olarak çıkmış ortaya. Yalnız ekmekle yaşanmıyacağı gerçeği iyice belirmiş. Kongreler Sarayı bu güzelliğin en büyük yapıtı. Güzel bir şey lüks değildir ki! Güzellik insanoğlunun en büyük gereksinmelerinden biridir. Dünyanın ilk sosyalist devrimini yapmış bir ülke elli yıl sonra bu düzeye, güzelliğin lüks sayılmıyacağı, insanlığın kaçınılmaz bir gereksinmesi olduğu anlayışına varmış işte...

«Kuğu Gölü»nün Moskova'daki Bolşoy tiyatrosunda 1877'den beri 1100 kez oynanmış Bu, 18 Eylül akşamı 1101'inci temsili. 1956'dan bu yana da 221 inci temsili. Tek boş yer yok salonda. Böyle güzel bir salon, bu denli büyük bir sahnede «Kuğu Gölü»nün dünyanın en üstün bir sanatçı kadrosundan seyretmek mutlulukların en büyüğü.. Güzellik öyle bir doruğa ulaşıyor ki, ağlatıyor insanı..

Timofeyeva

Timofeyeva... «Kuğu Gölü»nün baş balerinası. Şiir deriz ya güzelliği aşan bir şeye. Kuğu Gölü temsili, baş roldeki Timofeyeva, baş erkek dansür Liyepa, bütün öteki sanatçılar, müzik, dekor, herşey herşey şiir sınırına gelip dayanıyor.

Bir çok batı ülkesinde bale temsili seyrettim. New York'undan Zürih'ine, Paris'ine dek, ama bunun kadar güzeli, başarılısı yoktu. Moskova'daki ilk gecemi büyüledi Timofeyeva'nın oyunu. Yalnız o değilmiş ki üstün bale sanatçısı? Plisetskaya var, Maksimova var, daha

başkaları var. Ama ben Timofeyeva'yı gördüm bu gece, düşlerime girdi, anılarıma karıştı ya, yeter bana!

Gece saat 22'de bitti temsil. İtişip kakışmadan herkes paltosunu, trençkotunu aldı vestiyerden. Para yok, birşey yok! Perde aralarında tırmanan merdivenlerle iki üç kat yukardaki gepgeniş salonda sıra sıra uzanan büfelerde hafif bir şeyler yemiştik. Orada da kuyruk, kuyruk. Moskovalı olsun, turist olsun herkes giriyor kuyruğa, hakkına, sırasına razı, bekliyor. Bekleyen herkes de dileğine kavuşuyor. Çıkışta da aynı rahatlığı, düzeni gördüm. Girer bir ufak dürbün kiralarsanız çıkarken vestiyerde sıra beklemek yok, hemen alıyorsunuz paltonuzu. Eh, bu kadar ayrıcalık olacak elbet!

Çeviriler Konusu

Otele dönünce Babayev'i Ilgaz'la sohbet ederken bulduk. Biz de karıştık sohbete. Konu, Sovyetler Birliğinde yapılan çeviriler. Rıfat Ilgaz, bu çevirilerin düzensiz yapıldığını söylüyor. Bilimsel bulmuyor bu işi. Haklı da gerçekte. Bugüne dek Türk edebiyatından yapılan çeviriler gelişigüzel olmuş. Yani bir çevirici bir yazarı beğenmiş çevirmiş, yayınlatmış. Oysa ondan önce başka yazarlarımız, şairlerimiz varmış daha değerli, daha önemli. Buna karşı Babayev, Türk yapıtlarını zorlukla elde edebildiklerini anlattı. Çağdaş Türk romanı, şiiri, öyküsü denemesi bütün yapıtlarıyla Moskova'da genel kitaplıklarda bile yok! Bunun suçu kimde? Yalnız Ruslarda mı, yoksa biraz da bizde mi? Hem kime ne diyebiliriz? Biz de Sovyet edebiyatlarından bir düzene, bir değer sırasına göre mi çeviriler yapıp yayınlıyoruz. Onlar kendiliklerinden alıyor kitaplarımızı çeviriyorlar, yayınlıyorlar. Elli bin, yüz bin basılı bu kitaplar bir iki yılda tükeniyor... Gece bu konunun tartışmasıyla geçti.

Ilgaz bu konuyu bırakmıyor bir türlü. Bilimsel yönteme uyun diyor, örnekler veriyor yanlışlıklara, tersliklere. Hepsini kabul ediyorlar. Ama yavaş yavaş düzelecek bu yanlışlıklar, haksızlıklar. Karşılıklı ilişkiler güçlenince. Buradan giden kitaplar, mektuplar oraya varırsa, oradan gelenler elimize geçerse, Kültür anlaşması imzalanırsa, sanatçılar, yazarlar iki ülke arasında daha sık gidip gelirlerse...

Odamdayım. Penceremden Kremlin çatısındaki kızıl yıldızı seyrediyorum. Moskova gecesinde tek görünen o şimdi. İnanmıyorum Moskova'da olduğuma, şu anda Kremlin'deki kızıl yıldızı seyrettiğime... Dünya böyle işte, inanmadığımız şeyler yaşanıyor bazan!..

Tupolev'de Saatler

Böylesine büyük uçak görmedim şimdiye dek. Bölme bölme, salonlar, koridorlar, gene salonlar. Uçak değil bir dev mağarası! Asya Afrika ülkelerinden gelen çağrılılar bu dev uçakla Taşkent'e gidecekler. Uzun bir kuyrukta bekledik. Yavaş yavaş uçağa yaklaştık. Önümde ünlü şair Yevtuşenko yürüyor. O da Taşkent yolcusu. Otuz yaşlarında. Sarışın bir delikanlı. Giyimi, hali, tavrı çevresindeki ilgiye alışık bir insan görünüşünde. Biliyor herkesin onu tanıdığını, izlediğini, dikkatleri üzerine topladığını.

Eylülün 19'u. Moskova'yı epey serin bir havada bıraktık aşağılarda. Tupolev ayrı bir dünya. Yazarlar, şairler dünyası. Nepal'den Hindistan'a, Mali'den Senegal'e, İran'dan Kamboç'a dek, türlü ülkelerin ünlü edebiyatçıları. Tupolevde toplanmış Birleşmiş Uluslar. İkili, üçlü, dörtlü gruplar, yanlarında bir tercüman. Yazarlar sayısına yakın rehber ve tercüman var. Bazan da tek yazara bir rehber. Önümde Mısırlılar, ardımda Afrikalılar.

Türlü diller, çeşitli yüzler, görünüşler. İçlerinde değişik düşünceler, niyetler elbet. Ama edebiyat sevgisi, tutkusu eş hepsinde. Kimi birşeyler yazıyor, kimi okuyor, çoğu da küçük pencerelerden Sovyet topraklarını seyrediyor. «Çağdaş Dünya ve Edebiyat»... Sempozyumda görüşülecek konu bu. Tartışma yok. Bir sonuca varmak diye birşey yok. Herkes bu konuda düşüncelerini söyleyecek, o kadar hepsi. Önümdeki Mısırlı yazar bitirdi yazısını, yanındaki tercüman şimdi onu Rus diline çevirmeye çalışıyor. Benim de bir şeyler hazırlamam gerek. Açıyorum «Konumuz Edebiyat» adlı denemeler kitabımı, iyi ki yanıma almışım bir tane. «Yalancı Tanık Olmamak» ve «Çağının Tanığı Olmak» yazılarımı esas tutarak birşeyler hazırlamalıyım. Edebiyatın, edebiyatçının çağını geleceğe taşıyan yanını, rejimler, hükümetler üstündeki yerini, önemini belirtmeliyim. Herşeyden önce edebiyatçı gerçeğin, kendi gerçeğinin tanığı olmalı. Kafamda bir yığın düşünce kıpırdaşıyor. Yeni bir konuşma hazırlamalı, ama vakit yok, bu koşuşma, bu kalabalık, bu yepyeni izlenimler, ihtisaslar, duygular karışıklığında olanak yok bir köşeye çekilip yazı yazmaya.

Havada Söyleşi

Mirza İbrahim geldi yanımıza. Hava alanında tanışmıştık zaten. Ünlü Azerbaycan yazarı, eski cumhurbaşkanı, şimdi de milletvekili. Görgülü, efendi bir insan, türkçesi güzel, kendisiyle anlaşmak kolay. Derken Türkmen romancısı Kerbabayev, o da Türkmenistan Meclisinde milletvekili. Kerbabayev Türkmenistan'daki atalarımızı hatırlatan bir görünüşte. «Siz atalarımızsınız.» diyorum. Yaşlı, ama yaşlı görünmesine rağmen, genç. Şaşırtıcı birşey bu, hem yaşlı, hem de böylesine genç olmak. Aşkabat'a gelmemi istiyor. «Yalnızlık Bana Yasak»

adlı öykümü yayınlamışlar orada, onu öğreniyorum. Dostluklar kuruluyor havada. Havada kalmayacak, temelli, köklü dostluklar bunlar. Tupolev uçuyor, yemekler geldi. Hattâ bir ara hafif bir uyku. Saatler geçiyor. Saatler geçmiyor, geri geri gidiyor. Üç saat kazançlı çıkacağız. Üç saat yaşamamış gibi olacağız!

Bakıyorum aşağılara, koskoca Kazakistan toprakları. Daha doğrusu çölleri... İnsansız, evsiz, ağaçsız. Kazakistan Türkiye'yi üç dört kez içine alacak kadar geniş. Ama o denli de insanca az... Dalıp gidiyor insan uçsuz bucaksız topların verdiği uçsuz bucaksız düşüncelere. Beş saat geçmiş bile. Alçalıyor Tupolev, alçalıyor. Saat 3, Taşkent görünüyor uzaktan...

Taşkent'te İlk Gün

Ellerinde gül demetleriyle ilkokul öğrencileri. İner inmez bizi karşılayan Taşkent çocukları oldu. Hepimize buketler verdiler. Sıcak mı sıcak! Hava alanında mikrofon başına geçilir elbet! Özbekistan Başbakan Yardımcısı, yazar Server Azimof «Hoş geldiniz» söylevi verdi, Asya - Afrika Yazarlar Bilriği Genel Sekreteri Mısırlı Yusuf Essabayi karşı konuşmayı yaptı. Kızgın güneş altında elde çantalar, bavullar on onbeş dakika geçti.

Gül buketleri ellerimde. Vera Feonova ile tanıştık. Tanışmak değil de karşılaştık sonunda. Çok iyi tanıyorum Vera'yı. Hangi Türk yazarı gelmişse Vera karşılamıştır onu. Kısacası kırk yıllık tanışız Vera hanımla. O da tanış bizimle. Yabancılık yok, büyük bir yakınlık var. «Yalnızlık Bana Yasak»ı Rusçaya çevirmiş, Rusçasından Özbekçeye, Türkmenceye çevirmişler. Vera kitap sergisini tertiplemek için bir hafta önce gelmiş Taşkent'e. «Sizin kitabınızı bulamadım sergiye koymak için bile» diyor.

Türkiye'de on yıl önce çıkan kitaplarım hâlâ piyasada, Sovyetler'de üç yıl önce çıkan kitabım tükenmiş bile!

Bir de Miad... Ufacık tefecik, ama dostlukla, sevgiyle dolu bir Özbek aydını. Yayınevinde yetkili bir kişi. Miad Hakimov'la o söylevleri dinlerden tanıştık, ahbaplığı ilerlettik. İzmir'deymiş, Samim Kocagöz'ü tanımış, Türk kitaplarını okumuş, hepimizi bilen bir edebiyatsever. Adamakıllı anlaşıyoruz, ufak tefek diyalekt ayrımları dışında Türkçe konuşuyor rahatlıkla.

Söylevler bitinceye dek ter içinde kaldık. Sonra bekleyen otobüslere, sonra da Taşkent oteline. Miad ile konuşuyoruz yol boyunca. Gül buketleri elimde. Taşkent dört yıl önce korkunç bir deprem geçirmiş. Duymuştuk biz de, ama depremlerle haşır neşir yaşadığımızdan unutmuşum. Depremin izleri hâlâ duruyor. Her şey yıkılmış, ama yeniden yapılıyormuş gene herşey.

Taşkentli Fil

Taşkent oteli 273 numaralı oda... Balkona çıkar çıkmaz karşımda bir fil buldum. Yerinde durmadan sallanan bir fil. Bir orkestra hafif parçalar çalıyor. Halk kuyruk olmuş gişe önünde. Koca bir çadır. Bir sirk var odamın tam karşısında. Birazdan program başlayacak, saat beş. Günaydın fil bey dedim içimden. Sevdim Taşkent'i birdenbire. Tramvaylar geçiyor, otobüs bekleyenler, yürüyenler...

Banyo, biraz dinlenme, sonra akşam yemeği. Küçücük birer defter verdiler, her sayfası bir yemek karşılığı garsona verilecek. Konyaklı bir yemek. Sonra Miad'la şehirde kısa bir dolaşma. Otelin karşısında Nevai Parkı, içinde Nevai tiyatrosu. Temsil başlamış, kapının önünde gelecek oyunların programı var. Herşey oynanıyor, baleler, operalar, Bahar balesinin temsilleri. Miad'la yarım

saat dolavtık, otele döndük. Onda odama çekildim. Sempoziumda yapacağım konuşmayı hazırlamak gerek. Odada bir küçük radyo var durmaksızın çalan. Özbek havaları, şarkılar. Derken bir konuşma başladı. Samim Kocagöz, Fahri Erdinç adları, Asya - Afrika yazarlar sempozyumu üzerine bir şeyler söylediler. Bir öykü okudular, Özbek Türkçesiyle. Anlıyor muyum, anlayamıyorum doğrusu! Yüzde on, yirmi anlar gibiyim. Evet, Samim'in bir öyküsü bu... Balkona çıktım, fil yerinde yok, ödevi başına gitmiş. Şimdi ne numaralar gösteriyor kimbilir! Filin numaraları da «filce»dir elbet!..

Bu Toprakların Öyküsü

Burası Turan, Gökalp'ın vatan saydığı topraklar, «Vatan ne Türkiye'dir ne Türkistan Vatan müebbed bir ülkedir Turan». Bir zamanlar Türk aydınına umut veren bir ülküydü Turancılık. Üstüste düş kırıklıkları, yenilgiler, kopuşlar, yerinde sayışlar, eldeki toprakları bile yitirecek duruma düşüşler... Ne Turan umudu kaldı, ne de Turancılık ülküsü sonunda.

Son Turancılık savaşını Buhara topraklarında yaparak şehit düştü Enver Paşa'mız da. Bir düş adamı gibi öldü, elinde silâhla çarpışarak. Gerçekleşmesi belki çok çekici, ama olanak dışı bir ülkünün kayasına çarparak parçalandı Turan gemisi...

Taşkent'teki ilk gecem. Yatakta bunlar geçiyor kafamdan. Sirk temsili çoktan bitti. Erkenden herkes evine gitti. Balkona çıkıyorum, Taşkent uykuda. Sokak ışıkları yanıyor. Otelde herkes uykuda. Ben yazımı hazırladım. Yarın çevrilecek Rus, Fransız, İngiliz dillerine. Biriki gün sonra da Hamza tiyatrosu sahnesinden okuyacağım onu... Şimdi ben çok uzaklardayım. Tarihin çok uzak anlarında. Elimdeki broşürleri okuyarak, atlası ka-

rıştırarak Özbekistan'ın, daha doğrusu Türkistan'ın geçmişteki kişiliğini bulmak istiyorum.

Timurlenk'ten, 34 yıl süren Timur İmparatorluğundan sonra büyük bir devlet kurulamıyor bu topraklarda. Hiva hanlığı, Buhara hanlığı, Hokand hanlığı. Sonra küçük küçük başka hanlıklar. Birbirini yiyen, birbirinin gözünü oyan, ilkel, zalim beyler. Bir gün çar orduları iniyor buralara. Daha önce Kafkasya'daki hanlıklar ele geçmiş. Şimdi de Türkistan, Rus saldırısı karşısındadır. Ayrım şu, Kafkasya'daki hanlıklar direniyorlar, savaşıyorlar. Türkistan'da öyle bir durum yok. 1868'de Buhara hanlığı düşüyor, 1873 - 80 arası Türkmenistan ülkesi, Hira hanlığı. Kısacası 19. yüzyılın ikinci yarısında Rus çarlığının sömürgeleri oluyor bu Türk toprakları.

Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan, Tacikistan... Orta Asya'daki Türk kökünden gelen ülkeler bunlar şimdi. Hepsi Sovyetler Birliği'nin üyesi birer ayrı devlet. Herşeyleri ayrı. Bir olması gereken dilleri, edebiyatları bile. Milliyetler Komiserliği günlerinde Stalin bu Türk halklarını birbirinden ayırmanın yolunu bulmuş. Kuşaklar ilerledikçe ayrı ayrı birer ulus saymışlar kendilerini. İşte şimdi ben bu devletlerden birinde, Özbekistan'dayım.

Dünden Bugüne Özbekistan

Okuduğum kitaba göre Özbekistan'ın yarım milyon metrekare toprağı var. Onbir milyon da nüfusu. İki büyük nehir arasında uzanan koskoca bir ülke; Seyhun'dan Ceyhun'a... Yakın zamana dek dörtte üçü çölmüş Özbekistan'ın. Ne olacak, yılın 250 günü güneş tepesinden çekilmeyen bir yer burası! Yazları 44 derece, bazan 50 derece. Kışları da tam tersi sıfırın altında 25 derece. Dünyanın en eski uygarlıklarına beşik olan topraklar. Yüz bin yıl önce yaşamış insanların izleri Semerkant'ta görül-

müş. Güney Özbekistan'da Neandartal çağdan kalma ilginç resimler, iskeletler bulunmuş...

Sirüs buradan geçmiş, İskender buradan. 6. Yüzyılda Türkler egemen olmuş, 7, 8. yüzyılda Araplar. 10-12. yüzyılda gene Türkler. Türkistan adı o günden bugüne, daha doğrusu 1920 yılına dek sürüp gelmiş. Cengiz Han, Timurlenk bu topraklarda saltanat sürmüş. Timur'un başkenti Semerkant, bilimde sanatta, mimaride, en yüksek çağını yaşamış o günlerde. Sonra o karmakarışık yıllar, en sonra da çar ordularının gelişi. Rusya'nın pamuk ambarı olmuş artık Özbekler ülkesi. 1917 devriminden sonra yeni bir yaprak açılmış Özbekistan tarihinde. Toprak, su, fabrikalar, millîleştirilmiş, halk meclisi kurulmuş. 1918'de de bölgesel Sovyet kurultayı Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerini ilân etmiş. Karşı devrimler, Hiva'da, Buhara'da kanlı çarpışmalar olmuş. Lenin'in emriyle Türkistan topraklarında 1924'te ayrı ayrı cumhuriyetler kurulmuş, bu arada Özbekler de kendi cumhuriyetlerine sahip olmuşlar.

Broşürler, kitaplar, haritalar... Geceyarısını geçmişim. Yarın Taşkent'le iyice tanışacağım. Yakından, dostlukla, sevgiyle.. Kendimi Anadolu'nun bir kentinde duyuyor gibiyim. Nedense böyle. Yabancılık yok. Bu geçmiş, bu tarih, bizim geçmişimiz, bizim tarihimiz biraz da... Belki bu yüzden...

Taşkent Sokakları

Mirzakolon İsmaili, Nasrullah Ahundi, Adnan Rahmat, Hamid Gulam... Özbekistan yazarlarından birkaçı... İsmaili yanımda oturuyor otobüste. Altmış yaşlarında bir romancı, üç ciltlik bir roman yayınlamış, Rus dilinden çeviriler de yapıyormuş. Savaşta Berlin'e kadar gitmiş binbaşı rütbesiyle.

Rahmat da albaymış. «Savaşçı» diyorlar ona. Sovyetler Birliği kahramanı olmasına ramak kalmış. Yeni dostlarla yeni, yepyeni konuşmalar. Otobüsler dolusu yazar, şair, mütercim Taşkent'i konvoy halinde dolaşıyoruz.

Sabalı erkenden sokağa fırlamıştım. Tek başıma dolaşmayı severim. Herkes uyuyordu daha. Karşıdaki büyük mağazanın kapıları açılır açılmaz ilk giren ben oldum. Plaklara baktım, giysilere baktım, kolyelere, Özbek takkelerine baktım. Baktım, herşey var mağazada. Orta Asya'da bu denli güzel bir mağaza şaşırtıcı birşey benim için. Taşkent, Semerkant masallar ülkesiydi düşlerimizdeki. Değişmeyecek, hep öyle kalacaktı. İlkel, yoksul, ama masallar gibi güzel. İnsan aklı masalları yok etti. İyi de yaptı. Masalsız kalınca insanoğlu yeryüzüne değdiğini anladı ayaklarının.

Taşkent halkı birden dolduruverdi koca mağazayı. Yürüyen merdivenler, süs eşyası satan yerlerin önündeki kuyruklar. Sonra otele döndüm. Kahvaltıda Miad «Taşkent Medeniyeti» gazetesini getirdi. «Yalnızlık Bana Yasak» öyküsü çıkmış bugün. Yalnızlık dememişler de Tenhalık demişler. Şöyle birşey olmuş: «Tenhalık mene men edilgen».

Otobüste Mirzakolon İsmaili depremi anlattı durdu. Ama yeni yeni bloklar yükselivermiş iki yıl geçmeden. Her Sovyet Cumhuriyeti bir-iki blok yaptırmış. Gürcüler, Azeriler, Ukraynalılar, Ruslar, Türkmenler. Hepsi kendi ulusal özelliklerini gösteren semboller koymuşlar bu yapılara. Blok yığınları yanar bu güneş altında! Acaba bu sıcaktan bu beton yapılarda yaşayabilme olanaklarını da düşündüler mi? Soramıyorum artık bunu. Mirzakolon: «Türkiye de kendi mühendislerini gönderip, bir tek bina olsun yaptırsaydı, ne güzel olurdu?» dedi. Bunu ben de düşünmüştüm az önce, ama Sovyet yetkilileri böyle bir

şeye izin verirler miydi, bir. Ayrıca Türkiye kendi depremleriyle öylesine içli dışlı ki Taşkent'i düşünecek durumda mı, bu iki!..

Kültür Sarayı

Kültür sarayında biraz dinlendik. İki bin beş yüz kişi alan bir anfi. Gazinosunda oturup dondurma yedik. Özbekler çok seviyorlar bizi. Türkiye'den buraya gelen pek az, ondan tabiî. Demirel'in gezisini anlatıyorlar. Türk Başbakanına gösterilen ilgiyi, sevgiyi. Nazmiye hanımı. Berberini. «O güzel gezi berber hikâyesiyle ziyan oldu.» dediler. «Gazeteleriniz berber lâfından başka şey bulamadı mı yazacak, anlatacak?» Gel de ver yanıtı, gülüp geçtim çaresiz.

Sonra yeni açılmış başka bir büyük mağazayı gezdik. Herşey var burada. Ama bakıyorum giyim eşyaları, hele iyileri epey pahalı. Finlandiya'dan ithal edilmiş bir paltoyu geçirdim sırtıma, ağırlığından yere düşüyordum az kalsın. Sağlam, iyi bir palto, Rus iklimine göre, ama parası 140 ruble, yani 1400 lira!.. Yerli paltolar 80 - 90. Sık sık demeç alıyorlar radyo için, gazete için. Hemencecik birşeyler bulup konuşmak zor. Ama alışılıyor ona da.

Kitap Sergisinde

Hamza tiyatrosundayız. Sempozium yarım burada toplanacak. Asya - Afrika yazarlarının kitap sergisi var. Sovyet dillerinde yayınlanmış kitaplar bir araya toplanmış. Bizim Vera hanım başarmış bu işi. Kolay değil bunca dilden yapılan sayısız çeviriyi bir araya getirmek.

Otobüslerle gittik Hamza tiyatrosuna. Halk toplanmış, çoğunlukla gençler. Sıcakta söylev dinlenecek. Her zaman söylev var. Ya bir tane, ya daha çok, ama söylev

var her zaman. Kalabalıkta kim söylüyor, kim dinliyor belli değil. Sonunda yol açıldı, sergi salonuna çıktık.

Her ülkenin kitapları ayrı ayrı toplanmış. Resimler de asılı yanlarında. Nazım Hikmet'le Yaşar Kemal'in büyük boy fotoğrafları. Cam masalarda sıra sıra kitaplar. Türkçeden yapılmış çevirilerin pek azı burada. Çoğu tükenmiş, sergiye koymak için bile bulamamış Vera. İşte Nazım'ın, Reşat Nuri'nin, Aziz Nesin'in kitapları. Orhan Kemal'in Vilno'da yeni basılmış kitabı. Adlarını anlamıyorum. Yeni bir şiir antolojisi, Kırgızca. Tevfik Melikov da Dağlarca'ya götürmem için bana. Böyle antolojilere gelişigüzel seçiliyor şairler ve şiirler. Türk şiirinin gerçek anlamıyla, en başarılı parçalarıyla temsil edildiği söylenemez. Bunda da kusur yalnız Ruslarda değil. Gider mi, gitmez mi? Bazan gidiyor gönderilen kitap, bazan gitmiyor, ne oluyor bilmem.

Türkçeden Çeviriler

Bir de koca kitap, Asya Afrika dillerinden yapılmış çevirilerin tam listesi. 1958 68 arasında... En çok Nazım Hikmet, Reşat Nuri, Aziz Nesin yayınlanmış. Hüseyin Rahmi, Orhan Hançerlioğlu, Orhan Kemal, Haldun Taner, Kemal Tahir, Ercüment Ekrem, Fahri Erdin, Cengiz Tuncer, Yaşar Kemal, Fakir Baykurt, Orhan Veli, Melih Cevdet... Ama en çok basımı yapılan eser, «Çalı Kuşu», tam on beş kez basılmış. Çeşitli dillerde... Burda her baskı en azından 30-40 bin. Demek milyonu geçmiş «Çalı Kuşu»... Benim «Bizans Definesi» 50 bin baskıya rağmen tükendiğine göre Çalı Kuşu da, ünlü Türk eserleri de daha çok basılır, daha çok okunur bu gidişle.

Listeyi okurken şaştım, burda adı anılmayan şairler bile girmiş orda antolojilere. Aclan Sayılgan'ın şiir-

leri de var kitapta!... Bu listeyi olduğu gibi Türkiye'de yayınlamalı. Çok ilginç olur herhalde.

Özbek Gecesi

Nevai Tiyatrosu. Tıklım tıklım her yer. Biz sahnedeyiz. Önde Birlik Prezidyumu. Belirli bir sıraya göre oturuluyor hep. Gene Azimov konuşuyor, ardından Essabayi, daha başkaları. Bu akşam Sempoziumun resmî açılış töreni var. Gerçek açılış yarın sabah. Halk müthiş alkışlıyor konuşanları.

Konuşanlar da halkı alkışlıyor. Sıcak dayanılır gibi değil. Sonra salona çıkıyoruz. Uzun masalarda çeşitli yiyecek, içecek. Locaların arkalarındaki özel odalarda da masalar yiyecekle dolu. Ayaküstü konuşmalar, tanışmalar, söyleşmeler, Kerbabayev, Türkmenistan'a çağırıyor. Dönüşte hiç değilse bir gün için Aşkabat'a uğramak isterdim. Bir gün pek az ya, fazla vakit yok. Otuz Eylülde Moskova'da bulunmamız gerekiyormuş, ondan.

Asya Afrika yazarları onuruna verilen temsil. Taşkent Koreografi okulu öğrencileri Gül Vadisi Melodisiyle başlıyorlar oyuna. Özbek Varyete Tiyatrosu, Devlet Ulusal Bahar balesi, Nevai tiyatrosu balesi. Tabak dansı, Özbek dansı, Uygur dansı. Sonra birbirinden güzel şarkılar. Kazak şarkısı, Afgan şarkısı, Cezayir şarkısı, Ermeni şarkısı, hele hele o eşsiz «Bülbül», Meryem can» şarkıları. Haşimov'un, Luiza Zakirov'un, Batır Zakirov'un sesleri. Yeşil, kırmızı, sarı, pembe, renk cümbüşü taşıyan elbiseleriyle Özbek kızları. Orta Asya'da bir masal düşü yaşattılar bizlere. Geceyarısını bulduk böylece.

Şiir Tartışması

Nevai tiyatrosu ile Taşkent oteli karşı karşıya. Saat yirmi üçte lokantadayım. Tıklım tıklım burası da. Azer-

beycan şairleri, yazarlariyle beraberiz. Ünlü Şairler, Vahapzade, Bahtiyari, Taşkent'te yerleşmiş İhtiyâr. Vahapzade şiirde geleneksel biçimlerden ayrılmayı sevmiyor. Ona göre heceyle, aruzla yazmalı hâlâ. «Yeni anlamlar eski biçimlerle verilemez» deyince de, «Verilir, veriyoruz biz» diyor. Nasıl veriyorlar acaba? Türk şiirinde modern akımların, anlamsız bir edebiyatın, soyuta kaçışın tehlikeli bir yol olduğunu söylüyor. Hele Hâmid gibi büyük bir şairi niye küçümsediğimizi hiç mi hiç anlayamıyor. Tartışma geceyarısına uzar gider, sabahı buluruz!

Korkutan Bir Şarkı

Hem yiyor, hem lâf yetiştiriyorum. Oysa konuştuğumuz konudan öyle uzaktayım ki, içimden allı yeşilli bahar balesinin genç kızları geçiyor. «Bülbül» şarkısı, «Meryemcan» şarkısı, hele Zakirov'un söylediği şarkı... Öyküsü uzun o şarkının: Bir İran subayı idam edilmezden az önce eşine bir mektup yazmış. «Ben bile bile seçtim bu yazgıyı» demiş.

Ölümünden sonra o mektup bu şarkının yazılmasına yol açmış. Şah hükümeti korkmuş bu şarkıdan. Yasaklamışlar İran'da çalınıp söylenmesini. Oysa hiç de politika havası yok, ölümün eşiğinde olan bir insanın şarkısı. Demek İran polisi biliyormuş işlediği suçun ağırlığını.

Lokantalarda yemek beklemek bir bakıma iyi, söyleşiler uzayıp gidiyor. Konyaklar, şaraplar, votkalar. Yiyip içtiğin senin olsun gördüğünü anlat derler ya, olmuyor işte, bazı ülkelerde yeme içme ağır basıyor. Zamanın çoğu sofrada geçerse hele! En gerçek fikir tartışmaları saatlerce süren yemeklerde yapılırsa!..

Vahapzade «Hayır,» diyor, «eski biçimlerle de yeni fikirler, anlamlar anlatılır». Anlatsın bakalım. Kendileri bu işi nasıl yapmışlar, göreceğiz ergeç...

Hamza Tiyatrosunda Açılış

Hamza Tiyatrosu aydın bir gençlikle, halkla dopdolu. Server Azimov, sempoziumu açış söylevini verdi: «Soyut hümanizm gericiliğin hizmetindedir» dedi. Ne anlıyor soyut hümanizmden? Somut hümanizmle soyut hümanizm edebiyatta nasıl kendini gösterir? Kim anlar, kim ölçer bunu? Ellerindeki sınırlı ölçülerle yapıtları tartan dar beğenili kişiler mi, yoksa çağımızı aşan bir beğeniden yana olanlar mı?

Kısacası zaman mı? Azimov «Yazarların milyonlarca insanı aldatmaya hakkı yoktur» diyor. Uzun uzun konuştu Azimov. Toplantıda 16 Asya, 17 Afrika ülkesinden yazarlar katılmış. Hepsi Azimov gibi mi düşünüyor? Edebî gericilik, gerçek dışı, bilinçaltı, biçimsel deneylerle kendini gösterirmiş. Azimov nerden biliyor bunu? Batı edebiyatının o «gerçek dışı, bilinçaltı, biçimsel» deneylerini okumuş mu, okuma olanağını bulmuş mu? Camus'nün «Yabancı»sı bile daha bu yıl yayınlanmış Rus dilinde. Bu, bir örnek. Demek Azimov saldırı konusu yaptığı edebiyatı bilme olanağından yoksun. Öyleyse!..

Mısırlı Essabayi konuştu ardından. Bilinen sözlerden sonra konuyu İsrail saldırısına getirdi. Bu saldırı yalnız Arap uluslarına karşı değilmiş, dünya barışı için savaşan bütün halklara karşıymış. Çağdaş dünya ve edebiyat konusunda bir sempoziumda Mısır yazarı kendi ülkesinin sorunlarını gözler önüne seriyor. «Bugün Arap yazarlarının karşısında bulunduğu en yakıcı sorun budur» dedi. Tabiî emperyalizme bağladı konuşmanın sonunu. «Zafer de, gerçek de bizden yanadır» deyip bitirdi.

72 Dilde Edebiyat

Sarı bıyıklı Sergey Baruzdin'in konuşması ilginçti. 1917'de devrimden önce Rusya'da otuz dilde kitap çıkı-

yormuş. 1934'de dillerin sayısı 40'a çıkmış. Şimdi 72 dilde kitap yayınlanıyormuş Sovyet ülkelerinde. Demek yarım yüzyıl içinde yeni yeni diller gelişmiş, edebiyatlarını yaratmış. Bir Başkırt şiiri, bir Kırgız romanı diye birşey bilinir miydi yakın zamana dek. Şimdi hepsi var. Hem de Sovyetler Birliği'nin en ünlü şair ve öykücüleri bunlar arasında. İşte Dağıstanlı Resul Gamzatof, işte Kırgız Cengiz Aytmatof, işte Çukotkalı Yuri Ritkeu, başkaları, Keşakof, Kulyev...

İlk kez Çekoslovakya adını Baruzdin'in konuşmasında duydum üç günden beri... Bir çek yazarı Batı Almanya esintili bir söz etmişmiş yakınlarda. Baruzdin «O Çek yazarının adını anmayayım, bu onuru vermeyelim ona» dedi. Bilmiyorum hangi Çek yazarıymış bu. Ne mi demiş Çek? Şunu demiş: «Çek edebiyatı Avrupa edebiyatları gibi gelişmeli, Asya modeline uymamalı». Bundan Çek yazarının Asya edebiyatını küçümsediğini çıkardı, veriştirdi iyice. Yöneticisi olduğu «Halkların Dostluğu» dergisinde Sovyetler Birliği'nin 72 dilinden yapılan çeviriler yer alıyormuş, oysa 1930'larda bu ülkelerden işe yarar bir yazı bulunamazmış. Sovyetler Birliği'nde halklara kendi milliyetleri, kendi kültürleri içinde gelişme, eğitilme olanağı tanındığı için bu mutlu sonuca varılmış... İyi, hoş, belki çoğunlukla doğru, ama ne ilgisi vardı bu sözlerin «Çağdaş dünya ve edebiyat» konusuyla, anlamak güç!..

Kalem mi, Kılıç mı?

Hintli Rambir Sing konuştu arkadan: «Yazarlar emperyalizmin meydan okuyuşuna karşı durmalıdırlar, bunu yapacak güçteyiz. Kötülük güçleri yenilecektir buna inanıyorum» dedi. Kötülük güçleri, yani Yalman'ın deyimiyle «şer kuvvetleri»! Herkes istediğini «şer» sayabiliyor!

Ona göre bu, buna göre o. Sömürgeci kalem oynatmasını bilmezmiş, kılıcın gücüne inanırmış, bu yüzden zalimmiş, adaletsizmiş. Oysa hep biliyoruz sömürgeciler kılıç kadar, hattâ daha da çok kalem oynatmakta mahirdirler. Kılıç yetmez sömürgenliğin başarısına. Kalem, kılıçtan da tehlikelidir.

Günün, belkide toplantının en ilginç konuşmasını Cengiz Aytmatof yaptı. Otuz beş yaşından fazla görünmeyen bu Kırgız öykücüsüyle o gün otelde tanıştım. O kadar çok yazarla, şairle tanıştım ki hiçbirini gereği gibi «tanıyamadım». Hep ayak üstü sohbetler, masadan masaya kadeh kaldırışlar, otobüste ahbaplıklar, Asyalı'dan Afrika'lıdan Özbek'e, Azeri'ye, Rus'a... Aytmatof'la oturup konuşacaktık. Olmadı, olamadı...

Aytmatof'a Göre Dil Sorunu

Cengiz Aytmatof öksüz büyümüş. Kırgızistan'da doğmuş, ama Rusların yanında yetişmiş, okumuş, öğrenim yapmış. Ruscayı ana dili gibi biliyor. Sözü de buraya getirdi hemen: «Edebiyatta çok dilli» olmak konusu bugünlerde çok konuşuluyor, dedi. Küçük ulusların dilleri büyük bir uygar ulusun dili tarafından gölgede bırakılıyormuş. Bunu önlemenin yolu o küçük dilde yazmak, yapıt vermek, edebiyat yaratmak. O dili işlemek, geliştirmek. Yazısı, edebiyatı olmayan bir dil eninde sonunda yitip gider.

«Ekim devrimine kadar ülkemizde yaşayan ulusların pek çoğunun bir yazı dili yoktu. Bu diller doğar doğmaz dünyanın en büyük edebiyatlarından birini yaratmış bir dille, Rus diliyle ilişki kurdular. O zaman şu sorun çıktı ortaya: ya gelişmiş dilin egemenliğini kabul etmek ya da o gelişmiş dili kullanmanın yanı sıra ulusal dilleri de geliştirmek. Biz ikinci yolu tuttuk. Bu çok zordu ama, yararlı bir yoldu. Bu yüzden Sovyetler Birli-

ği'nde bir düzine yeni ulusal edebiyat doğdu. Cervantes, Shakespeare, Balzac, Hemingway bu dillere çevrildi. Rus dili de bu alanda aracılık, yol göstericilik rolünü oynadı.»

Aytmatof'a göre bir yazar hem Rus dilinde hem de kendi dilinde yazı yazabilir. Alimcanov ve Süleymanov'u örnek gösterdi, «Ben de ya kırgızca ya rusca yazıyorum. Sonra öteki dile çeviriyorum, böyle çalışma beni çok memnun bırakıyor, hem deyiş, hem işleyiş bakımından yarar sağlıyor. Bazı eleştirmeciler ancak ana dilde edebî yaratma yapılabileceğini iddia ederler. Bu kategorik bir kesinlemedir. Gerçekte herşey yazarın yeteneğine ve içinde bulunduğu sosyal çevreye bağlıdır. Bence çok dilli olmak Asya ve Afrika'da yetişmekte olan kuşakların uymak zorunda kalacakları bir yoldur.» Aytmatof böyle derken o yoksul ana dilleri de büsbütün unutmadı. «Ona karşı da görevlerimiz var. Ama, önemli olan gelişmiş kültürlerden genç ulusların yararlanmalarıdır» dedi.

Okurlarla Karşı Karşıya

Halkın arasında bir yer bulup oturdum. Çoğunluk gençlerde, önümüzde ulusal giysileriyle üç Özbek kızı. Karşımızda Asya - Afrika yazarları. İki-üç dizi halinde oturmuşlar. «Yazarlarla Okurların tanışması». Türlü ülkelerden gelmiş şairler, yazarlar halka tanıtılıyor. Karşılıklı alkışlar. Bazan da üç beş sözcüklü konuşmalar.

Kişi, kalabalık arasında daha rahat. Bir kez de seyirci olmanın tadını duyayım dedim. Ama olmadı, Kerbabayev gördü beni, birini gönderdiler, sahne gibi yere çağırdılar. Çaresiz gittim, Kerbabayev'in yanında oturdum. Başkan sırayla yazarları tanıtıyor. Alkışlar, alkışlar. Özbekistan gezisinden tek bir ses kalmış olsaydı kulaklarımda, muhakkak alkış sesi olurdu!

Aydın Taşkent gençliği karşımda. Ön sıralarda olgun çağdaki insanlar. Gözgöze geliyoruz bazan. Orada

bulunanlar içinde tek Türkiye yazarı olarak adımı söylüyor Başkan. Kalkıp kalabalığı selâmlıyorum. Ama bitmiyor alkış. Oturuyorum, gene kalkıyorum. Gözgöze geliyorum bir anda karşımdaki insanların pek çoğuyla. Bir an süren tanışıklıklar. Bir sevgi var Türkiye.'ye, Türklere karşı. Hem yürekten kopan bir duygu bu. Ismarlama değil, hatır almak için değil. Yaşanan, duyulan bir şey. Oturuyorum, ama alkışlar sürüp gidiyor. Bir Aytmatof bu denli alkışlanmıştı daha önce, bir de ben. Demek ki... Aytmatof Sovyetler Birliği'nin en ünlü yazarlarından. Hemen hemen her eve girmiş kitabı, sevilen, aranan bir yazar. Alkışlanması bu yüzden. Benimki ise Türk olmamdan gelen bir şey.

Yabancılık Yok Arada...

Gözlerim yaşardı birden. Kara gözlüklerimi taktım hemen. Taşkent'liler ağladığımı görmemeli. Kadınlardan bazıları da ağlıyor galiba. Şu kalabalık salonda kendi dünyamdayım. Sanki Anadolu'nun bir kentinde bir sanat toplantısına gelmişim. Orta Asya'nın göbeğinde değilim şimdi. Söylediklerimi anlıyorlar, onların dediklerini anlıyorum. Bir yakın duygu var bu toplulukla aramda. Kökümüz burda, biz buralıyız, kendimizi burda hiç de yabancı gibi duymuyoruz. Taşkent'te birkaç gün kalan her Türk bu yakınlık duygularını yaşar. Çaresiz birşey bu. Bağnaz anlayışların ötesinde, dışında, uzağında bir şey. İnsanca bir şey. Gözlerimin yaşarması bundan. Karşımdaki kadınların, genç kızların, delikanlıların bir Türk yazarı diye beni coşkunlukla alkışlamaları, gözlerimin içine tanımlanmaz bir duyguyla bakışları bundan.

Sergiden sonra gene otele. Rıfat hasta. Ateşi çıkmış. Doktor çağırdık. Dinlenmesi gerekirmiş. Yorgunluktan mı, yoksa aşıdan mı? Rıfat'ın odasındayız. Bir öyküsünü oku-

duk. Taşkent'te bir gün böyle geçti, bir gece böyle bitti. Yarın ilginç bir gezi var. Taşkent yakınlarında bir kolhozu gezeceğiz. Sonra da kavun bayramı...

Hamrakul Kolhozu

Hamrakul Tursunkulov... Üç kez sosyalizm kahramanı seçilmiş, 20 yıl Sovyet Parlamentosunda Özbekistan'ı temsil etmiş. En önemlisi de 1930'da kurulan Şuralısay Kolhozu'nun 1935'den 1965'e kadar Başkanlığını yapmış. Bugün onun adını vermişler bu kolhoza. Hamrakul Tursunkulov için filmler çevrilmiş. Müzesi bile var kolhozun en güzel yerinde.

1930'da bir bataklıkmış buraları. Hamrakul ve arkadaşları kolları sıvayıp girişmişler işe. Bataklıklar kurutulmuş, değerlendirilmiş herşey, uzmanlar getirilmiş. 1930'larda bir hektar topraktan 500 kilo pamuk alınırmış, şimdi 4000 kiloya çıkmış.

Hamrakul'un filmini seyrediyoruz. Kolhozun tiyatro salonu bizim Beyoğlu sinemaları büyüklüğünde, Tepebaşı tiyatromuzdan daha geniş, hem sahnesi, hem salonu. Renkli, güzel bir film. Hamrakul'un yaşlılığını gösteriyor. Gençliğinden sahneler de var. Demek o yıllarda da Özbekistan'ın önde gelen bir devrimcisiymiş. Pamuk tarlaları arasında yürüyor, ufka bakıyor, suları elliyor. Kendini bu topraklara adamış bir insan. Bir öncü, bir yaratıcı. Müzesi de iki kat. Elbiseleri, madalyaları, koltuğu, masası, herşeyi, herşeyi orada. Mektuplar, telgraflar bile. Diyeceksiniz, nedir bu kadar önem vermek? Bir kolhoz kurucusu sonunda. Bir toplumda «iş» yapanları değerlendirmek gerek. Anılarını yaşatmak gerek. Sovyetler dünyasında buna büyük önem veriliyor. Müzeyi gezerken acı acı düşündüm, nerde bizim büyük adamlarımı-

zın adına, anısına yapılmış müzeler? Değer bilmeyen bir toplum muyuz biz? Atatürk için bile ününe, kişiliğine, yüceliğine yaraşır bir müzemiz yok. Bir kolhoz başkanı nı bile böylesine değerlendiren Sovyet kafası yazarlarını, sanatçılarını, devlet büyüklerini nasıl yüceltir, ölmezleştirir, onlardan kalan kırıntıları bile nasıl yitirmez, anlayın artık...

Hamrakul Dursunkulov kolhozuna gelince karnaylar çalarak bizi karşıladılar. Karnay, uzun mu uzun bir boru. Soluk ister üflemek için. Kıpkırmızı kesiliyor karnay çalanlar. Yüzlerce yıl önceleri Karnaylar çaldı mı Orta Asya Türkleri savaşa koşarlarmış. Savaş bildirisi yapılırmış bu koskoca çalgılarla. Karnaylar çaldı ulusal havaları, şarkılar söylendi, oyunlar oynandı. Afrikalı yazarlar şairler dayanamadılar, katıldılar dansa. Bir yandan resimler çekiliyor, bir yandan dostluklar pekiştiriliyor. Asya sıcağı da iyice içe işliyor. Herkes ceketi, kravatı bir yana atmış.

Kolhoz nedir diye merak ederdim. Bazı politikacılarımızın dilinden düşmez. Taşkent'teki bu kolhoz kendi başına apayrı bir «bütün». Devlet içinde ayrı bir devlet! Okulları var, hastanesi var, mağazası, postahanesi, lokantası, kahvesi, her şeyi, her şeyi var. Biraz bilgi: 630 erkek 570 kadın çalışıyor burda. 540 yaşlı da emekli. Emekliler ayda 25'den 120 rubleye dek maaş alırlarmış. 2 de 8 yıllık okul var. 158 öğretmenden 28'i yüksek öğrenimli. Doktorlar bu kolhozun çocukları, 1 doğumevi, 60 kişilik bir hastane, 8 dispanser, 15 çocuk bahçesi... Bir de, evet bir de radyo istasyonu... Bunlar var bu kolhozda. Her evde su, elektrik... 4100 hektar toprağı bulunan bu kolhozda 22 tarım uzmanı görev almış. 1967'de 3 milyon ruble kazanmış kolhoz. Traktör sayısı 200'ün üstünde...

«Ateşiniz var mı?» Desem Anlarlar...

Taşkent'ten 60 klm. uzaklıktaki Hamrakul Dursunkulov kolhozunu gezdikten sonra sıra yemeğe geldi. Hem yorulmuş, hem de susamıştık. Üzüm salkımlarının tepemizden sarktığı bir gölgeli yoldan ziyaret yerine geldik. Koskoca adamlar zıplayıp üzüm koparıyorlar durmadan. Geniş bir alanda sayısız masa. Masalarda sayısız yemekler, gene türlü türlü içkiler: Şarap, konyak, votka. Miad'la Tevfik konyaktan başlayıp şarapta karar kıldılar, ben de onlar gibi yaptım. Tavuklar ne çok derken ünlü Özbek pilâvı geldi. Koskoca, kazan gibi çanaklarda... Derken söylevler... Mikrofonu masa masa gezdiriyorlar. Ben de üç beş sözcük söyledim. Konyak, şarap, yorgunluk, sıcak altüst etmiş beynimi. Bir anda insan ne diyeceğini bilemiyor: «Kendimi Bursa, Konya gibi bir Anadolu kentinde duyuyorum. Herkes konuşmamı az çok anlıyor. Ben de herkesin konuşmasını az çok anlıyorum. Yolda giderken birisinin omuzuna dokunup, «Bir ateşiniz var mı?» desem, anlayacak, hemen kibrite davranacak.» dedim, böyle birşeyler daha... Alkışlar, alkışlar. Dostluklar. Konuşmalar. Gene o üzümlü, meyvalı yoldan otobüslere. Taşkent'e döneceğiz. Sıra Kavun Bayramı'nda. Öztürkçesiyle Kavunsayil'de.

Kavun Bayramı

Taşkent'in Kültür Parkı bugün kavun, karpuz, üzüm, erik sergisi. Gene söylevler. Kurdele kesilmesi. Tören... Halk arasında ilerliyoruz. Sakallı Özbekler kavun, karpuz sergilerinin başında. Anadolu insanları gibi. Konuşmalarımızı duyar duymaz bıçağa sarılıyorlar. Koca koca karpuzlar bir vuruşta kıpkızıl açılıveriyor. Ondan bir dilim, bundan bir dilim. Özbek karpuzları kavunları çok güzel, yol boyunca yiye yiye gidiyoruz. Tevfik'le bir yandan

şiirler okuyoruz. Gölgeli bir park. Bir yanı ufacık göl. Gölün ortasında minicik bir ada...

Tevfik boyuna «İp niye kopmaz» diyor. Ben de «Zampok eyin pi» de ondan» diyorum. Yeni şiirimizi iyi tanıyor Tevfik. Dağlarca'nın sanatından bahsediyoruz. Tezini yakında bastıracak. «Yeni Türk Şiiri ve Dağlarca». Bütün kitaplarını görmemiş, okumamış. Elde etmek olanağı güç Türk yapıtlarını. Bir kitap elden ele geziyormuş. Söz veriyorum, dönünce bütün şair, yazar arkadaşlara söyleyip Sovyet Türkologlarına bol bol kitap göndereceğime. Dağlarca ile birlikte paket yapıp postaladığımız iki kitap henüz Moskova'ya gelmemiş. Boşuna «uzak komşu» dememiş bizim bazı yazarlar. Çok yakındaki bu uzak komşuya gönderilen kitaplar, mektuplar, ordan buraya, uzun sürede geliyor, hattâ bazan hiç gelemiyor.

Evet, ip niye koymaz? Bunca canbaz, madrabaz, hünerbaz dolaşır da o ipin üstünde, niye, niye kopmaz o ip? Başka şiirler okuyoruz. Pazar gününü yaşıyor Kültür park. Gazinolarda insanlar, çay içiyorlar. Çiftler dolaşıyor. Görevliler halkı bizlerin yanına sokmuyor pek. Nedeni, «mihmandar»ları rahatsız etmemeleri! Bir Özbek genci bu yüzden bir görevli ile kapışacaktı az kalsın. Kızgın bir gençlik yetişmiş burda da. O kızgın gençle polis birbirlerine giriyorlardı nerdeyse, delikanlıyı arkadaşları ayırdılar. Hepsi kızgındı. Bir an o delikanlının iç dünyasına girebilmek, yaşantısını, düşlerini anlayabilmek! Bir gün bu da olacak, bir araç bulunacak, bir ufak makine, karşımızdakinin iç hayallerini, kafasının içinden geçenleri bize ulaştıracak...

Zampok Eyin Pi

Kavunları, karpuzları yiye yiye geldik bir açıklığa. Bir de baktık ki gerçek ziyaret sofrası burda düzenlenmiş.

Dilim dilim karpuzlar, kavunlar, meyvalar, tavuklar, türlü yiyecek... Hâl mi kaldı daha fazlasını yemeye?... O minik adacığa bir asma köprüden geçtik. İçimize doğmuş. İpin niye kopmadığını burada anlayacağız. İp cambazları karşımızda. Çocukluğumun Şehzadebaşı'sına dönüverdim birden. Cami avlusunda, surların dibindeki boş alana gelirlerdi cambazlar. Türlü gösteriler yaparlardı. Bir de öykü yazmıştım onları anlatan. Çıkıvermişler çocukluğumun düşlerinden. İki Özbek delikanlısı ellerinde uzun sırık, ip üstünde türlü oyunlar gösteriyorlar. Derken ufacık bir Özbek çocuğu... İp geriliyor, geriliyor, ama kopmuyor bir türlü. Koskoca Asyalı, Afrikalı yazarlar, şairler çocuklaşıverdiler. Onlar da anılarına mı döndüler benim gibi? Yoksa ipin niye kopmadığını, hiçbir zaman kopmayacağını bilmelerinden doğan bir çocuksu sevinçten mi? Evet, kopmaz cambazların ipleri, ama bütün cambazların mı, evet bütün cambazların. Ne demiş Orhon Arıburnu: «Zampok eyin pi»...

Yevtuşenko'lu Toplantı

İki katlı bir ev. Odalar tavana dek kitaplık... Antika eşyalar, değerli biblolar. Masanın ortasında Taşkent fıstığından yapılmış garip bir tatlı. Çaylar geliyor, sohbet derinleşiyor. Tarih yazarı Borodin'in evindeyiz bu akşam.

Özel bir akşam yemeği. Borodin'ler bir yıl önce İstanbul'daydılar. Bayan Borodin Özbek, oysa kocası Rus. Taşkent'e yerleşmişler. Bay Borodin Özbekistan Meclisinde üye. Timurlenk üzerine yazdığı romanlar milyonluk tiraja ulaşmış. Şimdi Beyazıt'ı ele almış. İki cihangiri de ilginç buluyor. Çok sordum, «Hangisi daha büyük sizce?» diye. Bir şey diyemedi. Belki de seçemedi ikisinden birini.

Bu gece Borodin'lerde konuklar şunlar: Gürcü yaza-

rı Maçavariani, Gürcü eleştirmeni Beso İgenti, Gürcü şairi Karlo Kaladze, Avustralyalı Frank Hardy, Rus eleştirmeni Ozerov, «Halkların Dostluğu» dergisinin yöneticisi Baruzdin, Abaza yazarı Tarba, Kazak şairi Süleymanov, Tacik yazarı Alim Şakar, Kafkasyalı Alim Keşakof. Gecenin en ünlü konuğu da Yevtuşenko... Koca bir salonu kaplayan uzun bir masanın üstünde «yok» yok. İçkilerin «türlü çeşitli»si. Gerçek sempozium Borodin'lerde toplandı denebilir. Çünkü her konuşma bir anlam taşıyordu. Sovyetler sanat dünyasının iç çekişmelerini göstermesi bakımından...

Yevtuşenko ile otelde aynı kattayız zaten. Ama tanışmamıştık daha önce. Burda, çay içerken tanıştırıldık birbirimize. Baktı, baktı da İngilizce, «Türkiye'de yaşayan bir Amerikalı»ya benzediğimi» söyledi. Ben de ona, «Amerikalı nasıl bir seydir bileyim bari» dedim. Bir şey diyemedi önce. «Siz Amerika'da iki ay kalmıştınız. Bense 20 gün kaldım. Amerikalının nasıl bir şey olduğunu siz daha iyi görüp anladınız. Onun için soruyorum» dedim. Güldü. Tam iki ay kalmış. Sonra dost olduk içki masasında. «İstanbul, İstanbul benim mavi düşümdür» diyor. İstanbul özlemini bu kadar güzel anlatamazdı kimse. Bir film çevrilecekmiş İstanbul'da. «Şair olarak gelemiyorum, aktör olarak geleceğim ben de» dedi. Elimde olsa kendisini Türkiye'ye çağırtacağımı söyledim. Ama bizim Birlik'imizin dışardan konuk çağırtıp ağırlamaya gücü yoktu. Tabiî bu sözleri söylerken Yevtuşenko'nun Türkiye'ye girmesinin Bakanlar Kurulunca yasaklandığını bilmiyordum. Ne garip işlerimiz var! Yevtuşenko Çekoslovakya'nın işgalini Brejnev'e mektup göndererek protesto ediyor. Sovyet yöneticilerinin gözünde «kuşku» yaratan bir kişi oluyor. Bizse onu «tehlikeli» bir adam diye yurda sokmamak kararı alıyoruz. Kremlin'le koşut bir düşünce düzeyi!..

Ağaoğlu'nu Anış

Tacik yazarı Şakar, Samet Ağaoğlu'nun «Sovyet Rusya İmparatorluğu» kitabını okumuş. Epey kızmışlar Ağaoğlu'nun yazdıklarına. Aralarında geçen bir konuşmayı anlattı. Samet bey: «Niye Arap harflerini bırakıp Kiril harflerini aldınız?» diye sormuş. Şu yanıtı vermiş Şakar: «Ya siz niye Arap harflerini bırakıp latin harflerini aldınız?» Ağaoğlu'nu Arap harflerinden yana bir kişi sanıyorlar. Yani bir gerici, bir Atatürk düşmanı! Bir yanlış anlama var işin içinde. Ağaoğlu ters sormuş soruyu. Şöyle demeliydi: «Siz Arap harflerini bırakıp önce latin alfabesini almıştınız. İyi de etmiştiniz. Ama sonra niye latin alfabesini de bırakıp Kiril harflerini aldınız?» Bunu yanıtlamaları güç olurdu biraz. Ama, «Arap harflerini niye bıraktınız?» diye sorunca karşılığını kolayca oturtmuşlar!.. Üstelik Türkiye latin alfabesini aldıktan sonra Orta Asya ve Kafkasya Türkleri latin alfabesini bırakmışlar. Demek biz latin harflerini almasak, Sovyetlerdeki Türk toplulukları latin alfabesiyle okumaya - yazmaya devam edeceklermiş. Stalin'in Türk topluluklarını birbirinden ayırmak metodu gün gibi ortaya çıkıyor böylece. Türkiye Türkleri başka türlü yazacak, konuşacak, Sovyetler Birliği Türkleri başka...

Düz Yollar

Şişman Gürcü şairi Karlo Kaladze sevimli bir kizi. Hoşsohbet, esprili. Ama geleneksel yolları bırakmanın karşısında. Diyor ki, «Düz yollar dururken şairler niçin bataklıklara, ormanlara sapsın?» Anlamsız, soyut şiirler, kişiyi kuşkuya düşüren, derinliklere inmek, karmakarışıklıkları çözümlemek eğilimleri Kaladze'ye göre yersiz şeylerdir.

Masa başkanı, yani Gürcülerin diliyle Tamada'sı,

Keşakof. Hep ayakta, hep konuşuyor. Ona söz veriyor, berikinin onuruna kadeh kaldırtıyor, öyküler anlatıyor, espriler yapıyor. Bir yandan da durmadan yenilip içiliyor. Yanımda yaşlı Gürcü yazarı İgenti var. Fransızca konuşuyoruz. Geçen yıl Türkiye'ye gelmiş. Karadeniz kıyılarındaki Gürcü köylerini gezmiş. «Hepsi hayatlarından çok memnun. Yaşamaları iyi» diyor. Oysa tam tersi sanırmış!

Onun yanında Yevtuşenko oturuyor. Ara sıra konuşuyoruz. Kadehler ilerledikçe konuşmalar da renklendi. Bir ara Yevtuşenko bir Rus yazarından bahsetti açık açık. «Bakma görünüşüne, dedi. Naziktir, terbiyelidir, ama kötü bir adamdır. Şiirden anlamaz, şiir üzerine yazılar yazar, şairlere saldırır. Daha doğrusu tam bir faşisttir.» Sözünü ettiği yazarı tanımıştım. İktidarın yanında biri. Rus edebiyatında yenilikçilerin karşısında!

Yevtuşenko: «Yarın Hesap Sorar»

Söz Yevtuşenko'ya verildi. İlk bakışta otuz yaşlarında yakışıklı bir delikanlı. Hatta şımartılmış genç bir şair. Oysa Yevtuşenko göründüğünden daha özlü, daha derin bir sanatçı. Çok güzel konuşuyor. Sözlerini anlamasa da o ahenge kendini kaptırıyor insan. Vera çevirdi hepsini cümle cümle. Kaladze'ye yanıt olan konuşmasında genç Rus şairi şunları söyledi: «Gelecek bizden hesap sorar. Çocuklar büyürler gelirler karşımıza. Şunu neden yaptın, bunlar olurken niye sustun diye sorular sorarlar. O zaman bizim vereceğimiz bir yanıtımız olmalı.» Bir oğlu varmış Yevtuşenko'nun. Düşlüyor bir gün oğlunun karşısına gelip davranışlarının, eylemlerinin hesabını soracağını. Yevtuşenko'nun Brejnev ve Kosigin'e gönderdiği telgrafı okuyorum: «Bu olay benim için kişisel bir tragedyadır» demiş. «Rus edebiyatı geleneklerinin alçakgönüllü bir mirasçısıyım. Bu gelenekler, kimi durumlar-

da susmanın büyük bir ayıp olduğunu öğretmiştir bana» demiş. O gece yaptığı konuşma, birkaç gün önce çektiği bu telgrafın bir açıklaması, bir yorumuymuş meğer. Belliydi oradakilerin çoğunun bunu desteklemediği. Ama kalabalıkta tartışmak istemediler, sustular.

Çek Birası

Söz bana gelince, «Şairler düz, alışılmış, bilinen yollardan gitmekle birşey kazanamazlar. İçinde yaşadıkları toplumlara da birşey kazandıramazlar. Bataklıklar, ormanlar, çıkmazlar şairlerin öncülüğüyle ortadan kalkar, insanların yaşamları böylece güzelleşir.» dedim. Frank Hardy sevimli bir kişi. Çok mu içiyor, yoksa az içkiyle mi kafayı buluyor bilmem! Kalktı uzun uzun konuştu. Simonov'un güzel kızı çevirmeni. Tuttu Çek birasından söze başladı: «Moskova'da çok aradım. Çek birası bulamadım. Niye yok Çek birası? En güzel birayı Çekler yapar. Buna çok üzüldüm. Rusya'da Çek birası bulunmalı. Bu iş hallolmalı» dedi. Çekoslovakya olaylarına değinen bir o oldu bu sözleriyle. Burа karşı Ruslar Çek birasını kendilerinin de çok sevdiklerini, Moskova'da Çek birasının bol bol bulunduğunu söylediler. Konular değişti. Öyküler anlatıldı. Durmadan kadehler kalktı. Dostluklar, komşuluklar anıldı. Kahve içmek için yan odaya geçtiğimizde bir de baktım Yevtuşenko toz olmuş. Bütün şairler gibi bir anda kalabalıktan sıyrılıp kaçıyor o da. Sıkıntıya geliyor. İnsanlar bir yerde bitiyor onun için. Şairlerle uzun yıllar dostluk ettiğimden yadırgamadım. Sait Faik'in, Necatigil'in Beyoğlu'nun göbeğinde, ya da içki sofrasının en hararetli bir anında bir gölge gibi silinip gittiklerini öyle çok görmüştüm ki!

Dünya Değişiyor

Yevtuşenko da konuşmuş, yemiş, içmiş, sonra bir-

den kimselere görünmeden pencereden mi, arka kapıdan mı, neredense çekip gitmiş. Nereye mi? Düşlerine, kendi evrenine... Kimse de onu hatırlamadı. Nerde diye sormadılar. Belli onlar da şairlerin bu gibi davranışlarına alışmışlar.. Brejnev'le Kosigin bile kendilerine «Nasıl uyuyacağımı bilmiyorum, nasıl yaşayacağımı bilmiyorum» diye telgraf çeken bu ele avuca sığmaz şairin varlığını benimsemişler. Düşünüyorum Stalin çağında böyle birşey olabilir miydi? diye... Stalin'e telgraf çekeceksin «yaptığın iş uykularımı kaçırdı, utanç duyuyorum. Benim bu duygularımı hesaba kat, ona göre davran» diye... Ondan sonra da elini kolunu sallaya sallaya gezecek, şiir okuyacak, yabancılarla konuşacaksın!

Geceyarısı Avustralyalı Hardy ile otele dönerken hep onu düşünüyordum. Hardy ikide bir arabadan inmeye davranıyor, kolundan çekiyoruz. Evet, birşeyler değişti Sovyetler Birliği'nde. Stalin'den bu yana çok şey değişti. Ne kadar uğraşsalar, isteseler de artık o eski günlere dönemezler...

Çağdaş Dünyada Edebiyat Sorunları

Güney Afrikalı Alex La Guma konuşuyor: «Üçüncü dünya yazarları, insanlığın mutluluğa ve düşünce özgürlüğüne kavuşması için savaşıyor. Vietnam'da olup biten nedir? Vietnam yazarları barbarlığın karşısındaki savaşın ön safhasında yer almışlardır. Emperyalizm ve sömürgecilik kültürün ve uygarlığın düşmanlarıdır. Halkların düşmanı olan emperyalistler, elbet kültürün de düşmanı olacaklardır. Goering'in sözlerini bilirsiniz: «Kültür lafı geçti mi tabancamı çekiyorum.» Emperyalist kültür Asya, Afrika uluslarının dillerini, tarihlerini, ruhsal zenginliklerini yok etmek istemektedir. Zambezi'de, Güney Afrika'da, Vietnam'da yalnız ulusal kurtuluş için değil,

ulusal kültürlerin yeniden dirilmesi için de çarpışılıyor. En iyi yazarların, sanatçıların halkla işbirliği halinde olmaları bir rastlantı değildir. Sanatçı, yeni bir yaşam savaşına katılmakla sanatını da yenileştireceğini biliyor. Ezilmiş ulusların edebiyatlarında doğan yeni güçler durmadan gelişecek ve yeni bir öze ulaşacaktır.»

Rus yazarı Lev Eydilin konuşuyor: «Gelenek ve yenilik. Bir edebiyat yapıtı gelenekten kendini uzak tutabilir mi? Asla. Herşeyden önce düşüncenin anlatım aracı, sanat yaratmasının aracı olan sözün kendisi bir gelenekten gelir. Her çeşit rüzgâra açık dünyamızda ulusal gelenek bir yana bırakılırsa, onun yerini yabancı bir gelenek alacaktır. Bir edebiyat yapıtı yenilikten uzak kalabilir mi? Asla, çünkü herşeyden önce sanat yaşamla, çağdaş dünyayla sıkı sıkıya bağlıdır. Yalnız şunu bilmek gerekir, bir sanat yapıtı ne ölçüde geleneğe bağlıdır, bu gelenekçilik ne denli yararlıdır, ne denli yenilik yaratmaya, çağının özünü kapsamaya uygundur. Geleneğe dayanmayan yenilikler toplumu geliştirmez.»

Uzun Bıçaklar Gecesi

Kafkasyalı Alim Keşakov konuşuyor: «1930 yıllarının kültür devrimi ile Çinlilerin «kültür ihtilâli» ayrı ayrı şeylerdir. Karşılaştığı moral işkenceler ve umutsuzluk yüzünden, dünya ölçüsünde ünlü Çin romancısı Lao Çe canına kıymıştır. Değerli yazar Sin Mu, romancı Çu-Li-Po, daha başka edebiyatçılar, aydınlar da aynı yolu seçmişlerdir. Çin kültür ihtilâlinin bir adı «uzun bıçaklar gecesi»dir. Ne denli uzun sürerse sürsün güneş ergeç doğacaktır. Çin'deki kültür ihtilâlinin kurbanı olan yazarların durumu bizi çok üzüyor. Bugün dünyanın bütün ülkelerinde yazarlar yığınların bilinçlenmesinde en büyük etken olmuşlardır, bu yüzden birbirleriyle ilişkileri art-

malı, güçleri bir araya gelmeli. Yazarlar arasındaki dostluk, uluslar arasındaki dostluktur. Ayrı sosyal çevrelerde, ayrı kıtalarda olsak da pek çok şey bizlere bağlıdır, ufku aydınlık içinde görmeli, uygarlığın gelişmesi yolunda ilerlemeliyiz.»

Marcuse'e Saldırı

Kazak yazarı Alimcanov konuşuyor «Büyük Mahatma Gandi bir gün dedişti ki, bir insan köyünü sevmezse memleketini, halkını da sevmez, kendi memleketini, halkını sevmeyenin insanlığı sevmesi olanak dışıdır. Edebiyatçı için de durum aynıdır. Bir edebiyatçıya kendi yurdunun ülkülerine yabancıysa, başka halkların yararını nasıl isteyebilir, kendini nasıl hümanist sayabilir? Başkalarının sevinçlerini, acılarını bilen, duyan bir yazar iyi'nin, doğru'nun yolundadır. Ama yalnız şiir yazmak, roman yazmak yetmez. Bir yazarın içtenliğinin tek ölçüsü çağının ülküsü uğrunda savaşmasıdır. Ezilenler ve aşağılananlar için hararetli söylevler verdikten sonra parayı ödeyenlerin çıkarına ya da bol duygu meraklılarına hizmet etmek ya da soyut denemelere girişmek, skolastik tartışmalara kalkışmak yazarın ahlâkına, insanlığına yakışır mı? Herbert Marcuse'ün insanın önce kendisi için yaşaması gerektiği düşüncesini büyük bir iyiniyetle kabul edebilirim, ama bunu bütün insanlığın özgürlük savaşı haline getirirse. Marcuse insanlık ve yurtseverlik kavramlarını bile hiçe sayıyor. Bir insan çağdaşlarının yazgılarına aldırmayacak, sağ'ın ve sol'un nerde başlayıp nerde bittiğini düşünmeyecek, insanoğlu'nun uçuruma mı düştüğünü, yoksa bir doruğa mı tırmandığını bilmeyecek, özgür olarak kendi iç güdülerini istediği gibi kullanacak. Bence Marcuse bilerek ya da bilmeyerek bencil amaçlarla başkalarını köleleştirmek isteyenlerin, Vi-

etnam köylerini, kentlerini napalm bombalarıyla yıkanların avukatlığını yapıyor. Çünkü Marcuse'ün görüşüyle onlar da birey ahlâkını ve özgürlük kavramını savunuyorlar.»

«*Gökyüzünü Bulutsuz Yapmalıyız*»

Azerbaycan yazarı Mirza İbrahimov konuşuyor: «Klasik gelenekleri benimsemiş, yaşamdan uzak kalmış bir yazar halkının isteklerini, gereklerini, savaşını duyamaz, yapıtı çağına yakışan yeni bir öz kazanamaz. Evet, yenilik çağın havasını derin bir sezişle kavramakla, yaşama aktif bir şekilde karışmakla olur. Yenileşme, ilerleme yolunda savaşmakla olur.»

Japon yazarı Yoşiye Hotta konuşuyor «Çin Halk Cumhuriyeti'nin yazarları bugün aramızda değil. Yoruma kaçmadan bir gerçek olarak bunu hatırlatmak istiyorum. Biliyorsunuz Çin yazarları Pekin'de bir Asya - Afrika Yazarlar Birliği kurdular. Olacakların hepsi önceden görülemez. Ama eylemimizin geleceği Asya, Afrika, Latin Amerikalı halkların verdikleri savaşta gösterecekleri iradeye bağlıdır. Uluslararası durum bugün çok gergindir, yatışacağını gösteren hiçbir belirti yok. Emperyalizm, sömürgecilik, her türlü baskı şeklinin karşısına birlikte dikilmeliyiz.»

Senegal yazarı Jean Brierre konuşuyor: «Gerçek kurtuluş ve bağımsızlık sokaktaki insanlar ve köylüler babalarının, atalarının dilleriyle istediklerini belirtebildikleri gün olacak.»

Rus yazarı Vadim Kojevnikov konuşuyor : «Sanat insanları birleştirmeye yarayan en etkili araçtır. Edebiyat ulusların bilincidir.»

Türkmen romancısı Berdi Kerbabayev konuşuyor : «Evet, savaşın tadını biliyoruz. Ama barışın tadı bizce

daha değerlidir. Yaşamak istiyoruz. Her yıl cumhuriyetimizin haritasında renk değişikliklerini görerek sevinç duyuyoruz, çöllerin sarısı tarlaların yeşiliyle, kanalların mavisiyle, kentlerin beyaz yıldızlarıyla yer değiştiriyor. Kim bunu istemez? Hangi ulus yaşamı değil ölümü ister. Yoktur böyle ulus. Ama yeryüzünde barış yok. Kâh orada, kâh burada savaşlar var, yıkılan kentler, akan kanlar, öksüz kalan çocuklar. Saldırganlar tükenmek bilmiyor. Eski Haçlı Seferleri ya da «uygarlık getirmek» adına yapılan saldırganlıklar şimdi «hür dünya» adı altında maskelenmiştir. Ama bir Türkmen atasözü der ki: Bir deveyi seccadenin altında saklayamazsınız. İnsanoğlunu barış için savaş yolunda seferber etmekte edebiyatın büyük etkisi vardır. «Barış» düşü kurmayacağız, insanlığı barışa doğru götüreceğiz. Değişik inançta, dünyanın sosyal değişmesi için değişik kanıları olan insanlarız. Ama hepimizin üstünde uzanan gökyüzü eşittir. Bu gökyüzünü bulutsuz, masmavi yapmalıyız.»

Dünya Değerlerini Artırmak

Kalmuk yazarı David Kugultinof konuşuyor «Bir Kalmuk öyküsü anlatacağım. Stepte Amalunga diye bir ot vardır. Ancak talihli bir kişi o otu bulabilir. Bulunca da güce, iktidara, sağlığa kavuşur. Ama kim kendisi için ararsa bulamaz o otu, başkası için ararsa bulur. Yüzlerce yıllık efsane böyle der.»

Çukotka yazarı Yuri Ritkeyu konuşuyor «Bugünün yazarının görevi olaylara gözlerini yummak değildir, insanların dikkatini bu tehlikelere çekmektir. Yazarın bir tek amacı vardır, bütün insanların birliğine, halkların yararına, dünya değerlerinin artmasına hizmet etmek!»

Tanzanya yazarı George Vulata konuşuyor «Tan-

zanya'da Emperyalistler yerli halkın bir edebiyat kurmasını bütün güçleriyle önlemeye çalışmışlardır. Kendi ulusal dilimizde değerli yapıtlar yazılması için çalışmalar yapılıyor. Emperyalistlerin pençesinden özgürlüğümüzü kurtarabildik, hâlâ ezilmekte olan dostlarımızı kendi yazgılarına bırakamayız. Emperyalizm ve sömürgecilik karşısında Asya - Afrika yazarları hep birlikte savaşacağız.»

Libya yazarı Ali El Massurati konuşuyor: «Edebiyatımız her alanda gelişmektedir, yeni adlar beliriyor, halkımızın ruhsal kuruluşunda folklor büyük rol oynuyor. Edebiyatta eski ve yeni diye birşey olamaz, ancak iyi ve kötü yapıt vardır. Bir yapıt ya sanat yapıtıdır ya da değildir.»

Acayip Konuşma

23 Eylül Pazartesi. Biri indi, başka biri çıktı. Sabahtan öğleye, öğleden akşama dek. Bu arada ben de konuştum. Yazarın, çağın en güvenilir tanığı olduğunu söyledim. Sanatçının rejimler, hükümetler üstündeki yerini, önemini belirttim. Dağlarca'nın bir sözünü anarak konuşmayı bitirdim «Sanat yapıtları hem bir saat gibi içinde olduğumuz zamanı, hem de bir pusla gibi gidilmesi gereken yönü göstermelidir». Kısa bir konuşma oldu benimki. Daha çok edebiyat sorunlarını işleyen. Zaten «Konumuz Edebiyat» kitabındaki «Çağının Tanığı Olmak» yazısmdan yararlanarak hazırlamıştım bu konuşmayı.

Salona çıktığımda Özbek yazarları, gençleri çevremi aldı. Kimi defter, kimi kâğıt, kimi kart, kitap, antoloji imzalatıyor. Nerden bulmuşlarsa Rus dilinde çıkmış kitabımı da imzalatanlar var. Bir Özbek yazarı: «Çok acayip konuştunuz» diyerek elimi sıktı. Bir acayiplik vardı

belki, ama bunu niye söyler yüzüme karşı? Sömürgecilik, emperyalizm sözcükleri olmayan bir konuşmaydı. Çağdaş dünyada edebiyatçının önemini belirtirken siyasal plandan uzak kalmıştım. Sanatçıyı bugünü çağlar ötesine taşıyan bir üstün kişi saymıştım. Hattâ Dağlarca'nın «Savcıya» şiirini okuyarak yazarın hükümetlerin, hattâ adaletin üstünde olduğunu belirtmek istemiştim. Bu muydu acayip olan? Niye kutluyorlardı öyleyse? Toplantıyı izleyen Bulgar yazarı gelip Dağlarca'nın o sözünü bir kez daha duymak istedi, tekrarladım, defterine yazdı. Acayip sözcüğünün orijinal, çok güzel anlamına geldiğini ise daha sonra anlayacaktım.

Karabağ'ın Akbala'sı

Öğleden sonraki konuşmalar da sabahkilerden farksızdı. Bu ara Taşkent'e yerleşmiş Azeri şairi İhtiyâr'la uzun uzun konuşmak fırsatını buldum. Karabağ hanı İbrahim Halil'in dedemin dedesi olduğunu Mirza İbrahim'e söylemiştim uçakta gelirken. O da başkalarına tekrarlamış. İhtiyâr, «Akbala'yı biz öldü bilirdik» dedi. Aekbalam, Hanın küçük oğlu. Rus ordusu Karabağ'a girince Osmanlı İmparatorluğu'na kaçmış, İstanbul'a yerleşmiş. Öteki kardeşi Karabalam ise İran Azerbaycanı'na sığınmış. İhtiyâr da, İbrahim Hanın kızkardeşi ünlü kadın şair Natûvan'ın torunlarındanmış. Bir akraba ile karşılaşmıştım. Hemen Akbalam'ın Türkiye'deki torunlarını yazdım bir kâğıda o da bana ailemizin öteki kolları, tarihçesi hakkında bilgi verdi. Bir anda Sempoziyum ilgisini yitirmişti. Atalarımın serüvenlerle dolu yaşantısını duyuyordum. Yıllar yılı İran şahının, Rus çarının ordularıyla yapılan savaşlar. Sonra yenilgi. Hanın ve Han ailesinin idam edilişi. İki küçük çocuğun oraya buraya kaçışı. Ne ilginç bir roman olurdu!.. İhtiyâr'ın gözleri doldu anlatırken. Ta Taşkent'te bir akrabasını bulurken...

Yığınlarla Kitap

Konuşuyorlar konuşuyorlar. Artık not da tutmuyorum. Çünkü konuşmaların özetlerini İngilizce ya da Fransızca olarak dağıtacaklar. Hem ne konuşulacaksa konuşuldu. Herşey anlaşıldı. Daha başka bir şey yok, kalmadı. Yarın Sempoziyumun son konuşmaları yapılacak. Taşkent toplantısı kapanacak. Akşam üstü gene kitap, kâkıt, defter imzalatan gençler. Adres isteyenler, adres verenler, «Türkçe kitap bekliyoruz» diyenler, bana kitaplarını imzalayıp getirenlere, Rusca, kazakça, uygurca, özbekçe, azerice... Yığın yığın kitap. Odam dolu kitapla. Hepsini nasıl götürebilirim? Hele uçakla döneceğime göre!.. En iyisi bunları postalamak. Kendi adıma ya da bir arkadaşın adına. Acaba varır mı yerine? Görece-ğiz...

Gece Kültür Sarayında Şiir Gecesi var. Şairlerin adlarını okuyorlar: Resul Hamzatof, Mustay Karim, Yevtuşenko... Yevtuşenko adı geçer geçmez gençlerin bulunduğu sıralardan bir sevinç sesi yükseldi. Özellikle kız dinleyicilerden... Belli Yevtuşenko'nun edebiyat matinelerinin kralı olduğu!..

2500 Kişi Şiir Gecesinde

«O yerler ki hayalini yaşatırsın - O yerler ki destanını çevirmişsin varak varak - O lâleli gülistanlar Çağıracak çağıracak.» Azeri kadın şairi Mirvari Dilbaze Kültür Sarayının sahnesinden şiirini okuyor. Hemen her sözcüğünü anlıyorum. Ufak tefek bir kadın. Daha önce konuşmuştu, resim çektirmiştik. İnce duygularla dolu bir şiir.

Şiir gecesi. İki bin beş yüz kişilik Kültür Sarayı tıklım tıklım. Şairleri ayırdılar bizden. Şairler sahnede sandalyelere oturdu. Biz «düzyazarlar» anfi biçimindeki sa-

lonun orta yerinde «mihman»lara ayrılan koltuklara yerleştik. Geceyi Rus şairi Surkov yönetiyor. Teker teker şairleri tanıtıyor. İlk mikrofona gelen Rıfat Ilgaz oldu. Üç gündür odasmdan çıkamıyordu. Bu gece için kalktı geldi. Şiirini okuyacak otele dönecek. Ilgaz onurlu bir şair. Şiir cambazlıkları yapmayan, kendini beğendirmek için çeşitli yollara baş vurmayan. Şiirini de öyle okudu. Güzel bir şiir. «Belki de hesabi sorulacak neşemizin». Vera da rusçaya çevirdi. Anlaşıldı mı bilmem. Düzeyde kalmayan bir şeyi anlattı o şiir. Baskı rejimlerinde sanatçıların gizli, korkulu sevinçlerini.

Birbiri ardına şairler. Dağıstanlı Resul Gamzatof en çok alkış toplayanlardan. Şişman, sevimli bir insan. Şiirleri de cana yakın. Tevfik çevirdi okuduğu şiiri: «Seni seven yüz kişi varsa - Ben onların içindeyim» diye başlayıp «Seni seven bir kişi varsa - İşte o benim» diye bitiyor. Çok seviyor Taşkent halkı böyle şiirleri. Alkış, alkış...

Mısır şairi İsrail'e çattı. Sırayla Carlo Kaladze, Kırgız Tokambayev, Türkmen, Litvanya, Abaza şairleri... Nepalli, insan duygularını belirten şiiriyle geceye ayrı bir renk kattı. Okumuyor, oynuyor. Kızgınlıktan kahkahaya, üzüntüden gözyaşına dek türlü «insan halleri». Bakalım çeviricisi ne yapacak derken, bir de ne görelim. Çevirici genç, Surkof'a, «Ben bunu çeviremem» deyip yerine oturdu. «İnsan halleri»nin nesini çevirecek zaten! Nepalli oynaya zıplaya, güle ağlaya «insan halleri»ni anlattı yeteri kadar... Hintli Sontarapuru şiirini şarkı söyler gibi okuyor. İranlı kadın şair Jale hanım farsçanm güzelliğini duyurdu.

Johnson'lu Şiir

Biraz da politika olacak işin içinde. Dolmatovski «Johnson» adının sık sık geçtiği Vietnam için bir şiir oku-

du: «Bütün dünya sırtlarında kaldırıyor bu ülkeyi - Düşmez bu ülke». Düşmez kalkmaz bir Tanrı, Vietnam halkı yıllardır çekiyor çileleri.. Böyle uzaktan seslenmeler, mısra düzmeler yetse!.. Mali'li genç şair Duevera altı yıl önce Lenin'e ithaf ettiği bir şiirini okudu: «Yuvaya dönen kuş gibi - Kıyıya vuran dalgalar gibi - Sana geliyorum hep».

Şiiri çok seviyor Taşkentliler. Yevtuşenko bir Arap şairinin çevirisini okurken bu daha çok ortaya çıktı. Arap şiirini okuyup yana çekildi, Yevtuşenko rusça çevirisini okudu. Şairinki üç dakika ancak sürmüştü, Yevtuşenko'nun çevirisi bitmedi kolay kolay. Bir kervanın gidişini mi anlatıyor ne! Gözümüzün önünde bir çöl, bir kervan canlandı Yevtuşenko'nun resimler çizen; hayaller canlandıran okuyuşu ile.

Arkamda bir Özbek kadını oturuyor. Orta yaşlı bu kadın Özbekistan Cumhurbaşkanı Nasraddinova imiş. Önümde Başbakan yardımcısı Azimov. Şiir gecesi uzayıp gidiyor. Daha birçok şair var sırada. Geceyarısını bulduk. Artık Tevfik bana şiirleri anlatmıyor. İstemiyorum, çünkü çoğu kötü, boş. Yavaş yavaş çekip gitmeli. Arka kapıdan kaçıyoruz dışarı. Taksi bulmak güç. Yürümek iyi, ama ille de birşeye binmek gerek. Otobüsler bekliyor. Bekliyoruz dolmasını. Derken halk boşaldı. Şiirler bitti. Şairler geliyorlar. Şiirlerle dolu bir otobüs içinde otelin yolunu tutuyoruz.

Vietnam'a Bağlılık

Önde Kuzey Vietnam elçisi, yanında Vietkong temsilcisi. Özbekistan İleri gelenleri, Yazarlar Birliği üyeleri arka sıralarda da Asya - Afrika yazarları. Ben üçüncü sıradayım. Dün gece seyirciler arasındaydım, bugün sahnede. Buradan Kültür Sarayını daha rahat seyrediyorum.

Çok daha büyük gibiydi dün gece. Oysa sahneden bakılınca o kadar geniş değil. Dün daha kalabalıktı, belki de ondan. Evet, şiir gecesinde iğne atılsa yere düşmezdi. Bugün yer yer boşluklar var. Neden? «Kahraman Vietnam Halkına bağlılık» mitingi Şiir gecesinden daha mı az ilgi çekici? Bence değil. Ama Taşkentliler kimbilir böyle kaç Vietnam mitinginde bulundular, aynı sözleri kaç kez dinlediler? Bıkkınlık mı? Boş sözlerin hiç bir şeyi halletmeyeceğini bilmek mi?

Yetkililer konuşuyor. Vietnam elçisi konuşuyor. «Amerikan emperyalizmi, sömürgecilik, faşistler» Vietkong temsilcisi konuşuyor. Tevfik çeviriyor hepsini bana. Yeni birşey yok. Hep bildiğimiz, okuduğumuz şeyler. Kucaklaşıyorlar sonra da. Surkof da heyecanlı birşeyler söyledi. Not tutuyordum, baktım ki değmez yazmaya, bıraktım. Vietnam konusunda heyecanlanmak, duygulanmak istersem Dağlarca'nın şiir kitabını okurum daha iyi. Olumlu birşey yok, bir belge yok, hiçbir şey yok. Yalnızca «emperyalizm, yeni sömürgeciler, Johnson».

Bir işçi, bir genç kız. Onlardan sonra da bir yaşlı Rus kadını. İkinci Dünya Savaşında oğlu ölmüş bir ana. «Savaş istemiyoruz, savaş korkunç bir şeydir,» diyor. Vietnamlı anaları hatırlatıyor. Hiçbir ananın oğlu ölmemeli... Evet, içe işleyen tek konuşma bu bence. Gözyaşlarını tutamadı ana. Onurlu bir kişiliği var. Selâmladı, geldi az önce konuşan genç kızın yanındaki sandalyeye oturdu. Oturur oturmaz da güldü. Hep gülüyor. Sinirden olacak. Bakıyorum, onun 1941-45 yıllarını hatırlamak istiyorum. Oğlunu savaşa gönderdiği an, ölüm haberini aldığı an. Sonra acılı yıllar. Acının küllenişi. Yitip gidişi... Şimdi «bn miyim o günlerin kadını» diye düşünür. Başkasının serüveni diye kendini aldatır belki...

Hep alkış alkış. Oysa şu anda Vietnam'da bombalar

patlyor, insanlar ölüyor, tutsak düşüyor, işkenceler yapılıyor. «Kahraman Vietnam halkına bağlılık» mitingleri bu korkunç gidişi önleyemiyor. Sovyetler Birliği bunu önlemek için ne yapıyor? Elbet Amerikalılara savaş açamaz. Ama dünyada başka uluslara saygı göstermenin, başka ulusların iç işlerine, özgürlüklere, bağımsızlıklara karışmamanın örneğini verebilirdi. Oysa Rus sosyalizminden daha insanca, daha özgür bir sosyalizm isteyen, özleyen, kurmaya çalışan Çekoslovakya'yı askerî işgal altına alıyor. Sovyetler bunu yaparsa, Amerika Vietnam'da durdurulur mu? Bir senden bir benden!... Bunları düşünüyorum hep.

Miad'ın Evi

Küçük ahşap bir ev. Tek katlı, üç oda. Bahçe içinde. Burası Miad Hakimov'un evi. Sönük bir elektrik ışığı altında bir yemek sofrası. Vera, Rıfat, Tevfik, Mirzakolon, bir de ben. Miad'ın konuklarıyız bu gece. İki konuk daha var. Biri Özbek, öteki Rus yayıncı. Miad'ın odasının bir yanı kitaplık. Bakıyorum epey Yürkçe kitap var, Alangu'nun antolojisi, Kocağöz'ün romanları, daha başka şeyler.

Yemekten sonra bahçeye çıktık. Komşuyla arada bir bahçe kapısı var. Komşu da geçti bu yana. Çocuklar ders çalışıyorlar. Biz de bahçeye bakan odada yerlere uzanmış kavun karpuz yiyoruz. Bir yanda kocaman Özbek tavlasını açmış komşu ile Tevfik oynuyorlar. Alışmadığım bir tavla bu. Koskoca bir şey. Oyunu da bilmiyorum. Pulları bir yana yığıyorlar, öteki yana geçirmek için uğraşıyorlar.

Bir sürü broşür var Miad'da. Hepsi Türkiye'ye ait. İzmir, İstanbul. Taşkent'te geçen en tatlı gecelerden bi-

ri. Sanki bir Anadolu kasabasındayım. Her şey öylesine bizce, bizden. Televizyonda maç başlar başlamaz tavlayı, karpuzu bıraktık. Koştuk makinenin başına. Her yerde futbol bir çeşit hastalık, yalnız bizde değil. Özbek, Azeri, Rus, Gürcü hepsi hepsi futbol takımlarının başarı kazanmasından sonsuz bir mutluluk duyuyor. Bu gece Bakû'nun «Neftçi» takımı Moskova'da Dinamo ile oynuyor. Tevfik aşırı Neftçi. Birinci ligin tehlikeli bir takımıymış. Özbekistan'ın Pahtakor'u da birinci ligde, ama baş tarafta değil. Pahtakor mu, Neftçi mi, Dinamo mu? Başladı bir tartışma. Gözler de ekranda. Hepimiz kaptırdık oyunun heyecanına kendimizi. Derken Azeriler bir gol yediler Ruslardan. Biz burda terliyoruz, gömlekle dolaşıyoruz, oysa Moskova'da sıfırın altında bir soğuk var. Oyuncuların ağzından buhar çıkıyor. Bir gol Azeriler, gene bir gol Ruslar. Oyun bitmeden biz otele döndük. Maçın geri kalanını otelin üst kattaki televizyonundan seyrettik.

Taşkent'te yeni yeni mahalleler yapılmış. Ama Miad niye bu ufacık ahşap evde oturuyor? Ev değil kulübe denebilir. Fındık oda badem sofa. Kendisine sordum: «Burası daha iyi apartmandan» dedi. Daracık beton yapılar Özbeklere göre değil. Onlar alışık oldukları yaşamın dışına çıkmak istemiyorlar. Atalardan gelen alışkanlıkları sürdürmekte bir tad buluyorlar. Apartman dairesi yerine ufak da olsa bir özel ev, bahçe içinde üç oda. Oysa apartmanlarda her türlü konfor var. Sonra Taşkent'te yapılan apartmanlarda herşeyin düşünülüp hesaplandığını ama bir şeyin unutulduğunu öğrendim. Unutulan Özbekistan'ın iklimiymiş! Çoğunlukla iklimi sıcak olan Taşkent'te beton yığınlarının içinde oturmak pek zor. Soğuk iklimler için hazırlanan apartman plânlarını sıcak iklimde uygulamamak gerekirmiş. Ama plânlama öylesine yanlışlıklar da yapar! Yapmca da Özbek, hem geleneğine uyan,

hem de sağlık koşullarına daha uygun düşen ahşap evciklerde oturur böyle...

Yarın gece yarısı Semerkant'a yollanacağız. Masallar kenti mi, gerçeklerin dünyası mı? Göreceğiz. Koca bir katarı Asya - Afrika yazarlarına ayırmışlar. Yorucu olacak elbet ama yorulmadan ne elde ediliyor ki bu dünyada!..

Nevai Müzesi

Nevai müzesinin açılışı. Her yer tıklım tıklım. Gene söylevler. Türkçenin çok zengin kavramlara sahip, anlam inceliklerini belirtmeye bütün dillerden çok daha uygun bir dil olduğunu söyleyen Nevai! Açılış töreninde yapılan bütün konuşmalar Rusca! Novay Novay diye yükselen sesler. Bizim Ali Şir Nevai gitmiş Rus şairi olmuş sanki!

Girişte bir dörtgen havuz. İki yanında heykeller. Gorki, Tolstoy, Mayakovski bir yanda, öteki yanda Türkistanlı eski şairler. Havuzun bitiminde, tam orta yerde öteki heykellerden çok daha büyük bir anıt: Nevai'nin heykeli. Sanki yedi edebiyatçı, ulusların, zamanların dışında birleşmişler burada. Başbaşa vermişler edebiyat ve insan konularını tartışıyorlar.

Yeni bir yapı bu. Nevai'ye ait bu müzede şairin özel yaşamı, yapıtları, çağı üzerinde her türlü belge, kitap, resim bir araya getirilmiş. Saatlerce gezilse bitmez. Hele bu konuları iyi bilen, anlayan biri için. Soruyorum, Nevai törenlerine Türkiye'den kimin çağrıldığını. Galiba hiç kimse yok. Oysa toplantılar yapılacak, Nevai anlatılacak. 525 inci doğum yılı bütün Özbekistan'da törenlerle anılacak, bir bayram havası yaşanacak.

Müze kat kat. Yalnız Nevai'yi, onun yaşıdığı çağı değil Özbekistan tarihini içine alan salonlar var. İşte

latin harfleriyle yayınlanan gazeteler, kitaplar, 1917 devrimlerine, Basmacılar karşı devrimlerine ait resimler. Bir salonda Uluğ bey rasathanesinin maketi. Uluğ bey burada uzayı araştırır, yıldızları seyreder, bir takım hesaplar çıkarırmış. Kısacası çok zevkle hazırlanmış bir müze. Nevai ile, onun yaşadığı çağla ilgilenenler için bulunmaz bir hazine.

«Novay, Novay...»

Gece de Nevai tiyatrosunda Nevai'yi anma töreni yapıldı. Bana da konuş demişlerdi ama, bunca bilgin, türkoloğ arasında konuşmam çok yersiz kaçacaktı, kabul etmedim. Çünkü Nevai törenleri için Leningrad'dan Kononov, Bakû'dan Hamid Araslı, daha başka Sovyet türkoloğları gelmişlerdi. Ama o gece bu bilginler sadece salonda oturup seyrettiler. Bizler gene sahnedeydik. Sovyet Cumhuriyetlerinden birer yazar Nevai'yi anan konuşmalar yaptılar, Nevai müzesine birer armağan verdiler. Kimi Nevai'nin dillerinde basılmış yapıtlarını, kimide Nevai ile ilgili birer değerli armağan. Gürcüler koca bir duvar halısına Nevai'nin portresini işletmişler, onu sundular. Azeriler de öyle birşey yapmışlar, onlarınki daha küçük bir duvar halısı, ama Nevai'nin değil de Lenin'in portresiyle. Alkışlar alkışlar... Nevai müzesinde Lenin'in işi nedir diye düşündüm, Azeriler rejime uymakta büyük başarı gösteriyorlar. Gürcüleri, hattâ Rusları bile yaya bıraktılar Lenincilikte...

Konuşmalar çok yalındı. Mali'li şair ilk kez o sabah duymuş «Novay» diye bir şairin 525 yıl önce burada doğduğunu. Bu şair çok insancı imiş, hattâ sosyalizmin ilk öncüsü imiş! Böyle şeyler söyledi. Bunları duyunca bir konuşma yapmadığıma pişman oldum. Radyodan röportaj yapmaya gelenleri boş çevirmedim ben de. Türkiye'-

de Nevai'nin büyük bir Türk şairi sayıldığını, törenlerle anıldığını, hattâ geçen yıl Levent'in dört citlik bir incelemesinin yayınlandığını söyledim.

Konuşmalardan sonra salona indik. Gene yemek. Sonra Nevai'nin yapıtlarından seçilmiş bale parçaları, şarkılar, danslar.

Gene Bahar Balesinin güzel kızları. Baturov'un şarkısı. Herşeyi unutsam bu geceden birşey kalacak belleğimde: «Yedi güzeller dansı». Çeşitli ulusların yedi güzelinin ulusal danslarını yaparak kendilerini beğendirmek çabaları. Geceyarısına yaklaşıyor. Otele gideceğim. Küçük çantamı alıp otobüse.. İstasyonda koca bir katar bizi bekliyor..

Özbekistan'da İnanılmaz Sayılar

Geceyarısı treni bizi Semerkant'a doğru yola çıkardı. Vagonlar yazarla, şairler tıklım tıklım. Tevfik'le uzandık karşılıklı yataklarımıza. Mustay Karim'in şiirlerini çevireceğiz. O okuyor, çeviriyor, ben dinliyor, not alıyorum. Beğenmiyorum, olmuyor, bir anlam taşımıyor çevirdiklerimiz. «Sen iyice oku, sonra çevirirız» deyip elimdeki kitaba dalıyorum.

Özbekistan konusunda bir kitap elimdeki. Diyeceksiniz propaganda kitabı. Olsun. Başka hangi kitaptan böyle bilgiler alınabilir? Hem propaganda artık körükörüne yapılmıyor dünyanın hiçbir yerinde. Bursa yazılanlar gerçeğe uyuyor gördüğüm, anladığım kadarıyla.

Okuma-yazma sorunu ilgilendiriyor beni. 1926'da Özbek halkının ancak onda biri okur yazarmış. 1932'de bu oran yüzde elliye çıkmış. 1940'dan sonra Özbekistan'da okumasız-yazmasız insan kalmamış!.. İnanılır gibi mi? On bir milyonluk bir ülkede, herkes okuyor yazıyor... Bu düşü Türkiye için kuruyorum bir an. 35 milyonluk

Türkiye'de herkes okur-yazar! Gazeteler milyonla basılıyor! Kitaplar yüzbinlerle okunuyor! Bu ne demektir? İnsan inanamaz böyle bir düşe. Sovyetler bunu Orta Asya'nın geri kalmış bölgelerinde gerçekleştirdiklerine göre Avrupa ülkelerinde durum nasıldır bir düşünün!

Özbek dostlara sordum bunun doğru olup olmadığını. Dediler ki: «Evet, ancak çok yaşlılar bilmez okumayı-yazmayı, geri kalan herkes bilir». Özbek yayınevinde çıkan kitapların tirajına bakınca bunun gerçek olduğu ortaya çıkıyor. Herkesin okuma yazma bildiği, kolhozlarda genel kitaplıkların yapıldığı, her evde bir kitaplık bulunduğu bir ülkede kitaplar yüzbinlerce basar satar elbet...

Özbekistan Cumhuriyeti'nde 6800 okul, iki buçuk milyon öğrenci var. İki üniversite, 33 enstitü, 105 orta dereceli teknik okul, 280 bin yüksek okul öğrencisi. Yüksek öğrenim öğrencisi oranı Fransa'dan, Almanya'dan iki kat yukarda. Özbekistan Bilimler Akademisi 1943'de kurulmuş. On araştırma enstitüsü varmış o zaman, şimdi bunların sayısı 130. Yüksek öğrenime büyük bir istek var Özbek gençlerinde.

Özbeklerin bir atasözü var: «Şiirsiz de, şarkısız da yaşanmaz». Edebiyat yapıtları, özellikle şiir, halk tarafından seviliyor. Nevai, Babür, Maşraf, Furkat gibi şairler hep bu toprakların ürünü. Hamit Alimcan, Gafur Gulyam, Aybek, Şehzade, Zülfiye, Raşidov, Mirtemir, Turab Tula, Muhtar, Mirmuhsin... Çağdaş Özbek edebiyatının en tanınmış kişileri. Bazı sayılar: 1963'de Özbek yayınevleri 2023 kitap basmış ama bunların toplu tirajı 28 milyon! Dokuz bin okuma odası var, bunlarda kırk milyon kitap bulunuyor. Yalnız Neva Kitaplığında üç milyon kitap var. 150 gazete çıkıyor, tirajları 370 milyona varıyor...

Okudukça düşlere dalıyorum. Bütün bunlar inanıl-

maz şeyler gibi. Gerçek mi diyorum kendi kendime, şu kitabın yazdıkları gerçek mi? Yalan olabilir mi böylesine? Yarısı bile gerçek olsa korkunç bir başarıdır, yarısı bile...

25 Yüzyıllık Kent: Semerkant

Semerkant... Ufacık ilkokul öğrencileri ellerimize buketler tutuşturdular. Birer de kart verdiler. Semerkant manzaraları, Timur'un mezarı. Şahı Zinde falan. Her öğrenci arkasına kendi adını ve sınıfını yazmış... Yollar boyunca yazarları selâmlayan halk...

Ne olacak önce? Söylev dinlenecek! Ya dışarı kaçacağız, ya da dergi, kitap karıştırarak o söylevleri dinler görüneceğiz. Ben dışarı kaçtım. Limonata içerek insanları seyretmek, bir dostla sohbete dalmak, içerde Nevai üzerine yerli yersiz konuşmaları dinlemekten iyi.

Rusca konuşuyorlar, Fransızcaya çok kötü çevriliyor, kulaklıklarla konuşmaları izlemek zor. Baktım, dişe gelir birşey yok, en iyisi kaçmak, sokaklarda dolaşmak.

Özbek dostlarla, Tevfik'le çıktık. Semerkant caddelerine. Sıcak yakıcı, güneş tepemizde. Hemen oracıkta birer Özbek takkesi alıp kafamıza geçirdik. Biz de olduk bir Özbek. Tibeykala ancak kafanın tepesini örtüyor. Güneş de en çok orayı yakıyor zaten.

Bugün Nevai bayramı. Heryer tatil. Bu yüzden Semerkant halkı sokaklarda. Gene o kırmızılı yeşilli beyazlı giysiler. Ne çok nüanslısı var bunların; biri ötekine benzemiyor. Yürüyoruz upuzun bir yol boyunca. Bir yanda açık hava lokantası. İnce sakallı Özbek ihtiyarları oturmuşlar kebab yiyorlar. Açıkhava dükkânlarında satış yapılıyor. Taşkent fıstığı yiye yiye yürüyoruz. Gölgelik yok. Hep güneş.

Dünyanın en eski kentlerinden birindeyim şimdi.

2500 yıllık bir tarihi var buranın. 1969'da 2500'üncü yılı törenlerle kutlanacak. Uygarlıklar kurulmuş, imparatorluklar göçmüş. Büyük İskender Hindistan'a burdan geçmiş «Semerkand'ın güzelliklerini çok övmüşlerdi, doğruymuş dedikleri, ama anlatılanlardan çok daha harikulâde» demiş. Timurlenk bu kenti kendine başkent yapmış. Bütün zenginlikleri toplamış. Ele geçirdiği ülkelerden sanatçıları, bilginleri alıp buraya getirmiş. Büyük saraylar, mezarlar, medreseler...

Uzaktan görülüyor bu yapıyor. Ama yürüye yürüye gidemeyiz. Öğleden sonra otobüsler bizi bekleyecek, rehberler herşeyi bize yerinde gösterip anlatacak. Özbek dostlar Semerkant'ın bu tarihsel görünüşü yanında modern bilimlerde gelişen bir yer olduğunu da hatırlatıyorlar. Demek tarih her şey değil. Bu kentte beş yüksek okul, var, Astragan kürklerin yetiştirildiği en büyük merkez burada, sinema makineleri yapan bir fabrika, daha başka fabrikalar. Büyük yapılar, tiyatrolar, parklar, caddeler. Ama eski yapıtları, anıtları korumak, geleceğe aynı güzellikle bırakmak için ellerinden geleni de esirgemiyorlar.

Yorgun argın «Tebessüm» lokantasına döndük. Sabah gelir gelmez buraya inmiş kahvaltı yapmıştık. Şimdi öğle yemeği. Tebessüm lokantasında koskoca bir aile gibiyiz. Herkes birbirini tanıtıyor. Mali'li ile Japon, Bulgar ile Kazak, Vietnamlı ile Ukraynalı, herkes birbirine karışmış. Bir edebiyatçı ulusu var burada. Boşuna dememişler «Edebiyat Cumhuriyeti» diye... Edebiyatçı, nerede olursa olsun, hangi toplumdan gelirse gelsin birbirine benzer, birbirini anlar. Tebessüm'de herkes «mütebessim». Yorgunluğa, uykusuzluğa, sıcağa rağmen. Öğleden sonra daha çok yorgunlukların bizi beklemesine rağmen...

Otobüslerden biri Şah-ı Zinde'ye giderken, biri Timur'un Türbesine yollanıyor, bir başkası Uluğ bey rasathanesine... Bizim otobüs ilkin Bibi hanım camiine götürdü yolcularını. Bir şey kalmamış pek. Duvarlar, bir iki kemer. Bir de koskoca bir Kur'anın konduğu devce bir taş. Timur çağından kalan en büyük yapıtmış. Tarihçiler «Kubbesi gökyüzü ile boy ölçüşürdü» diye yazmışlar. Bibi hanım, Timur'un eşlerinden. Kocası Anadolu seferindeyken bu camiyi yaptırmış. Ama zaman içinde yıkılmış gitmiş. 17. yüzyılda bir deprem onu yerle bir etmiş. Doğu sanatının bu büyük bir yapıtı Özbek mimarları onarmak, eski haline getirmek istiyorlar. Başarılacak mı bakalım!

Oradan Şah-ı Zinde Türbesine gittik. Bir koridorla birbirinden ayrılmış mezarlar. Mozaikleri çok güzel. Tarihin serin rüzgârı ölümünküne karışıyor, insanda hiç bir ürperiş kalmıyor. Yaşam dışında sanıyorsunuz kendinizi. Mezarlarda o çağın büyükleri.

Derken Timur'un Mezarı... Buna Gur Emir türbesi deniyor. Timurlenk torunu Mehmet Sultan için 1403'de yaptırtmış. 1405'de ölen Timurlenk de burada yatıyor. Bütün Timur ailesi bir arada. Timur'un iki oğlu Şahruh ve Miranşah, torunu Uluğ bey... Özbek mimarisinin en güzel anıtı bu. Özbek ve Sovyet uzmanları tarafından başarıyla restore edilmiş. Gök mavisi kubbe taptaze bir ışıkla yanıyor. Ta uzaklardan gözü çekiyor. Duvarlar açık koyu, mavi mozaiklerle süslü. Türbe yeni yapılmış gibi, zamanın eli sanki hiç değmemiş bu çinilere.

Mezar Başı Sohbeti

Timur'un mezarı karşısında bir sıraya oturdum. Nemli havayı koklayarak tarihin eski günlerine dönmek

istedim. Koca Timur, Anadolu'yu yakıp yıkan, Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişmesini en azından yirmi yıl geciktiren Timur. Bir kuyu varmış, herkes onu görmeye koştu. Yorgunluk içime işlemiş, yerimden kalkmadım. Maçavariani ile konuşuyoruz. Türk Gürcü dostluğundan, daha başka şeylerden, Stalin'den. «Stalin bozdu Sovyet Türk dostluğunu» diyorum, «Kars'ı, Ardahan'ı istedi». Gürcü yazarı, «Stalin'in en çok kötülüğü bize, kendi ulusuna dokunmuştur» diyor.

Daha gezmemiz bitmedi. Uluğ beyin rasathanesine gidiyoruz. Kentin bir ucunda. Hafif bir yokuşu tırmanıp Uluğ beyin gökyüzünü seyrettiği yere geliyoruz. Derin bir kuyunun içinden rasat aracıyla yıldızları incelermiş. Olduğu gibi duruyor. Sonra Müzesi.. Duvarlarda resimler, hesaplar, hesaplar. Bugünkü bilim yüzlerce yıl öncesi yapılan bu hesapların doğruluğunu ortaya koymuş. Uluğ beyin yazgısı, her ilericinin yazgısı. Semerkant'tan 20 kilometre ötede kafası kestirilerek öldürülmüş. Bu işi yapan da öz oğlu! Uzun zaman mezarını bilmemişler, bulduklarında bakmışlar ki kafa ayrı vücut ayrı. Timur'un mezarı da 1941'de açılmış, tahta tabut bozulmamış hiç. Tabutun içinde ne silâh, ne de süs eşyası varmış. Yalnız bir bacağı ötekinden daha kısa bir iskelet. Tarihçilerin yazdıkları gibi Timur'un «aksak» olduğu kesinleşmiş iyice.

Son durak Registan Medresesi. Burası Semerkant'ın göbeği. Halk yığılmış buraya. Binlerce insan. Çoluk çocuk kadın, erkek. Nevai'nin şarkıları, şiirleri, eserleri. Medrese kapısındaki sahnede «Dilârâm» operasını oynuyorlar. Halkın içinde biz de bir yer bulup oturduk. Önümde çocuklar... Akşam oluyor. Ama sıcak hâlâ etkili. Şarkılar, danslar, alkışlar, Nevai törenleri halkın bayramı olmuş. Herkes biliyor onu, tanıyor. Şu bembeyaz sakallı yetmişlik ihtiyardan şu önümdeki başı kabak çocuğa dek...

Nevai Registan Medresesinde öğrenim görmüş. Molla Camî de burda okumuş. Semerkantlılar bu iki büyük insanın heykelini dikecekler Medresenin yanındaki alana. Halk birikti. Bizler de yüksekçe bir yere tırmandık. Polis halkı tutuyor. Yoksa halkın arasında kalıp çıkacak yol bulamayacağız. Bir yer hazırlanmış, oraya Nevai ile Cami'nin heykelleri dikilecek. Yetkili kişiler, Asya Afrika Yazarlar Birliği Başkanı, Genel Sekreteri konuşacaklar. Gene söylevler, söylevler!..

Bir köşeye çekildim, halkı seyrediyorum. Önüm sıra toplanmış bu çocuklar, kadınlar, delikanlılar, yaşlı erkekler, genç kızlar söylev dinlemeyi gerçekten bu kadar seviyorlar mı? Nasıl da uslu uslu dinliyorlar söylevleri. Nasıl da kuyruklara girip sıralarını bekliyorlar. Nasıl düzenli bir yaşama alıştırmışlar kendilerini. Nasıl çalışmasını, öğrenmesini biliyorlar!..

Semerkantlı Bir Mühendis

Söylevler başladı. Genç bir adam yanımda. Türk olduğumu öğrenmiş, büyük ilgi duymuş. Tacikistanlıymış, ama Taşkent'te görevli. Bir süredir Semerkant'taymış. Edebiyattan bahsetti, adımı sordu, söyledim. Birden sevinçle: «Sizin bir kitabınız var bende» dedi. «Bizans Definesi»ni çıkar çıkmaz almış okumuş. «İlginç buldum, değişik hikâyeler» dedi. Rus dilinde kitapları yayınlanan bütün Türk yazarlarını tanıyor. Özelliklerini biliyor. Olsa olsa Tacikistanlı bir yazar, ya da edebiyat öğretmenidir diyorum. Çok daha güzel Fransızca konuşuyor. «Fransızcayı okulda mı öğrendiniz?» dedim. «Hayır, kendi kendime» dedi. Gene edebiyattan bahsediyoruz; Nazım Hikmet, Yaşar Kemal, Aziz Nesin, Orhan Kemal... Dayanamadım artık: «Siz de yazar mısınız?» Aldığım yanıt

«Hayır, ben Tarım Mühendisiyim» Diyecek söz yoktu bunun üstüne... Bir yanda anıt söylevleri, bir yandan Tarım mühendisi Tacik'le edebiyat üzerine konuşmalar, bir yandan da pembe Semerkant akşamının üstümüze inişi...

Halk dağıldı. Binlerce, onbinlerle Semerkantlı arasında birbirimizi yitirdik. Tacik mühendisle vedalaştık. Gene Tebessüm'ün yolunu tuttuk. Semerkant'ta bir okurla karşılaşmış olmak şaşırtmıştı beni. Alışık olmadığım duygular bunlar. Türkiye'de tek bir Tarım Mühendisi çıkıp da karşıma: «Bir kitabınızı okudum. Şunları düşündüm» demedi... Üçer beşer bin satış yapan kitaplarımızla toplumun malı olduğumuzu söyleyebilir miyiz zaten? Otuz beş milyonluk bir ülkede bir yazar en az yarım milyon okur bulmalı ki «ulusun malıyım, herkes beni tanır» diyebilsin. Bu ancak Hürriyet gazetesinin tekelinde şimdilik!..

«*Tebessüm*»

Tebessüm'de gene sofralar sıra sıra kurulu. Şaraplar, votkalar, konyaklar. Karşımda iki hanım var. Bir tanesi Estonyalı ünlü bir şair. Yanımda Özbekler. Karşı masada Azeriler. Bakû Nizami Müzesi Müdürü Abbas Zamanof'un yanına gidiyorum. Karabağ Hanlığından, atalarımdan bahsediyor. «Muhakkak gelmelisiniz Karabağ'a» diyor. Hanlıklar, beylikler tarihin sayfalarına gömülmüş, bir anı olmuş. İbrahim Halil hanın konağını müze yapmışlar, ulusal kahramanlar arasında anılıyormuş adı. Konuşuyor içiyoruz, içiyor konuşuyoruz.

Derken dönüş saati geliyor. Taşkent'e bizi götürecek tren gece yarısı kalkacak. Semerkant gerimizde, bir daha gerçekleştiremeyeceğim bir düş, unutulmaz bir anı olarak kalacak...

Son Gün

Taşkent'te bir gün daha. Yapacak iş yok, toplantı yok, söylev dinlemek yok! Sabah Nevai caddesinde dolaştık. Önce arabayla, sonra yaya. Armağanlık eşyalara baktık. Öğleden sonra bir süre dinlendim. Sonra masanın üzerinde yığılmış kitapları postaya verdim. Hepsi taahhütlü olarak Türkiye'ye yollandı. Kendi adıma. Bir iki paket de başkalarına. Bu ara da Agâh Sırrı Levent'e imzalanan kitapları da Ankara'ya. Bakalım yerlerine ne zaman gidecekler, gidecekler mi? Her kitabın ilk yaprağına Türkçe o kitabın adını, konusunu yazdım. Hani açıp bakanlara bir kolaylık olsun diye!..

Akşam üstü Borodin'lere çaya gittik. Moskova'da çıkan Edebiyat Dergisinin ikinci müdürü de oradaydı. Bu dergi bir kitap gibi. Her ay çıkıyor, iki yüz bin sayı basılıp tükeniyor. Borodin'lerin gösterdiği bu sıcak ilgiyi nasıl anlatsam bilmem. Çaya gittik, ama muhteşem bir yemek yedik. Tavuklarla, içkilerle... Taşkent'teki en tatlı anlarım Borodin'lerde geçti diyebilirim. Hem tatlı, hem de yararlı anlar. Silinmez anılarla dolu saatler...

Ayrılık Şöleni

Gece Özbekistan Cumhuriyet Hükümeti'nin Yazarlar onuruna ziyafeti. Otobüsler bizi şehir dışında bir bahçeye götürüyor. Havuz başında upuzun masalar kurulmuş. Yüzlerce insana hizmet eden sayısız garson. Çeşitli yemekler, mezeler, havyarlar, içkiler. Elbette söylevler! Sırayla konuşan konuşana... Hep barış, dostluk sözleri. Bizim masada oturanlar: İsrailli yaşlı yazarla eşi. Yanlarında Leningrad'dan gelen ünlü Türkoloğ Prof. Kononov, onun yanında da gene Türkoloji bilgini Azeri Prof. Hamid Araslı. Hep aynı yere düşmüş Türklükle ilgili olanlar... İsrail yazarı ile eşi elli yıldır evliymişler. Bu

gece yıldönümleriymiş. Hemen kadehimi onurlarına kaldırdım. Yaşlı kadıncağızın gözlerinde bir damla yaş belirdi.

Oyunlar, şarkılar, danslar. Dansözler gelip yazarları oyuna kaldırıyorlar. Zenciler bu işe dünden hazır. Kalkıp döktüren döktürene. «Tektel amca» adını verdiğim Moğol yazarı bile kalkıp genç kızlarla hora tepti bir süre. Tektel amca oluşunun nedeni, sakal olarak tek bir tüyü belki yarım metre uzatmış oluşu... Gidip o tüyü çekip koparmak geçiyor insanın içinden... Prof. Araslı'yı bile kaldırdılar oyuna. Hiç yadırgamadı, güzelce oynadı genç kızla karşılıklı...

Eh, Taşkent'te son gecemiz bu. Az değil sekiz - dokuz gün ve gece Taşkentli olduk hepimiz. Alıştık, sevdik. Son gecemizde iyice içmek en iyisi. Karıştırıyoruz içkileri durmadan, votka, konyak, bira, şarap... Bir yandan da Tevfik'le, Kononov'la, Araslı ile konuşuyorum. Tevfik, Türk edebiyatı konusunda her gelen Türk yazarının başka başka şeyler anlattığını söylüyor: «Herkesi dinleyin, ama kararı siz verin. Zaten öyle olmuyor mu?» diyorum.

Bu bahçe cennetten bir köşe! Hele bunca içkiden sonra! Kolkola çiçekli yollardan geçiyoruz. Otobüsler bizi bekliyor. Uzun bir yol var önümüzde, Taşkent'in epey uzağındayız. Otobüste şarkılar birbirini izliyor. Hepimizin bildiği bir Volga Volga, bir de Moskova Geceleri. İniliyor otobüs tatlı tatsız seslerle. Ama Vera'nın sesi en çok etkileyeni! Belki de tam arkamda oturuyor ondan.

Bir Dostluk

Taşkent otelinin önündeyiz. İçeri girip yatmak istemiyor kimse. Birden Mustay Kerim'i görüyorum. İki kişi koluna girmişler, götürüyorlar. Sarhoş mu ne? Geliyor

bizlere «güle güle» diyor, elimizi sıkıyor, vedalaşıyor, bir şeyler daha söyleyip ayrılıyor.

Sarhoşluk mu, mutlu bir gecenin esrikliyen havası mı, anlayamıyorum. Anlatıyorlar ardından apandisit krizi tutmuş, hastahaneye götürüyorlarmış. Öyleyken, o acılar içinde kıvranırken bizlere gene de veda etti! İnsanın gözünü yaşartan bir dostluk, bir yakınlık gösterisi... Son Taşkent gecesi hüzünlü bir ayrılışla bitmemeliydi, ama yazgıdan kaçınılmaz...

Taşkent'ten Ayrılış

Ayrılıklar... Miad'la Mirzakalan'la kucaklaşarak uçağa bindim. Gözlerime yaşlar doldu birden. Taşkent'le de kucaklaştım son kez uçağın merdivenlerinde bir an çevreyi seyrederek... Allahaısmarladık Taşkent! Bende yepyeni duygular, izlenimler yaratan kent! İçimde yer eden kent! Dostlar uzakta küçüldüler küçüldüler... Uçakta yerimizi aldık. Pencereden bakıyorum, görünürlerde kimseler yok. Miad şimdi gidecek çay içecek. Mirzakalan «Fergana» romanının üçüncü cildini tamamlamak için masa başına oturacak. İhtiyâr da, Nevai müzesindeki işine dönecek. Taşkent bizsiz de yaşayacak. Arada bir kartlar gelecek dostlardan. İçimde kapanmamış bir yaraya benzer anıları deşecek, mutlulukla, hüzünle karışık duygular uyandırarak...

İlyuşin'le dönüyoruz Moskova'ya. Gelirken hepimiz sığmıştık Tupolev'e. Bu kez iki ayrı uçak kalkıyor. İlyuşin hem daha küçük hem de hızı daha az. Bu yüzden yolculuk beş saatten çok sürecek. Saat dörtte Moskova'da olacağız. Soğukmuş başkent, öyle diyorlar. Oysa Taşkent'te gömlekle gezmeye alışmıştık. Şimdi yazdan çıkıp kışa gireceğiz. Tatsız bir duygu soğuğa doğru koşmak... Tevfik Melikov'la uçağın arka bölgesinde yanyanayız.

Vera ile Ilgaz uçağın baş yanındalar. Burası ayrı bir oda gibi. Defterime notlar yazıyorum. Kitap okuyorum. Düşler kuruyorum. Bir süre uyukluyorum. Aşağıları seyrediyorum: Gene Kazakistan çölleri. Uçsuz bucaksız, insansız. Bir gün buraları da dolacak. Uygarlık bu çölleri de yeşertecek. Kerbabayev'in dediği gibi «haritalarda renkler değiştikçe» insanların mutluluğu, huzuru artacak.

Yağmurlu Moskova

Yağmur yağıyor Moskova dolaylarına. Uçak arada bir düşüyor biryerlere. Kalkıyor, gene düşüyor. Bakıyorum, herkes başını almış elleri arasına. Tatsız bir iniş olacak. Tevfik'in rengi sararmış. Kış, bizi kötü karşılıyor. 28 Eylül'de de böyle bir hava, inanılır mı hiç! Uçak düşe kalka indi alana. Tevfik fena durumda, içi dışı yerinden oynadı. Herkes indi. Bir biz kaldık. Yağmurda koşarak girdik salona. Bir gün önceki insanlar birden değişmişler. Kısa kollu gömleklerle dolaşan şairler, yazarlar şapkalar, paltolar, trençkotlarla tanınmaz olmuşlar. Otobüslerle yola çıkıyoruz şehre doğru. Git git bitmiyor. Yemyeşil Moskova çevresi. Yollar da düzgün. Fabrikalar, bahçeli evler, koca yapılar... Hava alanından şehrin içine bir saat sürüyor...

Ukrayna Oteli

Bu kez Moskova otelinde değiliz. Asya - Afrika yazarları Ukrayna otelinde kalacaklar. Bu oteli anlatmak gerek önce. Moskova'nın yedi harikasından biri. Otuz kattan fazla bir yapı. Rus üslûbunun damgasını taşıyan yapılardan. Moskova Üniversitesi, bir de Ukrayna Oteli. Göktırmalayan bu birkaç yapı ta uzaklardan göz alıyor. Otelin sıcaklığına, Babayev'in dostluğuna kavuşunca ken-

dimize geldik. Benim odam 27 nci katta. Bu kez rekoru konuştuk. Akşam yemeğinde beraber olacağız. «Garipler Sokağı» 1963'de «Edebiyat Dergisi»nde olduğu gibi yayınlanmış. İlk kez duyuyorum bunu. Babayev akşam getirecek. 27 nci kattaki odamdan Moskova'yı seyrediyorum. Yerden tavana kadar büyük bir pencere, iki kat cam. Aşağıda Moskova nehrinin kıvrımı. Bir de koca bir bulvar...

27 nci Kattan

Yeni bir kentte, yeni bir otelde odama kapanıp duramam. Yıkanıp temizlendikten sonra kışlıkları giyip aşağıya indim. İndim derken merdivenlerden çabucak iniverdim demek istemiyorum. Altı asansörü var otelin. Üçü onuncu kata dek, üçü de en üst katlara çıkıyor. Üç asansör, üç kapı!

Beklemek, beklemek. Sovyet sözlüğünde en çok yer alan, bu sözcük! Her yerde bekleyeceksiniz. Taksi için, yemek için, asansör için... Ama düzenli bir bekleyiş bu. İtişmeli, kakışmalı, sonra kaçırırım, yaya kalırım, halim ne olur gibilerden korkulu bir bekleyiş değil. Biliyorsunuz size de sıra geleceğini, herkes kadar sizin de payınıza birşeyler düşeceğini. Uslu uslu bekliyorsunuz! Ben de beş altı dakika bekledim yirmi yedinci katta. Eh, 27 kattan aşağı inmek de bir o kadar zaman alıyor. Haliç vapuru gibi her kata uğrayan, yolcu alıp yolcu indiren bir araçtasınız. Upuzun düğmelerin başında gözlüklü, eli kitaplı bir hanım oturmuş, usta bir makinist gibi asansörü yönetiyor. İnmek çıkmak, gene inmek, gene çıkmak. Birkaç dilde de numaraları öğrenmek. Yetiyor usta bir asansörcü olmaya...

Ukrayna oteli tek başına ayrı bir kent. Anı eşyaları satan yerler. Dövizle satış yapan Berioska mağazalarının

şubesi. Berioska içiçe sığan bebeklerin adı. Bir bebeğin karnından başka bir bebek, onun da karnından başkası çıkıyor. Minicik bebeğe dek. Moskova'da yabancı parayla alışveriş yapılan mağazalara (nedense bu bebeğin adı verilmiş, hepsine) Berioska Mağazası deniliyor. Yabancı para deyince ya dolar, ya mark, ya frank, liret, şilingi bakıyorlar.

Herşey Dövizle

Mağazayı geziyorum. Neler yok, neler! Kürkler: astraganlar, vizonlar. Radyolar, televizyonlar, içkiler, havyarlar, saatler, tuvalet eşyaları. Hani Rusya'da hiçbir şey yok derler ya yalan, bal gibi yalan. Moskova'da herşey var! Ama yabancı paranız varsa! Verin dolarları alın istediğinizi. Bir Japon televizyonu gördüm. 100 dolara, içim gitti, alayım mı almayayım mı diye. Plâklar, çakmaklar, biblolar, neler neler! Hep yabancı parayla, özellikle dolarla. Bizim Aziz Nesin bakmış ki, herşey dolarla satılıyor, «Siz ruble yerine dolar bassanız daha iyi olmaz mı?» demiş. Rubleyle satış yapan yer ufacık! Dolarla hem daha ucuz hem daha çeşitli eşya var bu mağazada. Alt salonda kitapçı, gazete sergisi, postahane, enformasyon bürosu, lokantalar, büfeler, neler neler!..

Vera'yla, Babayev'le

On dakikada odama çıktım. Babayev sekizde geldi. Moskova'nın ışıl ışıl yanan ışıklarını seyrederek konuşuyoruz. Bayan Borodin'in armağan ettiği bir kutu çikolatayı yiyerek... Hikâyelerimi çevirmiş Bayan Stebleva'dan bir mektup var bana. Kırım'a gitmiş görüşemeyeceğiz. «Garipler Sokağı» ile «Bizans Definesi»nin birer sayısını armağan etmiş. Ilgaz'ın odasına çıktık. Uçak yolculuğu yormuş onu. İnmedi lokantaya, bu gece dinle-

necek. Uzun yol, hele ilk uçak yolculuklarında büsbütün harap eder insanı, hem vücut, hem sinirler bakımından...

Lokantada söyleşiler: Vera, Babayev, Tevfik. Babayev Türk edebiyatından her gün yeni bir yapıt çevrildiğini, pek çok usta çeviricilerin yetiştiğini söyledi. Akademi'nin Türkoloji bölümünde bir konuşma yapacakmışım!.. Yemek saatlerce sürüyor. Söyleşiler de öyle. Her masada bir bayrak. Hangi ulusun yazarı orada oturuyorsa, onun bayrağı. Türk bayrağı yoktu, aradılar taradılar, onu da buldular. Diktik bayrağımızı masaya...

Şevket Süreyya

Kutuzov caddesi erkenden uyanıyor. Sabahın yedisinde Moskova'yı yirmi yedinci kattan seyrediyorum. Ayaklarımın altında koca bir kent. Yatakta haritayı açıp nerde olduğumu gördüm. Ne çok şey var görülecek, ne çok yer var gezilecek!

Birkaç güne sığar mı bulur, hiç sanmam. Sabahtan akşama kadar koşsam ordan oraya belki birşeyler görülür, gezilir. Ama olmayacak biliyorum. Bir sofra başında çok zaman geçiyor! Bir de söylevler dinlemekle! Yemek yemeden, söylev dinlemeden de olmuyor... Çağrılı olduğum yerler, var, törenler, gene yemekler var! Anlıyorum başkenti dilediğimce göremeyeceğim...

Babayev, Tevfik, Vera buluştuk, kahvaltıda. Uzun mu uzun bir kahvaltı. Sonra Babayev'in Volgasiyle turistik oteline. Şevket Süreyya orada kalıyor, yarın Ankara'ya dönecekmiş. Turist oteli orta hali bir yer. Toplu turistik gezilere katılanlar orada kalırmış. Şevket Süreyya da hastahaneden çıkınca bu otele yerleşmiş. Sirkeci otellerine benzer bir yer. Ufak bir oda. Süreyya bastonla

geziyor. Arabaya bindik, Moskova oteline gittik. Enver Paşanın Kızıl Ordu'ya karşı savaşının öyküsünü dinlemek ilginç.

Sertel'in Odası

Moskova otelinde Zekeriya Sertel'in odası. Sertel'lerden biri kaldı şimdi. Sabiha Sertel bu dünyadan göçtü. Geriye yaşı seksene yaklaşmış bir eş bırakarak... Zekeriya Sertel'i daha önce hiç görmemiştim. Oysa yazılarını okurdum, beğenirdim de. 1944 - 45 yıllarında demokrasi eyleminin ön safında yer almışlardı «Tan» gazetesiyle. Sonra bir 4 Aralık günü basımevleri yıkıldı, sokaklarda «Kahrolsun Sertel'ler» bağrışmaları çınladı. «Kalkın ey ehli vatan» diye yazmıştı Yalçın, ehli vatan da ayağa kalkmıştı. 4 Aralık 1945'i hatırladım birden. Sertel'lerin o günlerdeki yazıları iktidar partisini çok kızdırıyordu. Bugün gazetelerde çıkan yazılar, yayınlanan kitaplar yanında o günkü yazılar pek çocukça kalır elbet. Ne var ki yirmi üç yıldan bu yana köprülerin altından öyle çok su aktı ki... Sertel'ler Türkiye'de yaşayamaz oldu. Paris'e sonra da Bakû'ya gittiler. Gidiş o gidiş. Alın yazısına inananlar için iş kolay. «yazgısı böyleymiş» derler geçerler. Ama!...

80 Yaşında Bir Yazar

Zekeriya Sertel ufalmış, elbette ki yaşlanmış, ama zekâsı, bilgisi, kültürü ile gerçek bir aydın. Aylarca önce Türkiye'ye dönmek için pasaport istemiş elçiliğimizden. Aylar geçmiş yanıt çıkmamış. Bıkmış gurbetlerde dolaşmaktan, yurduna, evine dönmek istiyor. Bir suçu varsa verir hesabını. Türk olarak yurduna dönmek en doğal hakkı, Hem de insan olarak kimsenin esirgeme-

yeceği bir dilek bu. Konuşuluyor ordan burdan. Şevket Süreyya'nın tatlı anıları, yerine oturan izlenimleri, gözlemleri, Sertel'in anılarındaki canlılık. Bir takım kişilerden, olaylardan bahsediyoruz. Belleği güçlü, zekâsı uyanık «Türkiye'ye gelmelisiniz» diyoruz, «Bunu kimse sizden esirgeyemez. Sizin yurdunuz Türkiye.» Saatler geçiyor. Sertel, «Yarın da beklerim» diyor. Bir Türkle, bir İstanbullu ile görüşmek, Türkiye Türkçesini duymak... Kendimi bir an onun yerine koyuyorum, hoş bir şey değil, batılı bir eğitimle yetişmiş aydın bir Türk yazarının yabancı bir ülkede yaşamak zorunda olması, bırakılması... Seksen yaşındaki bir yazara çeyrek yüzyıl süren bir ayrılıktan sonra yurduna kavuşmak olanağı sağlanmalı. Bunu, kimler önler? Niçin bu gecikme, bu savsaklama, bu aldırışsızlık? Neden, neden?

Moskova Gecesi

Bu gece sinemaya gidelim diyoruz. Babayev bizi otosuyla Kalinin caddesine kadar götürdü. Koskoca bir bulvar. İki yanı en modern yapılarla, mağazalarla, sinemalarla dolu. Bu caddeyi görünce kendimi Batı Avrupa'nın büyük kentlerinden birinin yeni bir mahallesinde sandım.

Roma'nın böyle bir semti vardır, orada. Işıl ışıl mağazalar, kahveler. Sinemalar karşıdaymış. Bir alt geçitten atladık karşıya. Bir savaş filmi oynuyor. Ama saati değilmiş. Büyük bir pastahanenin önünde uzayıp giden kuyruklar. Çift çift dizilmişler kuyruğa. Güzel giyimli Moskovalı gençler, kısa etekli sarışın kızlar. Ne beklerler bunlar pastahane kapısında? Sinema gişelerinde de bekleyenler var, onlar bilet alacaklar, ama bunlar? Tevfik, «Pastahanede yer açılınca bir çift içeri alınır» dedi. Yetmiyormuş gençliğe kahveler, pastahaneler, çayhane-

ler. Hattâ sinemalar, tiyatrolar... New York, Londra, Tokyo, Şang-hay'dan sonra en kalabalık başkent burası. Gençler sabırla bekleşiyorlar. Sevgilisiyle, nişanlısıyla bir masa başında bir saat oturacak, ama daha önce bir o kadar ayazda bekleyecek!..

Gene karşı yakaya geçtik. Burada büyük mağazalar var. En büyükleri değil, ama burdakiler Moskova'nın en «lüks» mağazaları sayılırmış. Başka kentlerde gördüğüm mağazalar böylesine yeni ve modern bir biçimde değildi. Kalinin bulvarında herşey yepyeni. Bu mağazalar da yapı olarak çok güzel. İki-üç kat, tırmanan merdivenler, çeşitli eşyalar. Bakıyorum herşey var. Herşey derken en iyisi, en güzeli değil tabiî. Dışardan getirilen gömlekler, paltolar en zarifleri. Fin gömlekleri, paltoları, hazır elbiseleri en iyileri. Çekoslovakya'dan gelen süs eşyaları da öyle... Tevfik anlatıyor. «Artık çeşitli, zevkli eşyaya gitmek zorunda fabrikalar. Önceleri üretimin çokluğu, çabukluğuydu hesaplanan. Şimdi daha iyi, daha güzel, daha zevkli mal istiyor halk. Fabrikalar ister istemez bu yola giriyorlar.»

Metro Değil, Müze

Ekim gecesinin ayazı epey keskin. Tam palto havası. Hattâ içi kürklü olsa daha iyi! Bir film görmek istiyordum, olmadı. Bir türlü saatler tutmadı. Şu ünlü Moskova metrosunu görebilsem hiç değilse! Yürüyoruz hep. Arbat alanını geçiyoruz. Burda bir sinemada «Savaş'la Barış» tefrika halinde oynuyor. Çarlık günlerinde Arbat mahallesi soyluların, zenginlerin oturduğu semtmiş. Buralarda 18. ve 19. yüzyıldan kalma konaklar hâlâ görülüyor. Elçilikler de burda. Koskoca M harfinin yanıp söndüğü bir metro istasyonuna girdik. Yürüyen merdivenin bir basamağında durup aşağılara doğru iniyoruz. Git git,

daha doğrusu in in bitmiyor: Londra'da da böyle derin metro istasyonları görmüştüm. Ama bu, ordakilerden daha derin. Büyük bir kalabalık çıkıyor. Metro istasyonu değil bir sanat galerisi! Heykeller, büstler. Heryer mermer, mozaik. Dünyanın en «lüks» metrosu Moskova'nınki derlerdi, doğru. Tren geldi, kalktı, kalkmasıyla Gorki bulvarında durması bir oldu. Gene yükselen, durmadan yükselen bir merdivenle caddeye çıktık. Sekiz olmuş. Kentin en önemli yeri sayılan Gorki bulvarında dolaşıyoruz. Gidecek yer bulamayacağız anlaşılan. Soğuk da iyice bastırdı. Dolaşmak güzel, ama hasta olmak korkusu olmasa!... Bir taksiye atlamalı, ama bul bulabilirsen! Şoförler durmuyor bir türlü. Taksi duraklarında bekleşenler arasında tatlı bir Rus kızı. Sırası bizden önce. Ama vazgeçip yürüdü gitti. Taksilerin ön camlarında kartonlarda sayılar var: 20, 22, 24 diye. O saatlere kadar işliyor bu taksiler. Bir dakika geçti mi bay şoför basıp gidiyor evine. Memurluk bu, daha fazla kazanmak hırsı yok ki! İlle de 12'ye kadar işleyen bir taksi bulmalı. Sonunda bulduk. Bindik. Şu kadara mı gidersin, bu kadara mı tartışması yok, «saati aç, saatim bozuk» konuşması yok. Bütün saatler tıkır tıkır işliyor. Gideceğin yere gidince saatte yazılı parayı veriyorsun o kadar. Bahşiş de yok diyorlar, ama verirsen alıyorlar sevinerek. İnsanoğlu bu. Değişir mi kolay kolay!

Görmek, Anlamak...

Eylülün son günü. Moskova'da hafif bir yağmur var. On beş gün geçti İstanbul'dan ayrılalı. İzlenimlerim karmakarışık. Bir çok insanla konuştum. Bir çok şey duydum, öğrendim. Bir çok şeyi gözlerimle gördüm. Apayrı bir toplum düzeni içinde yaşayan insanlar.

Ne okusanız, ne duysanız, ne görseniz boş. İşin de-

rinliğine inebilmek olanak dışı. Sovyetler Birliği'nde düzen «sosyalist»tir. Komünist düzen aşamasına henüz ulaşılmamış. O, henüz ülkü alanında! Belki günü gelecek Sovyet Komünist Cumhuriyetleri Birliği denilecek Sovyet Rusya'ya. Şimdilik «sosyalist» olmakla yetiniyorlar. Tabiî sosyalizmden sosyalizme öyle çok anlam değişiyor ki. Bu konularda fazla derine inmemiş, sosyalizm çeşitlerini merak edip incelememiş bir edebiyatçı olarak Sovyet Sosyalizminin «kendine göre» olduğunu seziyorum. Herşey planlı, herşey kurallara göre, herşey herkes için, herşeye herkes sahip olabilir. Görünürde herkes devletin bir memuru. Taksi şoföründen oteldeki garsona, tezgâhtardan Yazarlar Birliği üyelerine dek... Övecek de değilim, yerecek de. Elli bir yıl oldu Ekim devriminden bu yana. Sonuç ortada. Bu sonuca kimse birşey diyemez. Bugün dünyanın en güçlü iki devletinden biri. Uzayı karış karış gezenler, aya, merihe uydu uçuranlar, milyonlarca yoksul, aç işsiz yığınları doyurup giydirenler, iş bulanlar, okutanlar onlar. Bu elbet başarılı bir sonuçtur. Lenin'in çizdiği yoldan ilerledikleri için mi? Yoksa bugün hiç beğenmedikleri Stalin'in kanlı zorbalığına körükörüne bağlandıkları için mi varıldı bu sonuca? bilemem. Hem ben bu gezide kesin sonuçlar aramıyorum. Görmeye, anlamaya, sezmeye çalışıyorum.

Nâzım Hikmet Konusu

Hep de bu koca pencere uyandırıyor bu çeşit düşünceleri! Kitaplar, kitaplar. Moskova haritası. Resimler. Gazeteler... Moskova'nın kolu akıyor mu, yerinde mi duruyor suları? Anlamak zor. Moskova radyosundan Sacha geldi erkenden. Soruları var soracak. Sacha sevimli bir kişi. Taşkent'te de, Semerkant'ta da vardı. İçkici mi içkici! Hep içeceğiz, her karşılaşmada böyle söyler, içe-

medik bir türlü! 27. kattaki odamda Sacha, Tevfik beraberiz. Rus radyocularında gördüğüm o ufacık teyp. Sorular soruyor, yanıtlıyorum. Gezi izlenimleri, Sovyet - Türk ilişkileri, daha çok edebiyat konusu. Tabiî Nazım Hikmet. Her yerde Nazım Hikmet. Türk der demez Nazım Hikmet'ten açıyorlar sözü hemen. Sacha da öyle. Niye Nazım'ın adını anmamışız yıllarca? Bir çeşit suçlandırma var. Karşılığını vermeli. «Sizin ünlü bir şairiniz Türk gemisine, ya da Amerikan gemisine gizlice binerek başka bir ülkeye sığınsaydı, diyelim Pasternak ya da başka biri bunu yapsaydı, siz bu büyük şairinizin adını anar mıydınız, kitaplarını basar mıydınız burda? Biz bunu yaptık, yaparız derseniz haklısınız? Nazım'a karşı bizler büyük suç işlemişiz!» dedim. Bitti Nazım konusu!.. Hemen başka konulara geçtik!

Doğrusu bu savunmayı da Nazım Hikmet'ten öğrenmiştim. Daha Moskova'daki ilk gün duydum: Bir tarihte A. S. Levent Bakû'ya gelmiş, bir toplantıda Nazım Hikmet'le karşılaşmış. Ama ne selâm vermiş, ne elini sıkmış, ne de konuşmuş. Toplantıda önce Levent konuşmuş, herkes alkışlamış. Nazım en başta. Sonra Nazım konuşmuş, ortalık yıkılmış alkıştan. Tek alkışlamayan Levent'miş. Azerbeycanlılar çok kızmışlar Levent'e. Bu duygularını Nazım Hikmet'e de anlatmışlar, Levent'in aleyhinde demediklerini bırakmamışlar. Ama Levent'i savunan Nazım Hikmet olmuş gene de: «Sizin ünlü bir şairiniz Türkiye'ye gitse, orada yaşasa, siz de o ülkeye gitseniz, o şairle karşılaşsanız, ne yaparsınız, selâm verir konuşur musunuz onunla? Öyleyse Levent'i ayıplamayın» demiş.

Sacha sordu, ben söyledim, bantlar doldu. Tevfik ayrıca Bakû radyosu için de bir bant doldurdu. İçimde bir sezgi var, birden duydum bu ön seziyi boşuna konuşuyormuşum gibi geldi bana. Bu konuşmalar, ne Mosko-

va, ne Bakû radyolarında yayınlanmaz. Nitekim sonradan duydum, bantlar mı karışmış, makine mi bozulmuş, ne olmuşsa olmuş bizim konuşmalar havaya uçup gitmiş!...

Türkiye Büyük Elçiliğinde

Türkiye Büyük Elçiliği büyük bir bahçenin içinde, koca bir konak. Bahçeyi dolaştım. Nerden, hangi kapıdan gireceğim, bilmiyorum. Kimsecikler yok ortada. Ön kapıyı çaldım, zilin sesini ben duyuyorum, başka kimse duymuyor. Anladım burası tören kapısı. Kapıcı falan da yok. Dakikalar geçse kimsecikler duymayacak. Arkada başka bir kapı olmalı. Bizim elçilik de Türkiye'miz gibi! Tam bir özgürlük içinde. Giren girer çıkan çıkar!... Arkada bir kapıcık var, birkaç basamaktan sonra Kançılarya yazısını okudum. Biri vardır herhalde, Koridorlarda geziyorum. Kimse sormuyor «Sen kimsin?» diye. Tanıyorlar, biliyorlar sanki!

Büyükelçi yok. Genç hariciyecilerle konuşuyoruz. Duymuşlar Türkiye'den gelen yazarları. İzlenimlerimi anlatıyorum. Hele Taşkent, Semerkant için söylediklerim hepsini yakından ilgilendiriyor. Yeni bir kuşak yetişti Dışişlerinde. Moskova B. Elçiliğimizdeki genç hariciyeciler aydın kişiler. Çağdaş konuları, sosyal gelişmeleri, Türkiye'nin sorunlarını bilen, bunlara korkmadan eğilen. Zekeriya Sertel'in durumunu söz konusu ettim. Onlar da üzüntülerini belirttiler. Elçilikle yapılacak bir şey yok, Ankara'ya sorulmuş, henüz bir sonuç alınmamış. Başkentte bir bakanlığın odasında arkadaşlarla konuşuyorum sanki. Bu genç, aydın memurlar bir gün elçiliklere gelecekler, o zamana kadar öncekilere uymazlarsa, değişmezlerse, değiştirilmezlerse Türk dış politikası bir ağırlık, çağdaş dünyaya yakışan bir nitelik kazanacak...

Çıkınca bir taksiye atladım. Ukrayna oteli dedim. Dümdüz yollardan uçuyoruz. Derken köprü, sonra koca otel. Baktım taksimetreye, yazdığından azıcık fazlasını verdim, üstünü istemeden indim. Oysa Ruslar meteliğine kadar geri alıyorlar, ya da ne yazmışsa o kadar veriyorlar. Kentsoyluluk yapacağız bu kadarcık! Şoför de «Aman fazlasını istemem» demiyor nasıl olsa!

Bol Söylevli Bir Şölen

Otelde bir iik saat dinlenmedim. Tabiî bu arada bir buçuk saat yemek ve beklemek«... Akşam üstün Kosigin'inde bulunacağı söylenen kabul resmine gittik. Park içinde çok güzel saray gibi bir köşk. Hep bildik yüzler. Taşkent'e gelen çağrılılar, resmî kişiler. Söylevler söylevler. Sempoziyumun kapanış söylevleri. Bu, kaçıncı kapanış, unuttum sayısını! Azeri şairi — o da milletvekili — Resul Rıza ile yan yanayım. Tatlı bir kişi Resul Rıza. Azerbeycan edebiyatının yetiştirdiği en güçlü şairlerden. Esprili, neşeli, içkici. Yetmez mi bu kadarı. Hele iyi bir şair de olursa... Öyküler, anılar anlatıyor. Resmî ziyafetin ağırbaşlı sıkıcılığı yok oluyor. Kosigin gelmedi. Bir Bakan varmış dediler, kim diye sormadım. Hem şairler, yazarlar varken çevrede, Bakan makan aramıyor insan! Başkan Azimov, Genel Sekreter Essebai son söylevleri verdiler. Grup halinde çıktık. Resul Rıza Bakû lokantasına gidelim dediyse de bizim otel daha rahat, otele döndük biz de.

Geceyarısı Leningrad'a bir tren kalkıyor: Kızıl Ok. Tevfik'le ikimiz Leningrad'a yolcuyuz bu gece yarısı. Sabah erkenden Leningrad'dayız. Gene yemek, gene içkiler, şiirler. İranlı Jale hanım, Resul Rıza, Ilgaz... Odamı boşaltmıyorum. Ufak bir çanta yeter. Vedalaşıyoruz. Yeni bir geceyarısı yolculuğuna çıkıyorum.

Kızıl Ok'ta Leningrad'a

Kızıl Ok her gece yarısı Moskova'dan kalkar, sabah Leningrad'a varır. Bir başka Kızıl Ok da Leningrad'dan Moskova'ya gelir o saatte. Rahat, güzel vagonlar. Uyku tutmuyor ilkin. Tevfik'le konuşuyoruz. Çukot hikâyecisi Yuri Ritkeyu da aynı trende. Fransızca çıkan Moskova Haberleri dergisinde «Ekmek» adlı güzel bir öyküsünü okumuştum. Sovyetlerin tanınmış genç yazarlarından. Ergeç adını sınırlar ötesine taşıracak. Tıpkı Aytmatof gibi... Hem Ritkeyu'nun durumu daha ilginç. Dünyanın ilk Çukot yazarı. Çukotca da yazıyor, Rusça da. Çukotça bir edebiyat dili değil, daha çok Rusça yazıyor. Ama Çukotlardan çıkan ilk edebiyatçı olmak da az önemli değil. Kim bu Çukotlar? Ben de aynı soruyu sordum. İlk kez duyuyordum Çukot sözünü. Sibirya'nın kuzeyinde, Kuzey Denizi kıyılarında yaşayan Eskimoların adı Çukot. Yani Ritkeyu bir eskimo. Gröenland'da, Kuzey Kanada'da, Alaska'da, Kuzey Doğu Rusya'da yaşayan insanların dünyada ilk yazarı. Aydın bir kişi, 1930'da doğmuş. Babası avcıymış. Leningrad Üniversitesini bitirmiş. Kısa zamanda Sovyet Rusya'da yapıtları yayınlanan, sevilen bir yazar olmuş.

Dünyanın İlk Çukot Yazarı

Kendisi Taşkent'te yaptığı konuşmada şöyle demişti

«Ben Bering Boğazında yaşayan bir balıkçı ailesinin çocuğuyum. Dejnev Boğazından bakınca Amerika kıyıları görünür. İki kıta arasında bir köprü kurulabilse Asya'dan Amerika'ya iki saatte geçilirdi. Çukotka yeni, ama güzel bir ülkedir. Onbeş yirmi yıl önce Çukotlar arasında tek bir okur yazar bulamazdınız. Bilgin de, bilge de Büyücü'ydü. Geleneklerin, göreneklerin bekçisi oy-

du. Hem Bilim Akademisini, hem Meteoroloji uzmanlığını, hem de doktorluğu o temsil ederdi. Yazı nedir bilmeyen bu halk kendince bir kültür yaratmıştı, yeryüzünün bu ücra köşesinde yaşamayı sayıca kalabalık uluslar olanak dışı sayarken, onlar orada yaşayıp gidiyorlardı. Yüzyıl başında yabancı dünya ile karşı karşıya gelindi. Çıkarcılık ve zulüm dünyasını tanıdı Çukot'lar. Yüzyıllardır kurulan ahlâk kuralları ayaklar altında çiğnendi. Çukotlar, eskimolar beyaz adamdan iğreniyorlardı, ama onlarsız da olamıyorlardı, gereken ateşli silâhları, tuzakları, ihtiyaç maddelerini beyazlar sağlıyordu çünkü. Ama Kuzey halkı beyazları hor görüyordu. «Sen bir beyaz gibisin» sözü küfürlerin başındaydı. Bu, her türlü insanlık niteliklerini yitirmek, düşebileceği kadar aşağılara düşmek sayılırdı.»

Ritkeyu'nun konuşmasını ilgiyle dinlemiş, fransızcasını da okuyarak orasını burasını çizmiştim. Sovyet ihtilâlinden sonra Çukotların nasıl ilerlediklerini anlatıyor, çeşitli dillerdeki Sovyet edebiyatının önemini belirtiyordu. Şöyle diyordu: «Yazarın tek bir amacı vardır, bütün insanların birliği için çalışmak, ulusların haklarını savunmak, yeryüzünün kültür değerlerinin artması için uğraşmak...»

Kızıl Ok giderken bunları hatırlıyorum. Karşımda oturan Çukot yazarı 38 yaşında. Resimlerden, filmlerden göre göre tanıdığım eskimolardan o da. Gözlerinde bir balık var sanki. Bir öyküsünü Türkçeye çevireceğimi söylüyorum. Türkiye'de bir Çukot yazarını tanıtmak, kitabını yayınlamak çok ilginç olacak. Yepyeni bir dünyayı çizen, bambaşka insanları anlatan bir yazar. Türk okuru bildiğinden, okuduğundan daha değişik bir yazarla karşılaşınca onu seviyor, tutuyor. Ritkeyu'yu tanıyınca onu da sevecek...

Batıya Kapalılık

Kızıl Ok uçuyor Leningrad'a doğru. Ritkeyu Rusça konuşuyor, Tevfik çeviriyor. Düşünüyorum; Ritkeyu yalnız Sovyet kültürü ile yetişmiş. Bir de yabancı dil öğrenseydi, Batı kentlerinde yaşasaydı... Yevtuşenko'nun batı ülkelerine yaptığı geziler, görüşmeler, konuşmalar onu yalnızca bir Sovyet şairi olmaktan kurtarmış, tek yanlılıktan, tek boyutluluktan çıkarmış. Ritkeyu ve bunun gibi yetenekli yazarlar da batı edebiyatını okusalar, tanısalar; Batı ülkelerini gezseler, dünya sanat olaylarıyla yakın ilişkiler kursalar... Bence bugünkü Sovyet edebiyatlarının en büyük, en silinmez kusuru, eksikliği bu «kapalılık», bu «kendine yeterlilik»tir.

Kızıl Ok uçuyor hep. Uyku gelmiyor. Dostluklar, edebiyat sevgisi varken uykuyu ne yapmalı?

Leningrad'la Tanışma

Nemli Baltık rüzgârıyla tanıştık. Yabancı değil! Kırk beş yıllık bir İstanbullu için bildik bir rüzgâr bu. İçi ürperten, boğazda hafif yanmalar yapan, derken bir iki aksırıkla nezlemsi bir durum yaratan hava. Leningrad'da ilk izlenim bu oldu. Hem gara iner inmez. Burası daha mı soğuk başkentten? Değil, ama rutubetli havası ürpertiyor insanı.

Gardan çıkar çıkmaz Leningrad'ın göbeğindeyiz. Birdenbire Leningrad'ın Beyoğlu'suna çıkıvermek... Otelimiz oracıkta, Moskova oteli. Hemen kendimizi attık sıcak hole. Yer ayrılması falan derken odamdayım. Kızıl Ok herhalde bu otelden daha konforlu. Belli eski bir yapı. Moskova'nın, Taşkent'in otellerine benzemiyor. Çarlık çağından kalmış olmalı. Zaten gördüğüm bütün yapılar eski.

Kuzey'in Venedik'i derler buraya. Karadeniz Türk-

lerin özel denizi olduğu çağlarda Rusların denize açılan tek kapısı burasıymış, Deli Petro Neva'nın Baltık'a döküldüğü yerde bir kent yaratmayı düşünmüş, kendisi de kuruluş çalışmalarında görev almış. Bataklıkları kurutmuş, kanallar açtırmış, nehri granit duvarlarla çevrelemiş, gemi yapma atölyeleri kurdurmuş, Pierre ve Paul kalesiymiş kentin ilk beşiği. Kent oradan genişlemiş. 1712'de Rusya Çarlığının başkenti olarak Petersburg adını almış.

Bir kitap var elimde, «Viborg'dan Moskova'ya» diye. Arabasıyla Sovyetler Birliğine gelecek turistler için Fransızca yol kitabı. Oradan okuyor öğreniyorum. 101 ada üzerine kurulmuş Leningrad. Başlıcalarının adı: Vasilyevski, Kretovski, Elaguin, Kasımcılar. Neva nehri kentin içinden tam 13 kilometre uzunluğunca akıp geçiyor. Neva demek, Leningrad demek! Birbirinden ayrılmaz şeyler. Kimi yeri dar, kimi yeri 650 metreye varan genişlikte. Kent üç kez ad değiştirmiş. 1914'e dek Saint - Petersburg, 1924'e dek Petrograd, ondan sonra Leningrad. Şimdi nüfusu 4 milyon.

Yüklü Bir Tarih

İhtilâllerin beşiği bir kent ayrıca. Kasım 1825'de soylu subaylar otokrasiye başkaldırmışlar. 1905'de Kışlık Saray önünde ihtilâlciler «Kanlı Pazar»ı yaşamışlar. 1917 Ekim ihtilâli de gene burada oluyor. İhtilâller beşiği Leningrad İkinci Dünya Savaşının çilesini de en çok çekent bir kent. Nazi orduları Leningrad'ın kapısına kadar gelmiş, 29 ay sarılmış düşmanla. 1941 - 42 kışında yüzbinlerce insan soğuktan, açlıktan kırılmış. Uçak saldırıları, bombardımanlar, umutsuzluk yaratmamış, Leningrad halkı sonuna dek dayanmış, savaşın açtığı yaralar yavaş yavaş kapatılmış. Kent yeniden Sovyetler Birliğinin ikinci

büyük merkezi, başlıca limanı olmuş. Fabrikalar yeniden kurulmuş, kimya, tekstil, gıda sanayii gelişmiş. Özet olarak şunu yazayım: bugün kentte 180 bilimsel araştırma merkezi, bir üniversite, bir konservatuar, 40 yüksek okul var. Ayrıca tarih yapıtları bakımından çok zengin. Bin tarihî anıt, elli müze, iki bin kitaplık... En büyüğü Saltikov-Sçedrin adını taşıyor, içinde 13 milyon kitap ve yazma var!

Turist Olarak...

İşte kuşbakışı Leningrad... Daha doğrusu elimdeki kitaba beş on dakika bakarak çıkardığım bazı ön bilgiler. Kitapların bilgilerine güvenirim. Ama gördüğüm, anladığım şeylere daha çok. Şimdi iki gün bu büyük kenti gezeceğim. Söylev yok. Törenler, şölenler yok, sofralarda saatler harcamak yok. Tevfik, bir de ben. Altımızda Leningrad Yazarlar Birliği'nin özel arabası. Oraya çek, buraya çek!.. Moskova'da, Taşkent'te yapamadığımı burada yapmalıyım. İki günde kentin görülecek, tanınacak nevi varsa görmeli tanımalıyım. Nemli rüzgâra alışığız ne olsa! Pencereden garın giriş kapılarını seyrediyorum. Karınca yuvası nasıl kaynaşırsa öyle. İnsanlar, insanlar, insanlar, gene insanlar...

Nevski'den Kışlık Saraya

Küçük Volga bizi sokak sokak gezdiriyor. İlkin başlıca caddeler, saraylar, anıtlar, meydanlar... Nevski caddesi uzayıp gidiyor. Ta ötede Amiralliğin üzerindeki kızıl yıldız. Bu cadde bizim Beyoğlu gibi. Herşey burada, sinemalar, tiyatrolar, büyük mağazalar. Eski yapılarla dolu iki yanı. Kendimi bir İtalyan kentinde sanıyorum. Vitrinler süslü, gösterişli. İnsanlar cana yakın, güzel, giyimli. Leningradlılar Sovyetler Birliği'nin beğeni açısından önde gelen kişileri. Genç kadınları, kızları, delikanlıları ile...

Önce Saraylar Alanı. Kışlık Saray bir yanda. Genel Kurmay Sarayı karşı yanda. İlki 1754, öteki 1819'da yapılmış. İkisi de İtalyan mimarlarının yapıtı. Kışlık Sarayın tepesinde Rusya'nın Napolyon'a karşı kazandığı zaferi belirten bir zafer arabası. Alanın orta yerinde kırmızı granitten bir sütun. Dünyanın en büyük tek parçalı sütunu buymuş. 1832'de dikilmiş, iki bin asker çalışmış bu işte. Elinde haç tutan bir melek ayaklarıyla yılanı eziyor. Kışlık Saray adını bilenler, hatırlayanlar çoktur. 9 Ocak 1905'de işçi gösterileri burada yapılmış, Çar askerleri işçilere ateş açmış, pek çok insan ölmüş. On iki yıl sonra gene bu alanda ayaklanan halk Kerenski hükümetinin son dayanak yeri olan sarayı ele geçirmiş. Anıtın önünde, sarayın önünde, bir çok tarih yapıtının önünde durdum, Tevfik bol bol resim çekti. Resimler birer tanıktır. Ben geldim, bunları gördüm diyeceğim bir gün o resimlere bakarak. Başkaları da iyice inanacaklar benim buraları gezdiğime!..

Deli Petro'nun Kulübesi

Arabamız oradan oraya koşup duruyor. Öyle çok şey görüyor, duyuyorum ki ne aklımda kalabilir, ne de not tutabilirim. İşte Deli Petro'nun kulübesi. 1703'de üç günde yapıvermişler bu kulübeyi. Petersburg kurulurken Çar bu kulübede yaşamış. Neva'nın öteki yanındaki Yazlık Saray yapılınca bu kulübeyi bırakmış. İki odacık, 6x9 ölçüsünde. 1784'de bir duvar çekmişler. Bahçede heykelci Zabelo'nun yaptığı Petro'nun bronz bir büstü. Şu ufacık eve baktım baktım, o günlere döndüm bir an. Petro Rus Devletinin kurucusu. Kazma kürek elde çalışmış bir kişi. Destanlaştırılmış yaşamıyla önemi, değeri, bugün de biliniyor.

Durmadan gidiyoruz bir yerlere. Pierre ve Paul ka-

lesi, Amirallik. Bu arada Smolny Sarayı. Turistlerin başlıca uğrak yerlerinden biri de bu. 1748'de İtalyan Rastrelli Öksüzler için bir yuva kurmuş burada. Barok stilinde, beş kubbeli bir yapı. 1805'de Dullar için de bir yapı eklenmiş. 2. Katerina soylu genç kızlar için bir okul açtırmış. Ekim ihtilâlinde Smolny büyük ün kazanmış. Çünkü ihtilâlcilerin Genel Kurmayı burada yerleşmiş. Lenin bu yapıda çalışmış.

İhtilâlin Kruvazörü

Gördüğüm en ilginç yerlerin başında «Avrora» kruvazörü geliyor. Avrora kruvazörü 1917'de Kışlık Saraya saldırı işaretini kuru sıkı bir ateşle vermiş. Bu eylemiyle ölümsüzleşmiş. Neva kıyısında demir atmış, müze haline getirilmiş. O yılların savaş gemilerini biliriz. Bizim Yavuzun küçüğü. Girdik, her yanını gezdik. Duvarlarda o günlere ait resimler, eşyalar. Tek bir tarih kırıntısını ziyan etmemişler. Denizcilerin kocaman kocaman resimleri. Ne oldu acaba bu 1917 gençleri? Hepsi ihtilâlci miydiler, yoksa sonradan değişenler, yurt dışına kaçanlar da çıktı mı? Bıyıklı, sarışın, mavi bakışlı gençler 1917 günlerinden bugüne bakıyorlar... Belki bu gençlerin bazıları arada bir gelir Avrora gemisine, anılarının içinde dolaşarak eski günleri arar! Ne çok turist var Leningrad'da. Almanlar, Almanlar! Doğulusu, Batılısı. Uzun uzun inceliyorlar herşeyi. Güvertede bir iki resim çektik. Avrora'yı bıraktık tarih yaprağında. Atladık arabaya «harikulâdelikler avı»na çıktık yeniden.

Baltık Havası

Güneş bir açıp bir kapıyor. Daha önce geçtiğimiz yerlerden bir daha geçiyoruz. Ufak köprüler, dar yollar. Öğle oldu, bir yerlere gitmek, birşeyler yemek gerek.

Değişik bir yere gidelim. Nasıl olsa arabamız var. Kirof Parkına gidiyoruz. Hep adacıkların üstünde. Burası İşçiler Adası. Onun yanında Krestovski Adası. Deniz Zaferleri Parkı. Ünlü Kirov Stadı burada. Yol yavaş yavaş yükseliyor. Döne döne stadı yukardan gören bir noktaya dek çıkıyoruz. Kirov Stadını hep duyarım. Dünyanın en güzel stadyumlarındandır diye.

Arabadan indim. Biraz stadı seyrettim. Bizim Mithatpaşa çocuk oyuncağı kalır bunun yanında. Rahat yetmiş bin kişi alır. Kimseler yok. Sesler düdükler, çığlıklar... Tek bir insan görünmüyor. Ne parklarda, ne de stadın içinde. İşsiz güçsüz insan olmayınca parka kim gelsin! Ağaçlıklı, çimenlerle süslü bir çöl gibi boş...

Küçücük gölcükler, yollar... Sonra çok güzel bir gazino. Bir yanı baştanbaşa cam. Uzaktan Baltık, Neva'nın parçacıkları. Alt katta herkes kendi yemeğini kendi alıyor. Biz üst kata çıktık. Bütün masalar boş. Bir de maç olduğu günler görmeli bu gazinoyu! Cumartesileri, Pazarları, tatil günleri yer bulunmazmış. Bugün 1 Ekim Salı. Kim gelecek saat 12'de buraya. Yürüyerek kolay kolay gelinmez. Üstelik de avare denen insanlar hiç yok, varsa da ortalıkta pek görülmüyorlar.

Servis uzasın bugün! Bir genişlik duyuyorum içimde. Tevfik Melikov candan bir kişi. Bir Türk aydını gibi ülkemizi, insanlarımızı, dolayısıyla sanatımızı, edebiyatımızı yakından izliyor. Benden birşeyler öğrenmek, bildiklerini tamamlamak için çaba harcıyor. Ben de Sovyet dünyasını, çeşitli ulusal toplulukların durumunu, sosyalizm tartışmalarını, Çin, Çekoslovakya sorunlarını kurcalayan konular açıyorum. Tevfik'e göre Çin de, Çekoslovakya da yanlış yoldalar. «Çekoslovakya olaylarının gerçek yüzü yakında anlaşılacak» diyor. Ben de Batı gazetelerine yansıyan olayları, hikâyeleri anlatıyorum. Politika sıkıyor ikimizi de. Edebiyat gibi var mı! Çağlar üs-

tü bir ölmezlik. Yemekler geldi. Bir saat daha oturduk. Gümüş renkli Baltık göklerini seyrederek içimizi yıkadık. Sonra çıkıp biraz yürüdük.

Taksi geldi, yeniden Leningrad içindeki hızlı gezimize başladık. Meydanlar, anıtlar, yollar. Bugün Ermitaj müzesini gezeceğiz. Kışlık Sarayın tümünü bu müze kaplıyor. Leningrad'a yalnız bu müzeyi gezmek için gelenler varmış. Ama bir-iki saatte nasıl gezilir? Günlerce kalmak gerek Ermitaj'ı gereği gibi tanımak için. Louvre'u üç kez gezdim, her biri ikişer üçer saat, gene de her kez yeni salonlar, yeni odalar gördüm. Metropoliten, Gugenheim, Vatikan müzelerini de ikişer kez gezdim. Yarımşar gün süren bu gezilerden ancak kırık dökük izlenimler kaldı. Ama olmuyor işte, ne kadar istesek de böyle büyük müzelere en çok üç dört saat zaman ayırabiliyoruz. Nerede o geniş, uçsuz bucaksız, bomboş zamanlar! «Ermitaj»a diyoruz şoföre. Neva boyunca uzanan asfaltta araba birden hızlanıyor...

Ermitaj Müzesini Gezerken

Saat bir buçukta müze açıldı, girdik. Koskoca kış sarayı. İhtilâller görmüş, çağlar açıp kapamış. Sovyetler Birliğinin en büyük müzesi olmuş sonunda. 300 salonda iki milyondan çok sanat eseri var, bunun 14 bini resim, 12 bini heykel, 600 bini desen ve gravür, geri kalanı da antika eşyalar.

Ermitaj yedi bölüme ayrılmış: Rus Kültürü, İlkel Kültür, Sovyet Doğu Halklarının Kültürü, Doğu Halkları Sanat ve Kültürü, Antik Dünya Sanat ve Kültürü, Batı Sanatı, Para Madalya Koleksiyonu.

Ermitaj'ın arşivleri, fotoğraf lâboratuvarı, fototek'i, 300 bin kitabın bulunduğu bir kitaplığı da var. Her yıl müzeyi gezenlerin sayısı iki buçuk milyonu bulurmuş. Bu

zengin koleksiyonlar nasıl olmuş da burada bir araya gelmiş? İnsan bunu merak ediyor. Ermitaj'ın ilk koleksiyonlarını Berlinli bir tüccar olan Gozkovsky, Prusya Kralı 2. Frederik'ten satın almış. 225 parça İtalyan, Hollanda ve Flaman eseri. Böylece Ermitaj'ın nüvesi 1764'de yapılan bu alışverişle kurulmuş. Çariçe Katerina'nın özel müzesi. Yalnız kendisi seyredermiş bu usta yapıtlarını. «Bir ben bir de fareler bütün bu güzellikleri görüyor.» dermiş. Derken tablo alımını hızlandırmışlar. Kont de Brühl'e ait Rembrandt'lar, Ruysdal'ler 179'da alınmış. 1772'de Katerina, Diderot'nun aracılığıyle baron de Thiers'den Tiziano, Giorgione, Rembrandt'lar almış. Böylece sanat eserleri alımı Katerina'nın verdiği hızla sürüp gitmiş. 18 yüzyıl sonunda iki binden fazla seçkin tablo bir araya getirilmiş, böylece Avrupa'nın sayılı müzelerinden biri yaratılmış. İlk katalog 1774'de yayınlanıyor. 19. yüzyıl süresinde de Malmaison galerisi, banker Coswelt ve Cadena'nın koleksiyonları da satın alınmış. 1850'de Venedik'ten Barbarigo galerisi, 1884'de Vazilevski koleksiyonu. Böylece sürmüş gitmiş...

Halkın Malı Güzellikler

Halk görmezmiş bu sanat yapıtlarını. Çarlar ve yakınları içinmiş güzellikler. Ancak 1852'den sonra «halka azıcık aralanmış» kapılar. Gene de herkes giremezmiş. bir takım kayıtlar varmış. Ancak yirminci yüzyıl başlarında her türlü kayıt kaldırılmış. Ekim devriminden sonra Sovyet Rusya'daki bütün değerli yapıtlar nasıl halkın malı olduysa Ermitaj da yığınların eline geçmiş. Müze 1941'de kapanmış savaş yüzünden. Koleksiyonların üçte ikisi Ural'ların ardına taşınmış, ancak 1945'de yeniden açılmış.

Başladık dolaşmaya, Louvre gibi bir saray burası.

Salon salon içinde. Hangisine bakacağını bilemiyor insan. Rus sanatı, Doğu Kültürü Bölümünü hızla geçip Batı Sanatı salonlarını geziyorum. Uzun bir inceleme konusu her biri. Olanak yok bunu yapmaya. Bari beni daha çok ilgilendiren Batı sanatına ait yapıtları göreyim. En üst katta empresyonistler, modern sanatçılar. Picasso için koca bir salon ayrılmış. Matisse, Monet, Renoir, Van Gogh, Derain, Leger... Birbirinden güzel, eşsiz değerde parçalar. Yalnız ışık durumu çok kötü. Sanat yapıtlarını bu loş salonda seyretmek üzücü. Saatler geçti, bu salonlardan uzaklaşamıyorum. Dört olmuş, yarım saat sonra müze kapanacak. İstemeye istemeye merdivenlerden iniyorum.

Barış Özlemi

Barış özlemi Rusların içine işlemiş. Her yanda bunu görmek mümkün. Yalnız politikacıların konuşmalarında değil, her şeyde, her yerde. Garip bir kanı vardır kimimizde. Rusların barış istiyor görünmeleri dünyayı aldatmacadır, onlar, toprak kazanmak, başkalarını egemenliklerine sokmak isterler! Bu yüzden de barış propagandasını bile bile hızlandırırlar. Yıllardır bu çeşit sözlerle, yazılarla dolmuştur kafalarımız.

Leningrad Gençlik Tiyatrosundaki gösterileri seyrederken bir an daldım bu çeşit düşüncelere. Şarkılarda hep barış dileği, özlemi. Savaşın kötülüğü, iğrençliği. Bir Türk gelmiş diye propaganda mı yapıyor Leningratlı sanatçılar! Beni kandırabilirler mi hiç?

Gençlik tiyatrosu temsilini anlatmak isterim ilkin. On genç kız, on genç erkek. Çeşitli şarkıları sahnede canlandırıyorlar. Hepsi başarılı birer oyuncu, birer dans ve şarkı sanatçısı. Başarılı birer pantomimci. Yetmez mi bu

kadar başarı? Kızlar birbirinden güzel. Delikanlılar birbirinden yakışıklı. Hepsi de işinin ustası.

Almışlar şarkıları, birer kısa oyun haline sokmuşlar. O şarkıyı sahnede canlandırıyorlar, daha doğrusu yaşatıyorlar, anlamını duyuruyorlar. Rus halk şarkıları, Fransız şarkıları, Amerikan şarkıları. Bu arada ünlü Rus ozanı Okucava'nın iki şarkısı. Eşleri cephede savaşan köy kadınlarının yalnızlığı, bunalımı, erkeksizliği. Karşılaştıkları fırsatçı erkeklerin eline düşüvermeleri. Sonra duydukları iç ezinci... Başka bir şarkıda da savaşa giden eşlerinin yanı sıra yürüyen kadınlar. Ayrılık şarkıları, kavuşma umutları. Savaş, savaş hep savaş. İnsan iğreniyor savaş denen kötülükten. Gençliğin en büyük korkusu yeni bir savaşın kopması. İkinci dünya savaşında yirmi milyon ölü vermiş bir ulusun gençleri bunlar. Bilmezler, hatırlamazlar savaş günlerini, ama Sovyet edebiyatı, sanatı, politikası, savaş düşmanlığı, barış özlemi üzerine kurulmuş. Devletin politikası zaman zaman sertliklere, savaşçı davranışlara kalkışsa bile halk, gençlik, barışa olan susuzluğunu, özlemini gizlemiyor.

Arada tiyatronun apaydınlık büfesine gittik. Büfe değil koskoca bir lokanta. Masalar, çeşitli sandviçler, içkiler. Yiyebildiğin kadarını yiyorsun, gelen kadın garsona parasını veriyorsun. Leningradlılar dolduruverdiler masaları. Herkes yiyor, içiyor, gülüyor, konuşuyor. Bakıyorum, benim yaşımda insan öyle az ki! Çoğunluk 15-25 yaş arasındakilerde. Mini etekli Leningrad kızları. Güzel giyimli delikanlılar. Sovyetler Birliğindeki gezim sırasında en hoş kızları, kadınları Leningrad'da gördüm diyebilirim. Kendimi Roma'da, Paris'te Londra'da sandığım anlar çok oldu.

Gençlik Tiyatrosunun Başarısı

İkinci bölümde de güzel şarkılar dinledik, danslar

seyrettik. Rus köy yaşantısıyla eğlenen parça çok hoştu. Köylülerin hâlâ ilkel duygulardan kendilerini kurtaramamaları alaya alınıyor. Sevgilisi başkasıyle evlenen genç karşısına kim çıkarsa kırıp geçirdi, temizledi. «Köyde aşk böyledir» dedi gençlerden biri. Bu yirmi genç öyle bir mükemmelliğe ulaşmışlar ki... Bu, uzun bir çalışmanın, ayrıca çok iyi yetişmiş olmanın sonucudur ancak. Düşünüyorum bu çeşit bir temsil bizde yapılamaz mı? Şarkılarımızı canlandırmak ne ilginç bir şey olurdu! Örneğin «Üsküdar'a Giderken»i, ya da «Kızılcıklar Oldu mu?». Ama bu usta ekip nerde?. Hem şarkı söyleyecekler, hem dans edecekler, hem oynayacaklar! Böyle bir kadro kurulamaz mı? Belki. Ama nice çabalar, çalışmalar ister.

Tiyatrodan çıkınca yağmur çıktı karşımıza. Leningrad'ın nemli soğuğu geceleyin daha da içe işliyor. Şarkıların, dansların, oyunun yankısı, etkisi soğumuyor bir türlü, yitip gitmiyor. Otele dek hiç konuşmuyorum. O sesleri, o konuları, o barış havasını çimde yaşatıyorum.

Çarskoye Selo

2 Ekim Çarşamba. Sabah erkenden yola çıktık. Nereye mi? Rus çarlarının yazlık sarayının bulunduğu Çarskoye Selo'ya... Romanlardan, filmlerden, tarih kitaplarından tanırız burasını. Şimdiki adı, Puşkin. Çarskoye Selo lisesinde okumuş şair, burda yaşamış, ihtilâlden sonra da buraya Puşkin adı verilmiş. Moskovski bulvarı boyunca şehrin dışına çıkıyoruz. Yarım saatlik bir yoldan sonra Çarskoye Selo. Bu, buradaki köyün adı. Katerina pek sevmiş bu köyü. Yazlık sarayını yaptırmış. Ondan sonra da Çarlar burada yaşamışlar.

Çok tatlı bir yer. Orman, göl, çayırlar, Puşkin'in okuduğu lisede bugün başka çocuklar okuyor. Eskiden soy-

lular girermiş okula. Şimdi halk çocukları. Katerina'nın sarayı koskoca bir yapı. İtalyan ustalarının yapıtı. Filmlerde de görmüşüzdür, Katerina çıkar bu korularda dolaşır, kendisiyle görüşmek isteyenleri kabul edermiş. Güz etkisini gösteriyor iyice. Doğa soluk bir renkte. Kuru yaprakları çiğneyerek dolaşıyoruz. Birkaç çeşit renk almış bir yeşil.

Müze on birde açılacak. Bir saat vakit var daha. Tevfik'le koruda dolaşıyoruz. Tarihten konuşarak... Rus tarihi, Osmanlı tarihi, İhtilâl... Çarskoye Selo'nun bir de ufak gölü var. Prensesler ince kayıklara biner dolaşırlarmış yaz günleri. Beyaz şemsiyeleri altında saklanan prensesler ve nedimeler geçmiş zamanda kaldı. Puşkin de gençliğinde bu gölde az dolaşmadı! Çapkın saraylıların ardından az koşmadı! Boyuna fotoğraf çekiyoruz. Parkta, ağaçlar altında, ufak köprülerin üstünde. Git git bitmiyor, öyle büyük bir park. Kimsecikler yok. Tek tük bir öğrenci koşarak okuluna gidiyor...

Onarılan Saray

Müze açıldı. Birkaç turist, birkaç da Rus var müzeyi gezecek. Döşemeler bozulmasın diye ayakkabılarımızın üstüne yumuşak terlikler geçirdik. Sessiz sessiz dolaşıyoruz sarayın içinde. Koca koca salonlar, içiçe odalar. Renk renk. Pembe oda, mavi oda, Çin odası... 2. Dünya Savaşında sarayın büyük bir bölümü yıkılmış. Alman ordusu Çarskoye Selo'yu ele geçirmiş. Saray, Alman karargâhı olmuş. Ayrılırken her yeri yıkmışlar, ellerinden gelen kötülüğü göstermişler. Ruslar yıllarca uğraşarak sarayı eski haline çevirmeye çalışmış. Bütün bunlar iki salon boyunca duvarları kaplayan resimlerde görülüyor. Uzmanlar gelmiş, döşemeler, kapılar, tavanlar, duvarlar eski duruma az çok döndürülmüş. Ama olanak

dışıymış «eski»yi yeniden yapmak! Olamamış. Bazı salonların duvarlarında resimler var: Burası eskiden böyleydi diye yazmışlar. Bütün saray onarılmış onarılmasına ama, ancak birkaç salon eski haline sokulabilmiş. Sarayın bir bölümü ise hâlâ kapalı, oraları da onarmak için uğraşıyorlar.

Katerina'nın Anıları

Katerina'nın sevdiği oda. Bir kapı açılıyor başka bir odaya, oradan başka bir salona. Hepsi içiçe. Koridor falon yok pek. Nasıl ısıtırlarmış acaba koskoca salonları? Yazları geldiklerine göre ısıtma sorunu yoktu herhalde. Antika koltuklar, masalar, halılar. Hep değerli eşyalar, resimler, biblolar heykeller, büstler. Kimler gelip geçti bu odalardan? Hangi çılgın seslerle inledi bu salonlar? Merdivenlerden nice nice güzellerin etekleri süründü? Bir varmış bir yokmuş!.. Şimdi yumuşak kumaş terlikleri sürüyerek dolaşan şu kalabalık sarayın yanına yaklaşabilir miydi o günlerde?

Çarskoye Selo sarayından çıkınca geçmiş zamanın baskısından kendimi kurtaramıyorum bir süre. Hiç konuşmadan yürüyoruz. İşte Puşkin'in okuduğu lise. Şimdi boş. Lise başka yere taşınmış. Tekrar sarayı seyrediyorum: Katerina'nın odası hangisiydi? Penceresinden askerlerini seyredermiş, yakışıklı subayları seçermiş Çariçe. Kimbilir kaç yakışıklı subay Katerina'nın penceresi önünden bütün çalımıyla geçip, talih kuşunun tepesine konmasını beklemiştir? Kaçının yolu Katerina'nın odasından, yatağından geçmiştir? Çarskoye Selo ardımızda şimdi. Bütün anıları, geçmişiyle...

Ölmeyen Puşkin

Puşkin... «Yok, büsbütün ölmeyeceğim ben». Böyle

yazmıştı büyük şair. Geleceği en iyi görebilenler elbette şairlerdir. «Ruhumla sazım vücudumdan çok yaşar - Aramızda son şair soluk aldıkça Ünüm çalkalanır bütün Rusya'da - Yurdumda her ulus anar adımı - Gururlu Slav soyu da, Finli de Yaban Tonguz da, bozkırlı Kalmuk da».

Sovyetler Birliğinde Puşkin ölü bir insan değil. Rus dilinin yapıcısı, Rus şiirinin yetişmiş en büyük şairi, Sovyet ihtilâlinin de tuttuğu, göklere yücelttiği bir kişi olmuştur. Moskova'da Leningrad'da birer müzesi. Büyük kentlerde heykelleri. Adına açılmış meydanlar, caddeler. Hele Çarların yazlık sarayının bulunduğu Çarskoye Selo'nun «Puşkin» adını alışı!..

Puşkin yaşıyor bütün Sovyet ülkelerinde. «Yurdumda her ulus anar adımı» demişti: Anmakla kalmıyor, yüceltiyor, anısını ölümsüzleştiriyorlar. Kitapları bütün dillerde. Şiirleri, öyküleri, masalları... Baleler yapılmış, operalar yazılmış. İnsan Sovyetler Birliğine adım atar atmaz iki kişinin etkisini duyuyor: Lenin ve Puşkin. Her yerde adları, resimleri, heykelleri.

«Puşkin'in Hayatı» adlı kitabı hatırlıyorum şimdi. Henri Troyat'nın bu eşsiz yapıtını. Onbeş - yirmi yıl önce okumuştum. Puşkin'in büyüklüğünü bu kitapta duymuş, anlamıştım. Bir şair, ancak kendi dilinin şairidir. Rusça bilmiyen Puşkin'i tanımaz derler. Doğrudur. Ama o yaşantısı, dramı, sanatıyla dünya edebiyatında önemli bir yer almıştır. Yapılan çevirileri şairliğinin apaçık gücünü göstermeye yetmiştir.

Şimdi Puşkin'in evine gidiyoruz. Çarskoye Selo'da da Puşkin'in anıları çoktu. Ama en tatsız, en üzücü anılar bu evde. Birden Puşkin'in Petersburg'daki hayatını hatırladım. Güzel Natalya'yla evlenişi. Kışlık sarayın hemen yakınlarında, Neva'nın bir kanalı üzerindeki bu üç katlı evdeki yaşamı. Karısının güzelliğine kapılan âşıklar.

Başta Çar Nikola olmak üzere erkeklerin ilgisi. Sonra Baron d'Anthes... Beyinsiz, yalnızca güzel bir kadın olan Natalya'nın hoppalıklarının artışı. Şaire yazılan gizli mektuplar. Alaylar, küçümsemeler. Bir yandan da Çar polisinin onu ortadan kaldırmak için pusuda bekleyişi...

Şairin Odası

Puşkin'in odasındayım. Yazı masası. Kitaplığı, divanı. Düellodan ağır yaralı getirilince divana yatırılmış. Karısını görmek istememiş, kovmuş önce. Sonra çağırmış gene. «Üzülme ölümümde senin günahın yok.» demiş. Çevresinde dostları, Şair Jukovski, Danzas, Turgenyev... Saat 2.45'de son nefesini veriyor. «Birşey eziyor beni» diyerek. Jukovski de saati hemen durduruyor. Şimdi saat hep o anı yaşıyor.

Bir hüzün çöktü. Büyük bir şair bu evde yaşamış, çile çekmiş, sevmiş. Son nefesini vermiş şu odada. Merdiven başında bir levha. Puşkin'in doktoru sık sık sağlık durumunu yazar sokak kapısına asarlarmış. «Şairin durumu kötüye gidiyor» gibilerden...

İhtiyar bir kadın gözleri yaşlarla dolu indi bizimle merdivenlerden, sokağa çıktı. Birşeyler söyledi: «Şairin penceresi nereye bakardı acaba?» demiş. Gitti, avluyu seyretti. Ben de gittim ardından. Öyle bir avlu işte! Hiç değişmemiş bu yapılar, bu evler. Bu sokaklar da...

Büsbütün ölmemiş Puşkin, yazdığı gibi. Yalnız, otuz sekiz yaşında çekmiş gitmiş dünyamızdan, bütün hikâye o kadar.

Yazarlık, Zenginlik

«Baltık'ı görün» diyor Vera Ketlinskaya. «Limana gidin, Baltık'ı görün.»

Leningrad Yazarlar Birliği merkezindeyim. Başkan

tanınmış romancı Vera Ketlinskaya ile karşı karşıyayız. Önce gösterdiği ilgiye teşekkür ediyorum. Bu kentteki masraflarımızı Birlik ödüyor, otomobili de onlar sağladı.

Ketlinskaya ile kâh fransızca konuşuyoruz, çoğu kez de rusça ve türkçe. Sovyetler Birliğinin tanınmış bir yazarı kapitalist ülkelerin milyonerleri gibi bir şey. Sosyalizmde önemli olan başkalarının sırtından geçinmemek, başkasının emeğini kullanarak yararlanmamaktır. Tüccar yok, mülk sahibi yok, fabrikatör yok. Ama sanatçı zenginler pek çok. Bir yazarın kitapları yüzbinlerce satarsa o yazar elbette çok para kazanır. Sovyetlerde yüz bin ortalama bir sayı. İki yüz bin, daha da çoğu ulaşılması mümkün sayılar. Böylece yazarlar çok kazanç sağlıyorlar. Bu yüzden de Sovyet dünyasının en zengin kişileri oluyorlar.

Zaten Yazarlar Birliğine üye yazılmak az çok bir gelire sahip olmak demektir. Ketlinskaya ile konuşurken Aziz Nesin'in bir sözünü andık. Nesin demiş ki: «Yazarlar biraz yoksulluk çekmelidirler. Bu denli kolay kazanç bir yazarın çalışmasını baltalar.» Bu sözün çok doğru olduğunu söyledim. Belki de bu yüzden Rus edebiyatında eskisi gibi büyük yazarlar çıkmıyor. «Biraz yoksulluk, zorluk gerek» dedim. Bizdeki koşullardan söz açtık. Kaç bin basar en çok satan kitabımız? En ünlü yazarımız kitaplarıyla ne kadar kazanır yılda? Tabiî örnek ben oluyorum. Hiç parlak bir örnek değilim oysa ki. Üç bin, beş bin tirajlardan öteye geçemedim bir türlü. Kitap yayınlatmak bile bir sorun bizim için. İstediğin kadar tanın, yine de bir şey değilsin. Durmadan, sil baştan, sil baştan yapmak zorundadır Türk yazarı. Hattâ en tanınmışından tanınmamışına dek yazarlarımızın tümü kendi yapıtlarını yayınlamak için birer yayınevi kurmak yolunda...

Baltık'ı Görmek

Ketlinskaya İstanbul'u sordu, anlattım. Leningrad'ı çok sevdiğimi, İstanbul'a yakın bulduğumu söyledim. «Öyleyse gidin limaan» dedi tekrar. «Baltık'ı seyredin. Bu mevsimde çok güzeldir Baltık.»

Yazarlar Birliğinden çıkınca biz de Baltık'ı aramaya gittik. Deniz epey ötede. Neva'nın kolları kenti öylesine sarmış sarmalamış ki deniz nerde? diye aramıyor insan! Ama bulduk limanı sonunda. Koca gemiler yanaşmış. Rus gemisi, Alman gemisi. Deniz karşımızda uzayıp gidiyor. Ama hiç de Akdeniz gibi, hattâ Karadeniz gibi değil. Bulanık bir su. Kirli bir gök altında nasıl olacak zaten! Limandan kente yeni bir yol yapılıyor. O bitince kent denize daha çok yaklaşmış olacak.

Prof. Kononov'un Odasında

Leningrad Doğu dilleri fakültesi Türkoloji Bölümü Şefi Prof. Kononov bizi bekliyor. Hemen oraya gittik. Kononov'la Taşkent'te sözleşmiştik. Çaylar içildi. Yaşlı bir tarih profesörü, Azerbeycanlı bir başka profesör, Türk dili ve tarihi konusunda tartışmalara daldık. Öztürkçe sorunu! Bizim gericiler derler ki Sovyetler öztürkçenin yayılmasını, tutulmasını ister. Hattâ desteklermiş öztürkçe yazanları! Kononov, «Bu sizin bileceğiniz şey» diyor. Ama öteki profesörler çok kızıyorlar öztürkçe akımına «Yeni bir dil mi öğreneceğiz?» diyorlar. Bu konuşma da gösteriyor işte. Öztürkçe yazmak Sovyet ülküsüne hizmet etmektir diyen geri kafalılarımızın yanılgısını! Kononov'un odasında Atatürk'ün ilk Tarih Kongresi'ndeki resmi! Günaltay'la birlikte çektirdikleri resim. O zaman Kononov da, tarihçi dostu da gençmişler. Zaman akıp gitmiş yıldırım hızıyla. Kononov dünyaca ünlü türkologlardan biri. Ama ne kadar zorlukla konuşuyor Türkçeyi; bu da

gösteriyor ki bir dilin bilgini olmak başka, o dili rahatça konuşmak büsbütün başka. Türkiye'nin, Türkçenin dostları bunlar. Ta Leningrad Üniversitesinde Türkçemizi, edebiyatımızı Rus öğrencilere öğretiyorlar, sevdiriyorlar. Ellerinde kitap az, yeni kitapları bulmaları güç. Oysa Türk diline karşı ilgi büyük. Hele yeni Türk edebiyatına karşı yakınlık daha çok.

Nevski Caddesi

Nevski caddesi. Yeni bir kenti tanımak yürümekle olur. Hangi kentte arabadan, otobüsten inmediysem, inemediysem o kenti öğrenmedim sayarım. Yürümek, yürümek gerek. Biz de Tevfik'le indik arabadan, Nevski caddesinde yürüyoruz. Kentle kucak kucağayız şimdi. İşlerinden dönenler doldurmuş kaldırımları. Saat altıya geliyor. Vitrinler aydınlık, dopdolu. Büyük mağazalar tıklım tıklım. Bir iki mağazayı gezdik. Kitapçılara uğradık. Tam bana göre kent. Yalnızlıklara yalnızlık katan kalabalıklar. Kahveler, sinemalar, hep bu caddede, Beyoğlu gibi bir yer.

Durmadan yeni şeyler görmek yoruyor. İnsan bir durgunluk da istiyor. Gözlemler. İzlenimler. biriktikçe altında eziliyor kişi. Ne kadar temiz giyiniyor Leningradlılar! Hele genç kızların, delikanlıların giyimi Batılı kentlerin halkından ayrımsız. Sosyalist bir ülkede yaşamayı sıkıcı, hüzünlü bir şey bilirdik. Amerikan filmlerindeki Rusya öyleydi de ondan. Oysa propaganda başka, gerçek başka.

Valansiya'lar, Paloma'lar

Gece Gençlik Tiyatrosundayız gene. Bu kez tanınmış İspanyol şarkıcısı Mitchel'in konseri var. Leningrad'a gelirken Mitchel de Kızıl Ok'taydı. Yanımızdaki kom-

partımanlarda kalıyordu. Çok güzel bir Rus kızı da vardı yanında. Nereden gelmiş Rusya'ya, nasıl gelmiş, bilmem. Mitchel adını ilk kez duydum orada. Batı ülkelerinde tanınır mı? Sanmam. Kimbilir belki de Sovyetlere yerleşmiş bir İspanyol. Ama oldukça ünlü bir şarkıcı olmalı ki, tiyatro tıklım tıklım dolu. Gene gençler çoğunlukta.

Mitchel çok bağırıyor. Hem mikrofona bağırıyor. Kulaklarımı yırtıyor bu ses. Oysa şarkılar güzel. Çoğu bildik: La Paloma, Komparsita, Valansiya, daha başka şarkılar. Çocukluğuma döndüm birden. Daha ilkokula gitmiyordum. Bir küçük gramofon almışlardı bana. İki de plağı vardı. Bir tanesi Valansiya idi. 1930'ların, Çarleston çağının unutulmaz havası. Kırk yıl sonra yeniden karşıma çıktı. Alkış alkış alkış. Rus gençliği bu çeşit temsillere susuz. Kırk yıllık parçaları bile yenilik sayıyorlar. Düşünüyorum, Beatles, Adamo, Hallyday, Vartan gelse buralara nasıl kırar geçirir! Bunlar da olacak bir gün. Hem de epey yakın bir günde. Sovyet gençliği dünyaya ayak uydurmak istiyor. Daha iyi yaşamak, giyinmek, eğlenmek, gezmek, görmek, okumak. Gene de sosyalist bir düzenin insanı kalmak. Bunlar birbiriyle çelişme halinde şeyler değil. Çekoslovakya olayları sosyalist dünyada bir özgürlük, bir kurtuluş, bir insanlaşma ufku açtı. Görünüşte Rus politikasını savunanalar bile Çek olaylarının sosyalist dünyada bir devrim yaratacağına inanıyorlar. Açıkça olmasa da şu, ya da bu yoldan size bu inançlarını sezdiriyorlar.

Avaresiz Avarelik Kentinden Ayrılış

Geceyarısından sonra Kızıl Ok Moskova'ya doğru yola çıkacak. Biz de içinde olacağız. Daha bir buçuk saat var. Otele gidip çantalarımızı aldık. Moskova garına git-

tik. Zaten otelin karşısı. Kızıl Ok bizi bekliyor. Rahat kompartımanlar, sıcak, huzur verici. Erkenden yatmalı, iyice uyumalı, dinlenmeli. Yarın sabah gene Moskova. Gene koşuşmayla dolu bir gün geçecek. Belki birkaç gün daha kalabileceğim. Baltık ülkelerine gitmekten vazgeçtim. Yorulduğumu duyuyorum iyice. Şöyle manzaralı bir odada bir iki gün dinlensem. Moskova'da bir iki yer görsem, bir iki temsil seyretsem, yeter bana. Böyle gezilerde bir iki haftada bir bezginlik, bir kırgınlık çöküyor içime. Ne denli güzel, ilginç, değişik yerler de görsem, böyle oluyor. Kızıl Ok yola çıktı. Leningrad'ı da gerilerde bıraktık. Anılarımda yeri olan bir kent Leningrad. Avarelikler kenti, ama avare insanları olmayan!.. İki günlüğüne bir avareye kavuştu, onu da yitirdi elinden!.

Son Günler

Gene Moskova. Gene Ukrayna oteli. Gene 27. kattaki oda.

Üç gün içinde bir şey değişmemiş. Yalnız Asya - Afrika yazarlarından çoğu, hemen hepsi dönmüş ülkesine. Rıfat Ilgaz Bulgaristan'a doğru trenle yola çıkmış. Otelin asansörlerinde, salonlarında Taşkent günlerinden tanıdıklara pek az rastlıyorum. Bir iki Afrikalı, bir de Japon yazarı. 15 günlük çağrı süresi dolmuş. Vizeler uzatılmamış, biletler verilmiş ellerine, bütün yazarlar yurtlarına dönmüş.

Şimdi başka başka insanlar var otelde. Kimbilir gene bir kongre vardır. Japonlar pek çok, Koreliler de öyle. Amerikalılar, Almanlar... Otel dolup dolup boşalıyor. Bizleer ayrılan yemek salonu da değişmiş. Orkestranın çaldığı öteki salonda yer ayrılmış kalanlara. Demek bunlar Sovyetlerde benim son günlerim...

Leningrat'tan döner dönmez Vera ile, Babayev'le

karşılaştım. Ayın beşinde Viyana üzerinden Türkiye'ye dönüş biletim hazır. On beş günlük konukluğumu üç-dört gün daha uzatmışlar, o kadar. Vizem ayın beşinde bittiği için o gün Moskova'dan Viyana'ya uçacağım. Demek üç gecem daha var. Bu üç geceyi iyi kullanmalı. Moskova'yı tanıyamadım o kısacık günlerde. Belki şu iki-üç günde birşeyler görebilir, gezebilirim.

Akademi'de Konuşma

Öğleden sonra Doğu Akademisine gittik. Türkoloji bölümünde bir konuşma yapacakmışım. Günlerce önceden mektuplar yazılmış, Moskova'da bulunan Türkologlara bildirilmiş. Moskova'ya hangi Türk yazarı gelse Akademi'ye gelir konuşurmuş. Koca bir sınıfa girdim. Beni bekleyenler çoğunlukla Türkoloji dalında öğrenim yapmış, doktora vermiş. Yirmi beş otuz kişi var. Nereden başlamalı konuşmaya? En bildiğim şeyleri bile unuturum kalabalık önünde. Üstelik Türkologların karşısında konuşmak, daha da zor. «En iyisi» dedim «Siz bana sorun, ben elimden geldiğince yanıtlamaya çalışayım.» Bir süre soru sormadılar. Sonra yaşlıca bir Türkolog kalktı: «Siz Devlet Ana'yı beğenmediğinizi yazdınız? Bunun nedenini açıklar mısınız?» diye sordu. Şaşırdım. Sevindim de ayrıca. İstanbul edebiyat çevrelerini aşmayan bir beğeni tartışması buraya kadar gelmiş. «Önce hem sevindim, bizim edebiyat tartışmalarını bu kadar iyi, bu kadar yakın izlediğinizi gördüğüm için. Bir yandan da üzüldüm, çünkü bu konuda öyle çok konuşmak, yazmak zorunda kaldım ki, bıktım bu konudan.» dedim. «Devlet Ana» romanı konusunda düşüncelerimi kısaca anlattım. «Kemal Tahir iyi yazardır. İlk kitaplarını beğenmiştim. Fakat son yıllarda romancılık dışı işlere kalkıştı, bu yüzden de romanları inandırıcı olmaktan çıktı» dedim. Şunu da ek-

ledim: «Bu, benim kendi düşüncem. Beğenenler de var. Ne ben beğenenlere kızarım, ne de bu kitabı beğenmediğim için kimsenin bana kızıp köpürmesini doğru görürüm.» dedim.

Sorular, Yanıtlar

Sorular birbirini izliyordu artık. Ben de bir iki sorudan sonra açılırım zaten. Geldik öz Türkçe sorununa. Yaşlı bir Türkolog daha söz aldı. Başladı öz Türkçeye olan kızgınlığını belirtmeye. «Okuduğumuz Türkçe kitapları anlayamaz olduk. Ne biçim iş?» dedi. Bizim «çok bilmiş» gericilerimizi hatırladım birden. Sovyetler öz Türkçenin yayılmasını isterlermiş! Hattâ para bile dağıtırlarmış öz Türkçe yazanlara! Oysa Taşkent'te, Leningrad'da, Moskova'da karşılaştığım Türkologların yüzde doksanı öz Türkçeye çattı, ağzına geleni söyledi. Ruslardan Özbeklere, Azerilere dek!..

Başka bir soruya karşılık olarak Türk hikâyeciliğinin büyük ustalarından Ömer Seyfettin'le Sait Faik'in Sovyet dillerinde gerektiği gibi tanınmadıklarını, Sait Faik'in bir tek kitabının bile yayınlanmadığını söyledim. Babayev, Sait Faik üzerine bir tez yapıldığını, o tezle birlikte seçme hikâyelerinden bir bölümü içine alan bir kitabın Akademi yayınlarında çıkacağı yanıtını verdi. Sonra Türk hikâyeciliğinin başka yönleri üzerinde bir soru soran bir hanım Türkologa, Demir Özlü, Tarık Dursun, Buyrukçu, Özyalçıner, Duru, Edgü gibi genç hikâyecilerimizi hiç bilmediklerini söyledim. Hep dedikleri; kitap yok, kitap yok, elimizde yeteri kadar malzeme yok, kitap gönderin, gönderin, gönderin. Dostça bir hava esiyordu salonda. Sovyet - Türk dostluğu, geçmişte olanlar falan derken söz Nazım Hikmet'e geldi dayandı. Zaten nerede bir konuşma olsa, birazcık uzasa Nazım Hikmet'ten bahsetmek kaçınılmaz oluyor.

Gene Nazım Konusu

Başka bir Türkolog Nazım Hikmet'e karşı takındığımız aldırmazlığı hatırlattı. Ona da daha önce başkalarına söylediğim şeyi tekrarladım: Sizin bir yazarınız Türkiye'ye kaçsa, siz... vesaire, vesaire... «Hem» dedim «Nazım Hikmet'i biz her zaman önemli bir şair saydık. Politika yüzünden bir süre unutulur gibi oldu. Ama şimdi kitapları bol bol basılıyor, oyunları oynanıyor, kişiliği, sanatı konusunda yapıtlar yayınlanıyor. Nazım, Türkçenin şairidir. Hiçbir politika bir dilin şairini sınır dışına atamaz. Politikalar geçer, kişisel kavgalar geçer, herşey geçer, ama sanat yapıtları kalır.»

İki saati bulmuş bu karşılıklı konuşmalar. Sonra teker teker hepsiyle tanışma, konuşma. Yusipova, Arkayeva, Svetlana... Daha başkaları. Kimi hikâyelerimi çevirmiş, kimi yayınlamış, kimi de çevirmek üzere. Svetlana, Orhan Kemal için bir tez hazırlamış. Yusipova «Yitirdiğimiz» adlı hikâyemin bulunduğu antolojiyi getirip imzalattı. Türk edebiyatını, Türk insanını sevmek, anlamak isteyenlerle geçen bu saatler kolayca unutulacak gibi değil.

Bahçesaray'daki Çeşme

«Bahçesaray Çeşmesi», Puşkin'in uzun bir şiiri. 1821'de başlamış yazmaya, 1832'de bitirmiş. Sevdiği kadınlardan biri, Katerin Rayevski'nin anlattığı bir öykü etkilemiş onu. Sonra gitmiş o serüvenin geçtiği yerleri görmüş. Kırım hanlığından kalma bir sarayın harem bölümünün yıkıntıları. Bir de çeşme, «Bahçesaray Çeşmesi».

Yaşlı Giray Han Polonya'da bir baskın sonucu ele geçirilen güzel Mariya'ya delice tutkundur. Eski gözdesi Zarema kıskançlığından ne yapacağını bilemez. Mariya ise Han'a yakınlık göstermemekte, durmadan ağla-

maktadır. Zarema gizlice Mariya'nın odasına girip sevdiği adamı kendisine bırakmasını söyler. Bir kaç hafta sonra Mariya bilinmedik bir nedenle ölür. Han, gözdesi Zarema'yı diri diri suya atarak boğdurur. Kendisini nasıl avutacağını bilmeyen Han, Mariya için mermer bir çeşme yaptırır. Bahçesaray Çeşmesi işte bu yaşanmış olayın anısını taşımaktadır.

Vera, Tevfik, Babayev, hep birlikte gittik Kongreler Sarayı'ndaki «Bahçesaray Çeşmesi» balesine. Gene o korkunç kalabalık. Gene o altı bin kişilik dev salon. Bu kez, en önlerdeyiz, üçüncü sırada. Sahne elimizin uzanacağı kadar yakında. Paltolarımızı vestiyere bırakırken Vera bir küçük dürbün aldı. Biliyorum artık, çıkışta vestiyerde sıraya girilmez, para verilip böyle bir dürbün alınınca! Eşitlik eşitlik, ama bazı kolaylıklar da olacak elbet. Parayı veren paltoyu daha önce alacak! Yoksa kuyruğa girersin dakikalarca beklersin!

Temsilin başarısına diyecek söz yok. Sanatçıların adı aklımda kalmadı. En tanınmışları değilmiş bunlar. Hattâ Bahçesaray Çeşmesi'nin iyi temsillerinden biri değilmiş. İkinci derece bir kadro varmış karşımızda. İkinci derecesi böyleyse diyorum kendi kendime... Balerinlerin, erkek dansörlerin ustalıklarına diyecek yok. Hele sahneye koyuşun, koreografinin mükemmelliği, dekorların göz alan çeşitliliği, renkliliği.

Puşkin'in Şiirinden Baleye

Puşkin'in şiirini duyuyoruz. Bir şiir bale haline nasıl getirilir? Yalnızca müzik, yalnızca hareket. Gene de şiir havası, seyredenlerin içine işliyor. Mariya'nın genç sevgilisinin elinden kaçırılıp Han'ın haremine kapatılışı. Gözde Zarema'nın içini kavuran kıskançlığı. Han'ın Mariya'ya olan tutkusu. Çok yönlü bir yapıt bu. Acaba Puş-

kin nasıl işlemiş? Şiirlerini hiç bilmeyiz Puşkin'in. Çevirici bulamadı bugüne dek. Başka dillerde de bulamamış. Troyat öyle yazıyor. Fransızcaya bile gereği gibi kazandırılmamış. Öyleyse yalnızca bir konu, bir olay var önümüzde yaşanmış, dillerde gezerek masallaşmış, ama yıkık bir çeşme halinde çağımıza dek gelmiş bir aşk öyküsü.

Troyat, «Önemli olan, Zarema'nın Mariya'yı kıskanması değildir. Han'ın duygularındaki değişmedir. Ama Puşkin bu yönden almadı konuyu, böylece yapıt orijinalliğini yitirdi. Ayrıca karakterlerin anlatılışı da zayıftır» diyor. Ama «Puşkin yapıtını harikulâde bir şiirle süsleyerek kurtarmıştır. Bizim dikkatimizi çeken Han veya Zarema veya Mariya değildir, mırıltılarının sızdığı harem, parlak ve ağır çıplaklıkları içinde raks eden kadınlar, saray bekçilerinin ağır adımlarla dolaşmaları, yıldızlı geceler, bütün o gözyaşı çeşmeleri bizi başka bir dünyaya götürür.»

«Kuğunun Ölümü» balesi seyircinin içinde, ta derinliğinde duyulan bir «şey»di. «Bahçesaray Çeşmesi» kanlı çarpışmaları, gözyaşları, elle tutulur ıstırapları, cinayetleri, ihtiraslı kişileri ile yaşamın bütün canlılığını, gücünü göz önüne seren bir oyun. Bu yüzden içte yansıması öylesine derin değil. Hele o göz alan dekorlar, giysiler, kalabalık sahneler insanı kendi kendiyle başbaşa kalarak, derin bir anlam duymasına da fırsat vermiyor.

Kongreler Sarayı'ndan bu kez başka bir sarhoşlukla çıktık. Dürbünlü seyirci olmak vestiyerde bizi beklemekten kurtardı. Serin Moskova gecesinde sıcak Kırım aşkını unutuverdik. Bu dünyanın insanı olduk yeniden.

Pencere Önü Düşünceleri

Hızlı, ama çok hızlı yaşıyorum bu Moskova kentin-

de. Zamanla yarış edercesine. Sayılı saatler çabuk geçer. Ekimin 4'üne geldik bile! Yarın Viyana'ya doğru bir kocaman uçak kalkacak, ben de içinde olacağım. Ukrayna Otelinin koskoca holü kaynaşıyor. Binbir çeşit tip, binbir çeşit öykü. «Türlü çeşitli» uluslar toplanmış Moskova otellerinde. Bir koşuşma, bir gidip gelme, bir telâş. Şimdi, ancak yarım saatcik şu koca koltukta çevremi seyredebileceğim. Özdemir Asaf'ı hatırlıyorum: «Bir şey değil - Beni bu telâş öldürecek.» Moskova'nın göbeğinde, en büyük otellerinden birindeyim. Bir gece daha kalacağım 27 nci kattaki odamda. Sonra, sonra hepsi bir düşe dönecek, kırık dökük notlar, resimler, kitaplar, bir de zamanla soluklaşan, silikleşen gözlemler, anılar... Bir gün gelecek Moskova'ya, Leningrat'a geldim miydi, Bolşoy'u seyrettim miydi, Özbekistan'daki o can insanlarla dostluk ettim miydi, Tupolev'lerde uçtum muydu? Kuşkuyla kendi kendime soracağım.

Moskova'da Koşuşma

Vera Hanım tam saatinde gelir. Gene öyle geldi. Kahvaltı ettik, sonra alışverişe çıktık. Altımızda bir taksi, bizi her yerde bekliyor, bazan beklediği yerde bulamıyoruz, bakıyoruz başka bir sokaktan çıkıveriyor. Moskova'da, daha doğrusu bütün Sovyetler ülkesinde çarşı-pazar dolaşma olanağı bulduğum tek gün, daha doğrusu yarım gün, bu. Çaresiz, çarşı pazar dolaşıyorum. Elimdeki paraları bitirmek için. Vera'yla dükkânlara giriyor çıkıyoruz, mağazalardan geçiyoruz, aldıklarımızı da hemen alıyoruz, seçmeden, bakmadan, aramadan, düşünmeden. Moskova'da herşey var, hem de en iyisinden. Ama yabancı paarsıyla! Rubleyle herkesin, yani Rus yurttaşlarının aldıklarını alıyorsun. Gene de çok şey var beğenilecek: saatler, fotoğraflar, kameralar. Değerli süs eş-

yaları. Ordan oraya koşuştuk durduk. Dostlara armağanlar. Ona buna getirilecek şeyler. Öğleden sonra hiç vaktim yok çünkü. 2'de Yazarlar Birliğinde yemek. 6'da Bolşoy Tiyatrosunda opera. Dokuzda eski Kongreler Sarayında Gürcülerin gecesi. Yarın da yolculuk. Bana kalan ise alış-veriş için saat ondan ikiye dek dört saat!...

Ünlü Bolşoy'da

Sonra otele döndük elimizde paketlerle. Sonra atladık arabaya Yazarlar Birliği. Burası bir saray. Salonlar, odalar, koridorlar. Dostlar bekliyorlar: Babayev, Tevfik, Borodin'ler, Resul Rıza, daha başkaları. Yemek deyip geçmemeli. İki buçukta başladık beşe doğru bitirdik. Başka bir yerde kahve içildi. Bindik arabalara Bolşoy Tiyatrosuna.

Adını hep duyarım, kartpostallarda hep görürüm. Çarlıktan kalma muhteşem bir yapı. İçi daha da gösterişli. Paris operasını bilenler için Bolşoy'u canlandırmak kolay. Daha mı süslü, daha mı lüks, belki. Paris'te operaları hep paradiden seyrettim, parteri bilmem ki! Bolşoy derken kırmızı ile beyaz renklerin ahengini anımsasayacağım. Beyaz mermer salonlar, sütunlar. bir de kıpkırmızı, gözalan bir kırmızılıkta kadife perdeler.

Çaykovski'nin az oynanan bir operası var bu akşam: «Mazeppa». En öndeki sıralardayız. Ne yazık ki birinci perdeden sonra çıkmak zorundayız. Gürcülerin Sanat Gecesi operadan daha ilginçmiş!.. Mazeppa, Puşkin'in bir şiiri. Rus tarihinden alınmış, belki de sahiden yaşanmış bir destan. Deli Petro çağında geçen bir olay. Mazeppa'nın ihaneti, Koçubey'in bağlılığı. Koçubey'in kızının Mazeppa'yla evliliği. Birbiri ardına sürüp giden ilginç olaylar zinciri. İlk perdeyi seyrettik yalnız.

Hem oyunu, hem de salonu izliyordum. Orta yerde-

ki kocaman Çar locası. Filmlerde gördüğümüz bu localarda Çarlık ileri gelenleri, dükler, baronlar otururlardı. Şimdi halk yerleşmiş o yerlere. Birinci perde kapandı, kalktık. Doğrusu bu güzel oyunu yarıda bırakmak acı bir şey. Ama güzellikler içinden güzellik seçmek zorunda olunca, hele o «zalim saat» durmaksızın geçtikçe Bolşoy'dan eski Kongreler Sarayına koşmaktan başka çare yok. Gürcü sanatçıları toplu olarak bir arada görmek olanağını geçirmişim elime, kaçırır mıyım?

Genç Yaşta Ölen Bir Şair İçin

Barataşvili. Otuzuna gelmeden ölüp gitmiş genç bir şair. Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti 1968 eylülünde büyük törenlerle bu şairi andı. Dünyanın dört yanından şairler, yazarlar geldi. Bu akşam da Kongreler Sarayında Barataşvili'yi anma gecesi var. Söylev dinlemekten bıktım, bezdim. Biz «Mazeppa»nın birinci perdesini seyrederken Barataşvili için verilen söylevler de sona ermiş, geldiğimizde ara verilmişti. Söylev yok, gösteriler var artık.

Söylevlerin tartışması sürüp gidiyordu. Bir Gürcü yazarı Barataşvili'nin Çar yönetimince Gence'ye sürüldüğünü, burada çok acı çektiğini söylemiş. Ardından konuşan Resul Rıza hemen yanıtı vermiş: «Gence'den Nizamî gibi büyük bir şair çıkmıştır. Böyle bir yere sürülmek Barataşvili için üzülecek bir şey değildi.» Azerbeycanlılar hiç altta kalmıyorlar. Şairin de, manzaranın da, insanın da en iyisi Azerbeycan'dan çıkar. Tabiî Gürcüler, Özbek'ler, Türkmen'ler de öyle düşünür. Taşkent'te Gürcü yazarlarla uzun uzun konuştum. Doğrusu Gürcüleri değişik, kendi kişiliklerini korumakta aşırı titizlik gösteren bir yaratılışta gördüm. Bir iki milyonluk bir ulus. Ama geleneklerini, göreneklerini, dillerini, yazılarını, tarihlerini, sanatlarını korumakta, sürdürmekte, geliştir-

mekte üstün bir çaba harcıyorlar. Tarihin fırtınaları arasında ezilmeden, silinmeden, kendilerini onun bunun etkisine kaptırmadan bugüne dek gelmişler. Yarınlara da böyle gidecekler...

Gürcü Sanatçıları

Birbiri ardınca güzellikler. Gürcüstan'dan yetişmiş ne kadar üstün yetenekli sanatçı varsa hepsi bu gece karşımızda. Piyanistler, violonistler, cellistler. Sopranolar, baslar, tenorlar. Şiir okuyanlar. Dans edenler. Hele dansedenler! Birbirinden güzel Gürcü kızları, yakışıklı delikanlılarla ulusal giysiler içinde bizleri Gürcüstan kıyılarına sürükleyiverdiler. Sözcük bulmak zor böyle güzel bir gösteriyi övmek için. Sonra o koro, o Gürcü folklorunun hazinesinden seçilmiş eşsiz şarkılar! Gözleri yaşartan güzellikler!... Alkış alkış alkış!.. Barataşvili'nin anısına yapılan bu Sanat Gecesi belleklerde kalacak. Hele benim anılarımda...

Sovyet'lerde Son Gece

Geceyarısı otele döndük. Son gecem bu, Moskova'da benim. Tevfik, Babayev, Vera saat ikiye dek oturduk. Yarınki programı yaptık. Odama çıktım. Geceyarısından sonra Moskova'da bir yaşantı yok, ama heryer aydınlık. Arabalar geçip gidiyor durmadan. Bavullarımı hazırlamalıyım. Kitap paketlerini yapmalıyım. Bir süre pencere önünde durdum. İki saat cam pencereleri açıp biraz gecenin serinliğini odama doldurdum. Gereksiz eşyaları, kâğıtları, paketleri çöp sepetine attım. Gene de beş altı paket var postaya verilecek. Yerine gidecek mi bunlar? Taşkent'ten gönderdiklerim ne oldu? Bunları da bir serüvene atacağım çaresiz. Yanımda götüremem, taşıyamam.

Bir duş. Sonra yatakta çeşitli hayaller. Geçip giden günlerin izlenimleri. İnsan yüzleri. Sözcük parçaları. Moskova'daki son uyku. Sabah erken kalkmalı. Yarın öğleyin Moskova'yı havadan seyredeceğim bir daha.

Bir Mezar, Bir İnsan

Kırk sekiz yıl Türkiye'de, on üç yıl Sovyetler Birliğinde... Hepsi hepsi altmış bir yıl. Bunun on iki yılı «içerde» geçti. 36'sında girmiş tutuklar evine, 48'inde çıkmış. O yıl tutmuş Sovyetlerin yolunu. 61 yaşına dek Moskova, Leningrat, Varşova demiş yaşamış sosyalist ülke topraklarında. Hep özlemle, hep yurdunu, insanlarını arayarak düşünerek. Şiirleri buram buram anayurt özlemiyle dolu. «Yani, nasıl ve nerde olursak olalım - hiç ölünmeyecekmiş gibi yaşanacak...» demiş. Demiş ama 1963'te varmış yaşam çizgisinin bitiş noktasına. Bir sabah tutmuş kalp ağrısı, genç eşinin yanında son soluğunu vermiş, çıkmış gitmiş bu dünya yaşamından ötelere...

Nazım Hikmet'in mezarı başında neler neler geçiyor kafamdan. Hep duygusal şeyler. İçimde damla damla bir acının birikişini duyuyorum. Koca bir blok mermer üstünde imzası «Nazım». A'nın üstünde uzatma belirtisi yok. Babayev «İmzasını böyle atardı» diyor. Sanki canlıymış gibi gölgesi düşmüş mezarının üstündeki koca taşa. Kımıldayacakmış gibi bir gölge bu. Şairlerin hiç ölmeyeceklerini, bu mezar taşlarının yalnız bir aldatmaca olduğunu gösteren bir şey. Binbir dizesi geçiyor kafamdan. Ama neden hep bu: «Hiç ölünmeyecekmiş gibi yaşanacak.» Hiç ölünmeyecekmiş gibi. Hiç ölünmeyecekmiş. Hiç...

Anılarımdaki Nâzım Hikmet

Atlıyorum yıllar yıllar gerisine birden. İlkokuldayım,

dördüncü sınıf mı, yoksa üç mü? Cumhuriyetin onuncu yılındayız. Türkçe öğretmenimiz Turgut bey adlı bir üniversite öğrencisi. Bir gün, «Açın defterlerinizi bir şiir yazdıracağım, ezberleyeceksiniz» diyor. Fransız sınıf öğretmeni her gün bize La Fontaine ezberletir. Turgut bey de Türkçe şiirler. Yazıyoruz defterlerimize: «Akıyordu su gösterip aynasında söğüt ağaçlarını - Salkımsöğütler, yıkıyordu suda saçlarını...» Ezberliyoruz, derste okuyoruz sırayla. Nâzım Hikmet ilkokul defterimde yaşıyor. Yıllarla daha çok tanışıyorum şiirleriyle. Ortaokulda serüvenleri de beni ilgilendiriyor. Komünistmiş, kötü adammış! Ama şiirleri öylesine yakın ki, öylesine bizim ki! 1938'de ortaokul son sınıf, lise ilk sınıf. Efsane gibi bir şey artık. Masallara dönüyor öyküsü, yaşantısı. Elden ele gezen şiirleri. Eski kitapları: Taranta Babu, Şeyh Bedrettin Destanı, daha ötekiler. Biz hep büyüyoruz, lise, üniversite, edebiyat dünyası, yaşam... Nâzım hep içerde. Tam 12 yıl. Sonra tutuklar evinden çıkıyor genel bağışlamadan yararlanarak. Çıkıyor, bir de duyuyoruz ki, binmiş gizlice bir Rus gemisine, gitmiş bu kez efsanesini yıkarak çırılçıplak bir gerçeğe doğru. İlkin bir yıkılış, bir karamsarlık, sonra uzun yıllar süren bir suskunluk, bir küskünlük... 1963'de sonsuz bir dünyaya kaçıyor bu kez. Şairler ölünce şiirler ölmez ki! Ölmeyince de şairler yaşar. Geçici yaşamlarının yanlışlıklarını, iyiliklerini, kötülüklerini silerek, yok ederek.

Nazım, Çehov, Gogol...

Birer küçük saksı koyduk Babayev, Resul Rıza ve Tevfik Melikov'la. Buket bırakmaktan daha iyi bir şey bu. Benim küçük saksım uzun süre kalacak orada. Sağdan bakıyorum, soldan bakıyorum. Gözlerim yaşarmıyor, ama içimde birşeyler kanıyor. Burada bırakmışız büyük

bir şairimizi, niye, neden? Bu yabancı mezarlıkta ne yapar Nâzım? Tam on iki yıl yurt özlemi çeken şair... Bir gün bu mezarlıktan alıp kendi topraklarımızda üç karışlık bir yer vermiyecek miyiz? Fotoğraflar çekiyorlar. Unutulmaz bir anıtı kâğıt üstünde yaşatmaya çalışmak boş bir çaba. Gerçek izlenimler içte kalanlar...

Oradan Çehov'un mezarına. Azıcık uzakta. Onun biraz ötesinde de Gogol. Resimler çekiliyor gene. Onlar öldüler şu ya da bu tarihte, ama bizler yaşıyoruz! Ne temiz, ne düzenli bir mezarlık, bu böyle. Bir park, ölüler için değil yaşayanlar için bir gezinti yeri. Ardıma bakmıyorum artık. Çehov, Gogol ve Nâzım yüz metrekarelik bir toprak parçasında bir aradalar. Zamanları aşan bir dostluk, bir arkadaşlık içindeler.

Ayrılık Saati

Moskova'da kaç hava alanı var, bilmiyorum. Bu kez en büyüğüne gidilecek. Yol çok uzun, git git bitmiyor. Babayev'in Volgası uçuyor biçimli yollarda. Vera ile Tevfik başka bir arabada bizi izliyorlar. Ayrılış heyecan verir her zaman. Çantalar, bavullar, pasaport işlemleri, gümrük kontrolları, koşuşma, tüketir insanı. «Tupolev-24» saat 14'te kalkacak. Geride dostları bırakarak uçacağım Viyana'ya.

Mezarlığın hüzünlü izlenimi bir süre etkisini yitirmedi. Resul Rıza'yı otelinde bıraktık. Svetlana'yı aldık. Hem konuşuyor hem gidiyoruz hava alanına doğru. Hemen hepsi İstanbul'daki dostlara küçük armağanlar veriyorlar. Selâmlar gönderiyorlar. Bakıyorum geçtiğim yollara. Bir daha ne zaman geçilir buralardan. Ancak bir kez yaşanan yerler, günler, kişiler vardır. Moskova, Leningrat, Taşkent, Semerkant günleri de öyle. Bir kezliğine hepsi. Yaşantım süresince bir daha buralara gelmek mümkün olur mu? Kimbilir.

Hava alanında bütün işlem çabucak olup bitti. Vera bir girişti mi, karşı koyamıyor kimse! Çantaları verdik bagaja. Sıra geldi ayrılıklara. En gücü de bu. Ayrılmak, kopmaktır bir bakıma, şairin dediği gibi «Biraz ölmek»-tir ayrılıklar. Tevfik Melikov konuşamıyor. Sözcükler tükeniyor bir yerde. Birşey bulamıyoruz söyleyecek. Kucaklaşıyoruz. Kardeş gibi sevdiğim bir insan oldu yirmi günlük yakın arkadaşlığımız sonunda. Türkiye'ye gelecek, hiç değilse turist olarak. Dağlarca için yazdığı tezi gönderecek. Mektuplar yazacak. Svetlana ve Tevfik'le o kalabalık arasında vedalaştım. Vera ile Babayev gümrük kapısına dek gelebiliyorlar, Yazarlar Birliği üyesi oldukları için ayrıcalık tanınıyor onlara. Yürüyen merdiven üst kata çıkarıyor bizi. Tevfik aşağıda kaldı. O da gözyaşlarını zor tuttu, benim gibi. Yirmi gün, az zaman değil kişinin dostluk yaşantısında. Gelir İstanbul'a biraz da Türkiye havası yaşar umudu var içimde. Dünyada sınırlamalar kalkacak ergeç. Gidip gelmeler kolaylaşacak. Bu umutlar düşler de olmasa...

Tupolev-24 yolcuları epeyce. Türk elçiliğinden kimseler de var. Tanışıyoruz ayak üstü. Viyana'dan Almanya'ya gidip bir Volkswagen alacakmış o genç elçilik memuru. Moskova'ya arabasıyla dönecek. Türkiyeli bir Türkle konuşmak Moskova hava alanında değişik bir izlenim yaratıyor. Ta kapının önü. Bundan sonrası Moskova değil. Sovyetler ülkesi değil. Dış dünyaya geçiş kapısı. Vera ile, Babayev'le ayrılmak zor. Sözcük bulamıyorum gene. İlgilerine, dostluklarına teşekkür ediyorum. Arkama bakmadan giriyorum cam bölmeden içeri. Artık yalnızım, pasaportum, elimdeki küçük çantamla. Vize kâğıtlarını topladılar. Uçağa doğru gidiyoruz. Tupolev - 24 Taşkent'e bizi götürene benzemiyor. Daha küçük, daha

güzel. Hemen hiç yer yok. Pencere önündeyim. Ama dışarda hiçbir şey görülmüyor. Vera, Tevfik, Babayev, Svetlana şimdi Volga'ya binmiş gidiyorlardır. Az sonra havada Tupolev - 24'ü görecekler. Belki el sallayacaklar. Sonra her günkü yaşamlarına, serüvenlerine dönecekler.

Başka Dünyaya Doğru

Yanımda iki Japon. Hep de Japonlara rastlarım uçak gezilerimde. Sessiz kişiler. Ne iyi bazan sessizlik? Ardımda İngilizce konuşmalar. Not defterimi dizlerime dayayarak yazıyorum son günün izlenimlerini. Tek tek sözcüklerle. İzlenimler cümleye sığmıyor, öylesine uçsuz bucaksız, öylesine karmakarışık.

Havadayız. Moskova gerilerde kaldı beş dakikada. Viyana'ya doğru uçuyoruz. Yemeklerimizi yiyip, içkiler içerek. Saat üç buçukta Viyana'da olacağız. Apayrı bir dünyadan, apayrı bir dünyaya geçiş bu. İngilizce, Rusça, Japonca konuşmalar. Türkçe sözcükler de karışıyor aralarına. Babil kulesi gibi bir yer burası! Derken bulutlar bulutlar bulutlar. Kapkara, yağmur bulutları...

Geziden Kalanlar

Her geziden dönüşte birşeyler kalır kişide. Sovyetler Birlğinde yirmi gün geçirdim. Taşkent'i, Semerkant'ı, Moskova'yı, Leningrad'ı gördüm. Asyalı Afrikalı tanınmış tanınmamış yazarlarla, şairlerle, Özbek, Rus, Türkmen, Kazak, Gürcü, Azeri edebiyatçılarla, gazetecilerle, politikacılarla görüştüm, konuştum. Sovyet kentlerinin caddelerinde, sokaklarında dolaştım. Tiyatrolarına gittim. Mağazalarını gezdim. Taksilerine bindim. Metrosu, otelleri, lokantaları, otobüsleri, garsonları, asansörcüleri, berberleri tanıdım. Hepsi yıldırım hızıyla oldu. Konuşmalar, tartışmalar, dostluklar. Hepsi çabucak, hepsi birbi-

ri ardına. Yevtuşenko ile saatlerce konuşmak istedim olmadı. Aytmatof'a sorulacak sorularım vardı, soramadım. Solzenitzin'le görüşmek, Simonov'la tartışmak, daha neler neler yapabilirdim, yapamadım. Kremlin'i bile gezemedim. Lenin'in ölü canlılığıyle yaşatıldığı yeri bile göremedim. Moskova'da nice nice yerler vardı gezmeyi unuttuğum. Dostoyevski'nin, Gorki'nin, Çehov'un, Tolstoy'un evleri, müzeleri, daha neler neler!...

Sovyetler ülkesi bir koskoca kıt'a. Aylarca kalsam gene de birşeyler, hem de çok birşeyler kalacak göremediğim, gezemediğim. Ya anlayamadıklarım? Anladıklarımdan daha çok anlayamadıklarım. Sovyet uygarlığı, kültürü, kafası kısacık bir sürede anlaşılır gibi değil.

Genel İzlenim

Önyargılara kendini kaptırmamaya çalışan, iyiniyetli bir yazar olarak Sovyetler dünyasından bende kalan izlenim, Sovyet uygarlığının toplumun yararına bir uygarlık olduğudur. Kaç yüz milyon kişi yaşıyorsa hepsinin belirli bir çizginin, bir yaşama düzeninin üstünde olmasıdır. Sovyet uygarlık ülküsü, Türkmen'den, Ukrayna'lıya, Çukot'tan Başkırt'a dek... Açlığı, yoksulluğu yenmektir baş amaç. Bizim anladığımız özgürlükler ondan sonra gelir. Önce herkes doyacak, giyecek, okuyacak, «insan» olacak. Batı dünyasının özgürlükleri daha sonra gelecek. Ya da gelmeyecek! İlk göze çarpan bir başka özelliği de belirtmek isterim. Savaştan tiksinti, barışa özlem. Sovyet halkında, aydınlarında elle tutulurcasına görülen bir nitelik bu. Barış için yaşamak, ama ülküleri için gerekirse savaşmak...

Sovyet halkları, ulusları elbette aynı düzeyde, aynı uygarlık çizgisinde değil henüz. Moskova başka bir dünya, Taşkent başka. Ama amaç hepsini kendilerine vergi

uygarlık, çizgisine ulaştırmak. Sovyet ülkesi değil Sovyet Kıt'ası bu! Bu kıt'anın herşeyi alıştığımızdan başka, bambaşka. Yabancılaşıyoruz ilk bakışta, anlayamamak, kavrayamamak, sevememek, hoşlanamamak birbirine karışıyor. İstanbul'da doğup büyümüş bir kentsoylu yazarın Sovyet dünyasını kaba çizgilerle tanıyınca sevmesi, benimsemesi güç elbet. Ama yapılanlara, yaratılanlara hayranlık ve saygı duymaması da o ölçüde güç. Herkesin okuduğu yazdığı, karnının doyduğu, giyindiği, yaşam tadlarını yeterince duyduğu bir ülke. Ayrıcalıkların olabileceği kadar aza indirilmek istendiği bir toplum. Kendi dışıma çıkınca Sovyet dünyasını birçok bakımlardan başarıdan başarıya koşmuş toplum saymak zorundayım.

Yorumsuz, Yargısız...

Pek çok ülkeyi gezip dolaştım, çağrılı olarak, çağrısız olarak... Ama dönüşte iyi, kötü, olumlu, olumsuz duyguların içimde böylesine çarpıştığı hiç olmamıştı. Beğendiğim, hayran olduğum yönler pek çok. Düşüncelerime sığdıramadığım yönler de öyle çok ki! Ama insan kendi dışına da kolayca çıkamıyor!... Yirmi günün darmadağınık izlenimleri bunlar ancak. Koskoca bir devrimin, dünyayı altüst etmiş, değerleri değiştirip yeni değerler getirmiş bir devrimin elli yıl boyunca yarattığı daha güzel, daha üstün bir yaşama özlem duyan, dünyaya daha çok açılmak isteyen, barış içindeki bir evrende insanoğluna yeni olanaklar arayıp bulmak çabası gösteren, ama düşman saydıklarına da acımasız davranmaktan çekinmeyen bir anlayışın kurduğu, sürdürdüğü bir toplum.

Politikalar, kuramlar, büyük ülküler, iri sözler değil beni ilgilendiren. Daha doğrusu bunlar umurumda de-

ğil. Beni insanlar çeker kendine, insanlar düşündürür. İnsanlar bana bir şeyler verir, benden birşeyler alır. Sovyet günlerinde tanıdığım insanlar bir çok şeyler verdi bana. Bende yepyeni izlenimler, özlemler, duygular uyandırdı. Bana birşeyler kattı. Gördüklerimi, duyduklarımı, düşündüklerimi bir yoruma, bir sonuca, kesin yargılara varmadan izlenimci çizgilerle vermek istedim. Elde kalan işte bu...

Ekim, 1968

III. BÖLÜM

YUGOSLAVYA'DA 15 GÜN

Sırp ulusu tam bağımsızlığını ancak 1878 Berlin kongresinden sonra kazandı. Son Türk kıtaları Belgrad'dan çıkalı daha yüz yıl olmadı. Makedonya ise daha 1912 ye kadar Osmanlı İmparatorluğunun bir parçasıydı... 29 Haziran 1961 Perşembe günü trende Yugoslavya'ya doğru yol alırken bunları düşünüyordum. Küçük bir kitabı okuyordum. Yugoslavya'ya ait bir yığın bilgi yer almıştı bu kitapta. Ama en önemlisi tarihe ait olanlardı. İlgi çekici bir geçmişi vardı Yugoslav uluslarının.. Ulusları diyorum, biliyorsunuz ki Yugoslav Federatif Halk Cumhuriyetinde altı cumhuriyet var: Sırbistan, Slovenya, Hırvatistan, Makedonya, Bosna-Hersek, Karadağ. Slav ırkından gelmiş de olsalar hepsi ayrı birer ulus. Dilleri ayrı, gelenekleri, alışkanlıkları, ayrı, kültürleri ayrı.

Tren tıklım tıklımdı. Koridorlara varıncaya değin... İşçiler, öğrenciler, turistler... Saat 18'de yola çıkılacak. Beş dakika kala hoparlörlerden bir ses yükseldi: «Sayın yolcularımız, bugün trende yer kalmadığından yarın buyurunuz!» Herkes yerine, köşesine yerleşmiş, eşyalarını iyi kötü bir tarafa sıkıştırmış, geri dönmek olur mu? Son dakikada akıl öğretmek bize vergi işlerden!

Trenimiz Trakya düzlüğünde ilerlerken Yugoslav tarihine ait küçük broşürü karıştırıyorum: Yugoslavların ataları 7. yüzyılda Karpatlardan inerek Balkan Yarımadasına yerleşmişler. Hayvancılık ve tarımla uğraşırlarmış. Ayrı aşiretler halinde yaşar, ancak savaş sırasında birleşirlermiş. Güney Slavları adı verilen Sırplar, Slovenler, Karadağlılar, Makedonya'lılar, Hırvatlar ve Bulgarlar Bizans'ın ve Roma'nın etkisiyle Hıristiyanlığı kabul etmişler. Prens Samo'nun 623-658 yılları arasındaki egemenliği sırasında Sloven aşiretleri bir federasyon halinde birleşmişler. Fakat bu birlik 8. ve 9. yüzyıllarda Frankların yönetimi altına geçmiş. Franklarla savaşan Hırvatlar 10. yüzyılda Kral Tomislov yönetiminde bağımsız bir devlet kurmuşlar, fakat 11. yüzyılda Macarlar karşısında bozguna uğrayarak bağımsızlıklarını yeniden yitirmişler. Sırpların kurdukları ilk devletin de adı Raska. Makedonya Slavları ise 976'da Samuylo yönetiminde büyük bir devlet kurmuşlar. 12. yüzyılda Stepan Nemanja Sırp ülkelerini Bizanslıların elinden kurtarmış. Bu çağda Sırp Krallığı büyüdükçe büyümüş. Aynı yıllarda bugünkü Yugoslavya'nın orta bölgesinde kurulmuş Bosna Devleti de Macarların saldırganlığına karşı çarpışır dururmuş. Sırp Krallığı 1331-1335 yıllarında Dusan yönetiminde epey yükselmiş. Bizanslılarla durmaksızın çarpışan Dusan, Sırp Krallığının arazisini Korent körfezine kadar uzatmış. Birçok zaferlerden sonra Üsküp'te Sırp ve Yunanlıların İmparatoru olarak taç giymiş. Ama Türkler Balkanlara gelince iş değişmiş. Kölne Bizans'ın yerini alan Türk devleti kısa zamanda Güney Slavlarını kendi yönetimi altında toplamış. 1459'da Sırbistan, 1643'de Bosna, 1482'de Hersek, 1499'da Karadağ Osmanlı İmparatorluğunun birer parçası olmuş. Hırvatistan'la, Slovenya da Habsburg'-

ların eline geçmiş. 16, 17, 18, 19. yüzyıllarda Yugoslav uluslarının başkaldırma davranışları var. Habsburg'ların amansız yönetimine karşı Sloven ve Hırvat köylüleri 1515'de isyan etmişler. Ama bu isyan kan ve ateşle bastırılmış. 1804'de de Sırplar Osmanlı devletine karşı baş kaldırmışlar. Petroviç Karayorgi'nin isyanı büyük başarı kazanamamış. Miloş Obrenoviç idaresindeki 1830 isyanı ise Osmanlı İmparatorluğunu epey sarsmış. 1830'da Osmanlılar Sırp Krallığına iç işlerinde bağımsızlık vermişler. Ama Sırbistan'ın tam bağımsızlık kazanması ancak Berlin antlaşmasından sonra... Sırbistan'ın ve Karadağ'ın tam bağımsızlığı 1878'de dünyaca tanınmış. Bu arada Avusturya - Macaristan da bir yolunu bulup Bosna - Hersek'i işgal edivermiş. 1912'de Sırpların, Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ'la birlikte Osmanlı Devletine karşı giriştikleri savaş sonunda Makedonya da Sırbistan'ın bir parçası haline gelmiş. Birinci Dünya Savaşından sonra Yugoslavya Krallığının kurulduğunu hep biliyoruz. Karayorgi hanedanı etrafında toplanan Güney Slavları devleti 2. Dünya Savaşına kadar yaşadı, Alman istilâsiyle yıkıldı. Komünist Partisi'nin kurduğu Partizan Çetelerinin savaşı 1941'den 1945'e kadar sürdü. Partizanların lideri Josip Broz Tito bu yıllar içinde Yugoslavların sevgilisi haline geldi. İşte Yugoslavya'nın kısaca tarihi budur...

Belgrad'a Doğru

Bır de baktım ki sabah olmuş... Bulgaristan'da ilerliyoruz. İnsan şaşırıyor, sanki Anadolu'da bir trendeyim. Filibe, Pazarcık. İstasyonlardaki insanlar, kadınlar, çocuklar bizlere yakın. Fabrikalar, serler, verimli topraklar... Ekilmemiş bir avuç toprak görülmüyor. İstasyonlarda, fabrikalarda Marx'ın, Lenin'in Dimitrov'un büyük boy resimleri.

Gece Yugoslav sınırındayız. Bulgar memurları Türklere olağanüstü bir nezaket ve kolaylık gösteriyorlar. Müşterek vize ile Bulgaristanı geçen 14 Türk öğrencisi Yugoslav sınırında alıkonuldu. Demek Bulgarların gösterdikleri anlayışı Yugoslavlar göstermiyorlar. Müşterek vizeyi tanımıyorlar. 14 genç Sofya'ya geri dönecek. Üzülüyoruz, ama çare yok. Yurt dışına giderken her şeyi düşünmek, hesaplı yola çıkmak gerek. Bu, başkalarına bir örnek olmalı.

1 temmuz cumartesi sabaha karşı 2'de Belgrat'tayız. Uykusuz, yorgun. Bizi karşılıyorlar. Metropol oteline gidiyoruz. Çok büyük, lüks bir yer. İlk izlenimler gecenin perişanlığı içinde kırık dökük. Sabah erkenden Basın-Yayın Sekreterliğine gidiyoruz. Bosnalı bir Müslüman, Enver Humo bizi karşılıyor. Yugoslavya'daki gezi programımızı tesbit ediyoruz. Enver Humo Basın-Yayın Sekreterliğinin Milletlerarası Münasebetler Şübesi Müdürü. Ağabeysi Avdo Humo Federal İcra Konseyi Üyesi. Yugoslavya'nın 1961-65 ekonomik kalkınma plânını hazırlıyanlardan. Humo, ilk görüşmeyi Dışişleri Bakanlığı Basın sözcüsü ile yapacağımızı söylüyor. Türk Elçiliğine uğradıktan sonra Dışişlerine gidiyoruz.

Aktif Koegzistans

Karşımızda Dışişleri Bakanlığı Basın sözcüsü Drago Kuns var. Modern biçimde döşenmiş bir oda. Genç bir adam. Zaten Yugoslavya'da her işin başında genç adamlar var. 30-40 yaşlarında, Kuns konuşuyor:

«Türkiye ve Yugoslavya arasındaki münasebetleri canlandırmanın yolu, milletlerimizi ve meselelerimizi karşılıklı tanımaktır. Yugoslavya'nın politikası aktif koegzistans esasına dayanır. Biz Yugoslavlar, sistem farklarına aldırmadan birlikte yaşamak taraflısıyız. Komşumuz olan

ülkelerle münasebetlerimizi mükemmelleştirmek istiyoruz. Ortak sınırlarımız yoksa da tarih boyunca Türklerle Yugoslavların yakın münasebetleri olmuştur.» Yugoslavya'nın öteki sosyalist devletlerle münasebetlerine dair sorduğumuz bir soruya sözcü şu karşılığı veriyor:

«Biz aktif koegzistans prensiplerine göre hareket ediyoruz. Çalışmamız öteki devletlerin durumuna bağlıdır. Çin ve Arnavutluk hariç, Komünist devletlerle aramız düzelmiştir. Sovyetlerle münasebetlerimiz durgundur, ama iyileşmeye doğru gidiyor. Sovyet basınında Yugoslav rejimi hakkında sert tenkidler çıkıyor. Biz hiçbir memleketin iç işlerine karışmıyoruz. Kimse de bizim işlerimize karışamaz. Prensiplerimiz kendi ihtiyaçlarımıza bağlıdır. Bu prensiplerin bizim için iyi olduğunu sanıyoruz. Bizim prensiplerimiz başka uluslara da yararlı olabilir. Görüşümüzü kimseye zorla kabul ettirmiyoruz. Yugoslavya'nın komünizmdeki revizyonist görüşü endirekt olarak bütün Komünist blokunu etkilemiştir. Yugoslavya'nın verdiği örnek bu memleketlerde fikir özgürlüğünün genişlemesine yol açmıştır. Geçen yıl Moskova ve Bükreş'te bizimle öbür Komünist devletlerin temsilcileri arasında, çok sert tartışmalar oldu. Komünist bloku içindeki ve dışındaki Komünist partilerin bize karşı tavırları aynı değildir.»

Tarafsızların Kongresi

Dış yardım konusunda Kuns şunları söyledi:

«1956'da Sovyetler Birliği ile bir kredi anlaşması vardı, onlar bozdular. Amerika'dan yüzde beş faizle kredi alıyoruz. Amerika dış politikada prensiplerimize ne kadar bağlı olduğumuzu görmüştür.»

Eylül'de toplanacak Tarafsızlar Konferansı için de sözcü şu bilgiyi verdi:

«1 Eylül konferansının amacı Doğu ve Batı bloklarının şiddetini azaltmak. Bu konferansta bloklar dışında kalan 25-30 devletin Devlet Başkanları bulunacak. Tarafsızların görüşünü belirli noktalarda toplamak istiyoruz. Amaç, Birleşmiş Milletler üyesi olup da bloklara katılmıyan devletleri bir ülküde birleştirmektir.»

Son olarak Kuns Türk - Yugoslav münasebetleri için «Bu münasebetler çok daha yakın, çok daha iyi olabilir» dedi. Dış İşlerinden çıkarken Yugoslavya'nın sürdürdüğü aktif koegzistans ve tarafsızlık politikası konusunda bir hayli aydınlanmıştık. Yugoslavya, Mısır, Hindistan çevresinde Asya, Afrika ve Güney Amerika devletlerinden çoğu toplanmıştı. Belgrat tarafsızlık politikasının merkeziydi. Otellerde Asyalı, Afrikalı heyetler, gazeteciler, öğrenciler, politikacılar kaynaşıyordu. Kaldığımız otelin asansöründe, salonlarında Mali, Gana, Endonezya, Cezayir, Mısır heyetleri ile sık sık karşılaşıyorduk. Bunların büyük anlamı vardı. Kuns'un sözleri bunu anlatmak istiyordu herhalde. Aktif koegzistans politikası Asya ve Afrika'da günden güne gelişiyordu.

Belgrad Sokaklarında

Öğleyin Majestik lokantasında bir ziyafetteydik. Upuzun masanın etrafında Belgrat'ın fikir, sanat ve gazetecilik alanlarının en ünlü kişileri yer almıştı. İngilizce, Almanca, Fransızca konuşuluyordu. Fransızcamla, kırık dökük İngilizcemle sağa sola lâf yetiştirmek yorucuydu. Yugoslavya'da da genç kuşaklar İngilizceyi seviyorlarmış. Fransızca eski önemini yitirmiş. Almanca ise en çok bilinen dil. Tanıştığım aydın Yugoslavlar Türkiye'yi, Türk sanat ve edebiyatını çok merak ettiklerini, fakat Yugoslavya'da Türk edebiyatının hemen hemen hiç tanınmadığını söylüyorlardı.

Yemekten sonra sokaklarda biraz dolaştık. Her yer

temiz. Vitrinler dopdolu. Herşeyi bulmak mümkün. Radyo, buzdolabı, televizyon, kadın eşyaları. Ama kendine göre tabiî. Biz alışmışız Paris gömleği giymeye, Avrupa kravatı takmaya! Böyle olunca Yugoslavya'nın kendi yaptığı eşyaları beğenmeyiz! Oysa çamaşır makinesinden dikiş makinesine kadar gerekli herşeyi Yugoslav sanayii yapıyor. Ama biraz kabaymış, biraz çirkinmiş!... Yugoslav usulü parasını dışarıya akıtmıyor, kendi yağıyla kavrulmayı, kendi endüstrisini geliştirmeyi daha doğru buluyor. Bu takdire değer bir davranış...

Tito Sevgisi

Belgrad'ın bir komünist ülkenin başkenti olduğunu söylemek zor. Bir polis rejiminin en küçük izi görülmüyor. Batılı bir ülke. Sosyalist ilkelere bağlı tek parti idaresi. Nereye baksanız Tito. Hangi odaya girseniz Tito'nun bir resmi, bir büstü. Sokaklarda kadınlar basma roplarla, sandallarla dolaşıyorlar. Genç kızlarda Paris usulü saçlar. Küçük Fiat ve Volvo arabaları. Çoğu Yugoslavya'da kurulan Fiat fabrikasının ürünleri. Kalemegdan parkında çiftler. Rahat, serbest bir hayat. Üstü başı yırtık, pis bir insan arıyorum, yok. Ama çok şık, çok zarif de yok... Yugoslav erleri kollarında genç kızlarla geziyorlar. Kanapelerde öpüşüyorlar. Kalemegdan'ın karşısında Tuna ve Sava birleşiyor. Karşı kıyı bomboş. Eskiden Osmanlı İmparatorluğunun sınırı burada bitermiş. Avusturya - Macaristan'mış karşısı... Belgrad kalesinden düşman gözlenirmiş. Belgrad kalesini geziyorum. Rutubetli bir kale içi. Nasıl yaşamışlar burada, nasıl savaşmışlar?.. Kalenin arkasında bir türbe. Üstünde bir yazı: Mora Fatihi Damat Ali Paşa türbesi, 1717. Restore edilmiş. Bakımlı bir yer... Her tarafta heykeller heykeller... Millî kahramanların, şairlerin heykelleri... Geniş cadde-

ler, büyük mağazalar, yürüyen merdivenler... Belgrad 500 bin nüfusuyle küçük bir Avrupa şehri...

Mişel Strogof'un Köyü

Akşam üstü Yugoslavya Film Endüstrisi Merkezi'ni gezdik. Müdür Bade Sabiç bu stüdyolarda yılda 30 film çevrildiğini; aynı zamanda on filmin birden çevrilebileceğini söyledi. 1961'de bu Merkez'in verimi 35 film olacakmış. Bu geniş stüdyolarda 4 İtalyan ve bir Fransız filmi de çevrilmekteydi. Yugoslavya film şirketleri 1950'-de birleşip bu merkezi kurmuşlar. Burada ortalama 500 kişi çalışmakta... Sansür konusunda sorulan bir soruya Müdür: «Sansür var, ama sansür tarafından geri çevrilen film yok» dedi. Sonra «Mişel Strogof» filminin ikinci bölümü için hazırlanan Tatar köyünü gezdik. Dıştan kâğıt ve kartondan yapılmış oyuncak gibi. Ama içinden hiç belli değil. Sokakları, meydanları, camisi, evleri ile tam bir Orta Asya köyü. «Harp ve Sulh»un dış sahneleri de burada çevrilmiş. Bu geniş stüdyo yüzünden pek çok İtalyan ve Fransız rejisörü, artisti Belgrat'a geliyorlar. Bunun için Metropol otelinde İtalyan yıldızlarından Georgia Moll ile karşılaşınca hiç şaşırmadım. En büyük yıldızların Belgrat'a sık sık gelip gittiğini söylediler.

4 Temmuz Ulusal Bayramı

4 Temmuz 1941'de Tito Uzice Halk Cumhuriyetini kurmuş. Çok kısa sürmüş bu Cumhuriyet. Alman orduları güçlükleri altedip bu Cumhuriyeti yok etmişler. Parti-zanlar çetin savaşlar vermişler. Küçük Uzice (Ujitse okunur) kasabası Yugoslav Halk Cumhuriyeti Federasyonu'-nun bir çeşit Kâbe'si olmuş, ihtilâlin 20. yıldönümü burada büyük gösterilerle kutlanacak.. Bunu duyunca biz de Uzice'ye gitmek istedik. Gezi programımızda Uzice'-

ye gitmek yoktu. Fakat Yugoslavya'nın ulusal bayramında bulunmak bizim için çok ilgi çekiciydi. Kabul ettiler.

2 Temmuz pazar günü Avala'ya gittik. Yüksek bir tepede Meçhul Asker Anıtı var. Yugoslavya uluslarını temsilen 8 kadın heykeli yan yana. Anıt tanınmış Yugoslav heykelcisi Mestroviç'in eseri. 1938'de yapılmış. Savaşta bombardıman sırasında iki yara almış. Anıtın içi çelenkle doluydu. Çoğu yapma çiçeklerden. Pazar olduğu için büyük kalabalık vardı. Anıtın bulunduğu tepeden bütün Belgrat görülüyor. Ayaklarımızın altında. Her taraf yeşillik. Çam ormanları göz kamaştırıyor. Avala, ulusal bir park. Çiftler ağaç diplerinde yatmışlar. Kimse kimseye bakmıyor, aldırmıyor. Pazar gününün tadını çıkarıyorlar.

Titovo Uzice

Öğleden sonra 17.30'da otobüsle Titovo Uzice'ye doğru yola çıktık. Koca bir otobüs. Biz en ön sıralardayız. Güzel bir asfaltta uçuyoruz. Her taraf yeşil. Her taraf ekili. Boş toprak görünmüyor. Kadınlar çalışıyor. El sallıyorlar. Öpücük yolluyorlar. Otobüsün içi bir âlem. Elli-altmış gazeteciyiz. Hemen her ulustan gazeteci var. Endonezyalı, Norveçli, Cezayirli, Mısırlı, Macar, Rus, Brezilyalı, Alman, Avusturyalı... Birleşmiş Milletlerin ufak ölçüde bir örneği. Yolda duruyoruz. Cezayirlilerle tanıştık. «El Mücahit»in Fransızca ve Arapça sayılarının müdürleri, Abdullah Şrat ile Hadj Hamu (*). Hamu öğrenimini Paris'te yapmış, Şrat Kahire'de. Hamu ile konuşurken birara korktum. Karşımda bir Fransız gazeteci var sandım. Paris şivesiyle Fransızcayı öyle güzel konuşuyor ki... Sohbetimize ilerde devam etmek niyetiyle

(*) Hadj Hamu, Cezayir Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra kurulan Ben Bella kabinesinde Basın-Yayın Bakanı olmuştur.

otobüse bindik. Karanlık basmıştı. Daracık dağ geçitlerinden ilerliyorduk. Derin hendekler, uçurumlar.. Üstelik karanlık da bastı. Arkadan bir otomobil kornası duyulunca otobüslerin görevi durup, yol vermek. Daracık yollarda kenara çekilmek tehlikeliydi doğrusu. Durmadan otomobiller bizi geçiyordu. Titovo Uzice'de tam yüz elli bin kişi toplanacaktı. Yugoslavya'nın bütün ünlü kişileri, bütün kordiplomatik, milletvekilleri, savaşta çarpışmış partizanlar.. Yollar tutulmuştu. Her isteyen Uzice'ye gidemiyordu. Protokola göre kasabada ancak dâvetliler bulunacaktı. Gece 11.30'da Uzice'ye geldik. Küçük kasaba bir bayram öncesinin tatlı dağınıklığı içindeydi. Bayram öncesinin telâşı ilk bakışta göze çarpıyordu.

İhtilâl Kasabası

3 Temmuz pazartesi günü Titovo Uzice erkenden uyandı. Hattâ hiç uyumadı denilebilir. Ama biz Basın-Yayın Sekreterliğinin yabancı gazetecilere ayırdığı modern binadaki beşer kişilik odalarımızda, rahat bir uyku çekmiştik. Doğrusu organizasyon mükemmeldi. Önceden odalarımız ayrılmış, kapılara adlarımız yazılmıştı. Değişik milletlere mensup elli, altmış gazetecinin aynı çatı altında yatılı okul hayatı yaşamaları ayrıca ilgi çekiciydi. Koridorlarda pijamalı Mısırlı Norveçliyle, Endonezyalı Türkle selâmlaşıyorlardı. Çeşitli dillerde ahbaplık ediyorlardı. Gazetecilere bir lokanta ayrılmış, her birimize o lokantada kullanılmak üzere küçük bir defter verilmişti. Kasabaya gelen davetlilerin yemek yiyecekleri yerler ayrı ayrıydı. Karışıklık çıkmaması için her şey önceden düzenlenmişti.

Sabah şehirde bir boy dolaştık. Tito'nun heykeli törenle açılacaktı. Yugoslavya'da dikilen ilk Tito heykeliydi bu. Bu heykelin Belgrat'ta değil de Uzice'de bulunması

ayrı bir anlam taşıyordu. Yirmi yıl önce Alman istilâcılarına karşı ilk kurşunun atıldığı dağ kasabasından başka nereye yakışırdı bu heykel? Tunç heykelde Mareşal Tito'nun kişiliği başarıyla canlandırılmıştı. Kasabanın meydanını yeni binalar çeviriyordu. Halk için yapılan bu büyük apartmanlar bizim Dördüncü Levent'i hatırlattı. Gök tırmalayan apartmanlar İtalyan üslûbundaydı. Binaların ortasında koskoca bir meydan, onun da ortasında Tito'nun heykeli. Partizanlar akın akın meydana geldiler. Çoğu ulusal giysilerini giymişti. Yakalarında partizan madalyaları vardı. Şarkılar söylüyorlardı. Saat 11'de Yugoslav Başbakan yardımcısı Rankoviç geldi. Heykeli açtı, bir konuşma yaptı. Sözleri halkın, «Tito bizim, biz Tito'nun!» bağrışmalarıyla kesiliyordu.

Müzelik Olmayan Bir Devrim

Rankoviç şunları söylüyordu: «Biz devrimi müzelere kapatmıyacağız. Yugoslav devrimi müzelerde, kitaplarda, defterlerde kalmayacak. Bizim devrimimiz bilinçli, teşkilâtlı, canlı bir yaratıktır. Yirmi yıldır Yugoslav ulusları özgürlük ve tam bir kardeşlik içinde, yeni sosyalist toplum düzeni içinde yaşıyorlar. Bugünkü ve yarınki kuşaklara fikir ve iman gücü veren Tito'dur. Tito, siyasî adam, asker, devlet adamı, ama daha çok insan.»

Törenin dikkati çeken bir yönü de Ortodoks, Katolik ve Müslüman cemaatlerinin dinî liderlerinin yanyana duruşlarıydı. Müslüman cemaat reisine «Reisul Ulemâ» diyorlar. Kemura, daha doğrusu Kâmuran efendi. Törende 2500 halk kahramanı, Federal Meclis Başkanı, Cumhuriyetlerin Başbakanları, Sendikalar Başkanı, Ordu Baş Komutanı General Golniyak, eski Meclis Başkanı İvan Ribar, bütün askerî ataşeler, elçiler, 200 gazeteci vardı. O kalabalık arasında Karadağlı bir milletvekiliyle, bir

Akademi üyesiyle konuştum. Tito adı geçince halk sevgi gösterilerinde bulunuyordu. Bir de Tito'ya hitaben yazılmış bir şarkı var. Halk hep birlikte onu söylüyor. İçli, dokunaklı bir türkü. Rankoviç nutkunu bitirince, büyük bir alkış koptu. Herkes alkışlıyordu. Önümüzden geçerken, belki de yabancı olduğumuzu yalnız bizim alkışlamadığımızdan anladığı için midir nedir, nezaketle bizleri selâmladı. 3 Temmuz töreni bu kadarla kaldı. Öğleden sonra Titovo Uzice tiyatrosunda bir temsil vardı. Bir de müze açılacaktı. Ama asıl bayram 4 Temmuz günüydü. Tito gelecek, kasabanın dışındaki bir ağaçlıkta 150 bin kişiye seslenecekti.

Uzice'nin Destanı

Öğleden sonra Titovo Uzice'nin Belediye Başkan yardımcısı Maksimoviç gazetecilere bu kasabanın destanını anlattı. Almanlar Yugoslavya'yı işgale başlayınca 25 Mayıs 1941'de Yugoslav Komünist Partisi halkı silâhlanmaya çağırıyor. Bu arada üç genci Almanlar asıyorlar. 4 Temmuzda Parti, genel isyanın başlaması için kesin kararını veriyor. 7 Temmuzda komite, isyanın plânını hazırlıyor. 28 Temmuzda ilk Partizan birliği yemin ediyor. Bu birliğin ödevi Uzice'yi düşmandan kurtarmak. 13 Ağustosta savaş başlıyor. Uzice çevresinde şiddetli çarpışmalar oluyor. Bu çarpışmalar 24 Eylüle kadar sürüyor. 24 Eylûl'de şehir Almanlardan kurtarılıyor. Partizanlar kasabadaki fabrikaları işletmeye başlıyorlar. 1 Ekimde şehir halk heyeti ulusu savaşa katılmaya çağırıyor. Parti ileri gelenlerinden İvan Militoniç şehre geliyor. Ekim ortasında da Tito gelior. Karargâhını Uzice kasabasında kuruyor. Uzice Cumhuriyeti kasabada tam bir adaletle işleri yürütüyor. İşçi ücretlerinde, kiralarda partizanlara kolaylıklar tanımıyor. Partinin organı «Borba» çıkmaya baş-

lıyor. Tiyatro temsiller veriyor. 1 Kasımda Tito Partizanları ile Mihailoviç Çetniklerinin arası iyiden iyiye açılıyor. Partizanlar 3 Kasımda Pojega'yı Çetniklerden alıyorlar. 7 Kasım 1941'de Uzice'de bayram kutlanırken Çetniklerin kasabaya yürüdüğü haber alınıyor. Partizanlar Çetnikleri durduruyorlar. Ama çok geçmeden büyük Alman taarruzu başlıyor. General Bem komutasındaki Alman ordusu Uzice'ye doğru ilerliyor. Kadinyaca'da 342. Alman fırkasının yürüyüşünü durdurmak için partizanlar sert bir savaşa girişiyorlar. Yenileceklerini biliyorlar, ama önemli olan büyük partizan kuvvetlerinin Uzice'den Bosna'ya çekilmesini sağlamak.. 29 Ekim savaşında 200 işçi koskoca tümenin yürüyüşünü bir gün durduruyor. Sonunda hepsi ölüyor. 29 Ekimde Alman ordusu kasabaya giriyor. Almanlarla Uzice'ye gelen Çetnik'lerin halka yapmadığı kalmıyor. Çarpışmada ölen partizan komutanının cesedini mezardan çıkarıp meydanda yakacak kadar!.. 22 Ekimde Rudo'da birinci partizan tugayı kuruluyor. Uzun savaşlardan sonra Ekim 1944'de partizan ordusu yeniden Uzice'yi geri alıyor.

Müslümanların Koruyucusu Tito

Belediye Başkan vekilinin anlattığı öykü gerçekten heyecan verici. Bir anda o korkunç anları yaşamış gibi oldum. Orada partizanlar arasında savaşmış kimseler de vardı. Bir tanesi Türk Basın heyetine mihmandar olarak verilen Mustafa Karahasan'dı. Makedonya'daki partizanlar safında çarpışan Karahasan, «Gençliğimin beş yılı elimden gitti» diyor, ama gene de partizan olmaktan gururlu. Mihailoviç çetesinin Türk ve Müslüman halka karşı giriştiği teröre karşı Tito partizanlarının anlayışlı davranışı yüzünden Tito çetelerine katılmış... Bugün Yugoslavya'daki müslüman azınlığı Sırbistan veya Yugos-

lavya Krallığı günlerindekinden çok daha iyi durumdaysa bunu Tito'ya borçlular. Bağnaz Sırp milliyetçiliğinin kökünü kazıyan Tito'dan başkası değildir.

Cezayirlilerle Bir Konuşma

Yemekte Cezayirli iki gazeteci ile uzun uzun konuştuk. Türklerin Cezayir'in bağımsızlığa kavuşması için duydukları özlemi anlattım. Hepimiz bu konuda az mı yazı yazmıştık! Cezayirliler genç, heyecanlı, ama kültürlü insanlar. Dâvalarına imanla bağlanmışlar. Sahradan söz açıyorlar. Sahranın da Cezayir'in bir parçası olduğunu söylüyorlar. Ama diyorum, Fas da, Tunus da, Mali de, Moritanya da Sahra'da hak iddia ediyorlar. Sahra Cezayir'in değil Afrikalılarındır. Le Monde'da, Maurice Duverger de böyle yazmadı mı? Abdullah Şrat hemen atılıyor: «Duverger modern bir sömürgecilik istiyor. O Maurice Duverger, Muhammed Duverger değil ki!» General de Gaulle'a ait fıkralar anlatıyor: «Cezayir'e ilk gelişinde Massu demiş ki: «Generalim, siz Fransa'nın ta kendisisiniz...» Ne demiş De Gaulle bilir misiniz? «Evet, ben Fransa'nın ta kendisiyim, ne sandınız?» «Ama dostum, diyorum «De Gaulle gibi büyük bir adam çıkmasa Cezayirlilerin hürriyet savaşı daha yıllarda kan ve ateş içinde sürüp giderdi.» Şrait kesin konuşuyor : «Bizim için Massu, Salan daha iyiydi.» Cezayirliler ateşli. İnançlı, onları haksız bulmak güç doğrusu... Bağımsız Cezayir'de buluşmak üzere kadehleri kaldırıyoruz. O günler o kadar uzak değil... Belki de 1962'nin 4 Temmuzunda da Cezayir şehrinde buluşuruz diyoruz.

Savaşçının Şarkısı

Akşam üstü tiyatroda tanınmış şair Oscar Davico'nun Savaşçının Şarkısı adlı uzun poemi 22. Atelye sanat-

çıları tarafından temsil ediliyor. Balkonun arka sıralarındayız. Şair Davico da birkaç sıra önde. Hava çok sıcak. Temsil çok güzel, çok çekici. Ama sözlerden birşey anlamadığımız için sıkıntı basıyor içimize. Yalnız biz değil, önümüzde oturan Mısırlılar ikide bir «Allah» diye içlerini çekiyorlar... Bütün gazeteciler burda gene bir arada. Mısırlı, Cezayirli, Macar, Norveçli... Mısır'dan çağrılı gelen üç kişilik heyet önümüzde. Bir tanesinin adı Reda, Kahire'de çıkan bir gazetenin istihbarat şefi. Bir tanesi de radyonun haberler bölümü şefi. Onlarla antrakta Türk-Mısır ilişkileri konusunda konuşuyoruz.

Temsilden sonra Uzice sokaklarındayız. Kalabalık korkunç. Ama ortalık apaydınlık. Her tarafta havai fişekler patlıyor. Renk renk. Meydandaki göktırmalayanların tepesinden Bengal ateşleri akıyor. Masmavi gökyüzü bir anda mavili kırmızılı, yeşilli fişeklerle çeşitli biçimlere giriyor. Meydanda iğne atsan yeer düşmez. Bir orkestra halk havaları, caz parçaları çalıyor. En tanınmış Yugoslav şarkıcıları, Lola Novakoviç, Elina Markoviç, George Marionoviç şarkılar söylüyorlar. İçli şarkılar. Birden tanıdık bir şarkı: Üsküdar'a giderken... Bu ünlü şarkımızı sırpçasından dinlemekte de ayrı bir tad var. Titovo Uzice ihtilâlin 20. yılını coşkun bir sevinçle kutluyor. Saatlerce sürüyor bu eğlence.. Sabahın ilk saatlerine kadar.. Yattığım odaya sesler süzüle süzüle geliyor. Sırp halk havalarının ninnisinde kendimi unutuyorum.

Tito Konuşuyor

4 Temmuz. Bayram bugün. Kahvaltıdan sonra yakıcı güneşin altında şehrin dışındaki tören yerine doğru yürüyoruz. Yarım saatlik bir yol. Güneşin altında biraz zor. Bir yamacı aşınca tören yerindeyiz. Tribün hazırlanmış. Halk toplanmış, en aşağı yüz bin kişi var. Kalabalık dal-

galanıyor. Tito'yu bekliyorlar. Hasta olduğu söylenen Tito bugünkü törende bir nutuk söyleyecek. Gazeteciler ve kordiplomatik karşılıklı yerlerini alıyorlar. Güneş dehşet. Derken Tito geliyor. Madalyalarını takmış. İlkin tören kıtasını selâmlıyor. Sonra elini sallıyor. Kıyamet kopuyor o anda. Önümüzden geçerek halka doğru gidiyor. Ön saftakilerin ellerini sıkıyor. Tribüne çıkıyor. Yüz bin kişi durmaksızın gösteri yapmakta. Tito'ya ait şarkı bir ağızdan söyleniyor. Mareşal Tito'nun konuşması bir saat sürüyor. Bir gölge bulup töreni takip ediyoruz. Parkta bir öğle yemeği verilecek. Biz de Devlet Başkanının özel davetlileri arasındayız.

Yemekte Konuşmalar

Törenden sonra parka gidiyoruz. Bin kişilik bir ziyafet bu. Karşımda Brezilyalı tarih yazarı Leoncio Basbaum ve eşi. Yanımda Cezayirli gazeteciler var. Öte tarafta Macar ajansının Belgrad muhabiri. Dağınık konulardan söz açıyoruz. Brezilyalı yazar Komünist partisindenmiş eskiden. Yugoslavya, Macaristan ve Romanya'da davetli olarak büyük bir gezi yapacak, sonra bu konuda bir kitap yazacakmış. Çok olgun, bilgili bir insan. Türkiye'yi çok merak ediyor. Brezilya Komünist partisinin kuvvetini soruyorum. «20 bin üyesi var, eskiden daha çoktu, hatâlar yüzünden ilgi azaldı» diyor. Brezilya komünistlerinin hâlâ Stalinci metodlarla hareket ettiklerini söylüyor. Kendisi daha çok Tito'nun Revizyonist davranışını tutuyor. Macar ise ayrı bir âlem! O da Yugoslavya'daki sosyalizmin tutumunu hiç beğenmiyor. Ona göre Yugoslavya'da komünist bir yönetim yok. Sosyalizmin bambaşka bir şekli uygulanıyor. Hiç beğenmediği belli. Bir ara Türkiye'de sol eğilimlerin ne durumda olduğunu sordu. MBK'nden ayrılan 14'lerin Türkiye'yi sosyalist bir

devlet haline getirmek istedikleri kanısında! Bu kanıyı birçok Yugoslavlarda da gördüm. 14'ler ayrılınca Türkiye'nin Sosyalizme kayışı yarıda kalmış. Bunun doğru olmadığını söylüyorum. Ama onları kandırmak zor. Albay Türkeş'in Türkiye'yi sosyalist bir toplum haline getirmek istediğine inanmışlar bir kere, kafalarını değiştirmek güç!

Tito'nun yemeği çok güzeldi. Bin kişiye servis yapacak sayısız garson bir anda ellerinde tepsilerle ortaya fırlayınca bir alkıştır koptu. Garson ordusu kısa zamanda yemekleri dağıttı. Serin gölgelerin altında yenen bu yemek çok tatlıydı doğrusu. Kahveler de içildikten sonra Mareşal kalktı otomobiline bindi, alkışlar arasında önümüzden geçerek şehre döndü. Bizler de yürüyerek Uzice'ye geldik. Saat dörtte otobüsümüze binerek Belgrat'a döndük.

Sosyal Demokrasiye Doğru

Belgrad'da bir gün kaldıktan sonra Saraybosna'ya gideceğimizi öğrendik. Sonra Dubrovnik'e, Zagrep'e, Lubliana'ya, oradan tekrar Belgrat'a. Yolculuğumuz Yugoslavya içinde tam on beş gün sürecekti. Belgrat'ta yaşayan Türk vatandaşlarımızla yaptığımız konuşmalardan şunu anladık. Yugoslavya'nın millî geliri 5 yıl sonunda şimdikinin iki misli olacak. Adam başına düşen yıllık gelir 350 dolardan 600 dolara çıkacak. Büyük Elçimiz Orhan Eralp da en çabuk kalkınan Avrupa memleketinin Yugoslavya olduğunu söylemişti. Belgrat'ta şunu anlattılar. Bir Yugoslav okulunda öğrenciler arasında bir soruşturma yapılmış: Komünizm dünyanın en iyi rejimi midir? diye... Yüzde altmışı evet demiş, yüzde 20 belki, yüzde yirmi emin değilim cevabını vermiş. Bunu Yugoslavya'da Sosyal Demokrasiye doğru gidişin bir başlangıcı diye gösteriyorlar.

İşçinin Durumu

5 Temmuz günü Yugoslav Sendikaları Birliği Merkez İcra Komitesi sekreteri İsa Simcic ile konuştuk. Genç bir işçi. Yugoslavya'da üç milyon işçi var. Bunun iki buçuk milyonu sendikalara kayıtlı Yarım milyonu sendika dışında. Ama bunlar da aynı haklardan faydalanıyor. Yugoslavya'da 10 işçi, 4 memur sendikası varmış. Simcic şunları söyledi:

«Endüstriden devlet elini çekip İşçi Konseyleri yönetim başına geçince istihsal arttı. İşçilerin kazançları da aynı ölçüde arttı.» Ortalama işçinin ayda ne kadar kazandığını sorduk. En az işçi ücreti ayda 18 bin dinar, yani 30 dolar. Her yüz dinar için 73 dinar sigortaya yatırılıyor. İşçilerde emeklilik erkeklerde 55, kadınlarda 50 yaşında başlıyor. Erkeklerin 35 yıl, kadınların 30 yıl çalışması gerek. Ölen işçinin ailesine çalıştığı yıl nispetinde bir tazminat veriliyor. Ücretler konusunda Simcic diyor ki :

«Değişik endüstri dallarında ücretler de değişir. En yüksek ücret maden ve petrol endüstrisinde alınır. Linyit madenlerinde ortalama kazanç 30 bin dinardır. Ücretler millî ve fabrika geliri ölçüsünde ayarlanır.»

Yugoslavya'da tam 200 işçi okulu var. Burada bu okullara İşçi Üniversiteleri adı veriliyor. Yugoslav işçilerinin hepsi okuma - yazma bilmektedir. Tarım alanında özel çiftçiler de var. Bunlar en çok 10 hektarlık bir araziyi kendi başlarına işlerler. İstiyen İktisadî İşletmelere girer, istemeyen girmez. Sendika dışı kalan işçiler yüzde yirmi. Bunlar da aynı haklardan yararlanıyor.

Fabrikalar Halkın Malı

Yugoslavya'da bütün fabrikalar halkın malıdır. Hepsi millîleştirilmiştir. Fakat endüstride devlet müdahalesi

yoktur. Diyelim ki bir fabrikanın kazancı 100. Bu kazancın 52'sini Federasyon, Cumhuriyet ve Komünalar, kısacası devlet alıyor. Geriye kalan 48'den envestisman, sarfiyat ve ihtiyat fonu ayrıldıktan sonra işçilerin aylıkları veriliyor. Kazanç nisbeti fazla olursa, işçiye prim olarak dağıtılıyor. Fabrikayı bir İşçi Konseyi yönetmektedir. Fabrika müdürünü de İşçi Konseyi ile Komüna heyeti birlikte seçiyorlar. Devlet, endüstrinin iç işlerine fazlaca karışmıyor, işçiler kendi fabrikalarını kendileri idare ediyorlar.

İşçi evleri de üzerinde önemle durulan bir konudur. Eskiden devlet, işçiye evleri kiralıyordu. Şimdi ise 2 odalı apartmanlar işçilere satılmaktadır. Fakat bugün için işçilerin çoğunluğu kiracıdır. Yugoslavya'da kira nisbeti kazancın aşağı yukarı onda birinden düşüktür. 30 bin dinar kazanan bir işçi, bir memur en çok 3 bin dinara iki odalı bir apartman kiralayabilmektedir.

Sendikalar Birliği Merkez İcra Komitesi sekreteri işçinin durumu konusunda bizi hayli aydınlatmıştı. Teşekkür ederek yanından ayrıldık.

Reisul Ulemâ İle Konuşma

Titovo Uzice'de Yugoslavya'daki dinî cemaatlerin başkanlarını yanyana görmüştük. Katolik, Ortodoks ve Müslüman liderler büyük bir samimiyetle birbirleriyle konuşuyorlardı. Hatta Müslüman Cemaati Reisi ile Ortodoks Cemaati reisinin ayrılırken öpüştüklerini de görerek bu yakınlığa şaşmıştık. Bir tesadüf eseri Yugoslav müslüman cemaati reisi Kemura efendi Metropol oteline geldi. O da bizim gibi Uzice'den dönmüştü. Sorup öğrendik, bir gün otelde kalıp Saraybosna'ya dönecekmiş. Reisul Ulemâ ile görüşmek herhalde ilgi çekici bir şey olacaktı. Mihmandarımız Karahasan randevu aldı. Otelin üst salonlarından birinde buluştuk.

Reisül Ulema Süleyman Kemura efendi orta yaşlı olgun bir insan. Başında sarıkla dolaşıyor. Bizi nezaketle karşıladı. İlk olarak şunları söyledi:

«İslâmiyet öteki dinlere karşı bir toleransa sahiptir. Zaten dinlerin amacı bütün ulusların arasında kardeşlik yaratmaktır. Yugoslav idarecileri, başta Tito olmak üzere dinî faaliyetlere izin veriyorlar, biz de Yugoslav ulusları arasındaki kardeşliği geliştirmek için çalışıyoruz.»

İslâmiyet ve Sosyalizm

Sosyalizmle, komünizmle islâmiyetin nasıl bağdaştığını, daha doğrusu başdaşıp bağdaşamayacağını kendisine sordum.

«Fikrimce İslâmiyet sosyal doktrinlere dayanan bir dindir» dedi, «Sosyalizmde esas prensip, dinin serbest olması, devletten ayrılmasıdır. Kuran'ın bir âyeti, islâmiyette zorlama olmayacağını söyler. Herkes arzusuna göre inanır veya inanmaz. İslâmiyet sosyalizme engel değildir. Bugün öbür gelişmiş İslâm memleketleri de sömürgecilikten kurtulup sosyalist sisteme geçmeye başlamışlardır.»

Kemura efendiye şu tehlikeli soruyu sormaktan kendimi alamadım

«Peki, materyalizmle İslâmiyeti nasıl bağdaştırabiliyorsunuz?»

Süleyman Kemura efendi bir an durdu, derin bir nefes aldı:

«Ben müslüman memleketlerin Anayasalarını okudum. Bu ülkelerde de Sosyalizmin kurulmasına başlanmıştır. Yugoslavya Dinî Birliğinin bir Anayasası var. Kendi kanunnameleri var. Bu faaliyetler hep Kuran'a dayanır. Şurası açık bir gerçektir ki komünizm dini kabul etmez. Yugoslav müslümanları öbür din mensupları ile bir-

likte memleketin kalkınmasında çalışıyor, fakat kendi dinî prensiplerinden de ayrılmıyorlar.»

İslâmiyette bir reform yapılmasının gerekliliğine inanıp inanmadığı konusunda sorulan bir soruya Kemura efendi şu cevabı verdi:

«Reform.. İnanmakta reform yoktur. Görüyorsunuz, en modern keşifler İslâmiyete uygun geliyor. Kuran'ın bir âyetine göre İslâmiyet insanların hayatını güçleştirmek için değil kolaylaştırmak içindir. Hiçbir hayat şartı dinî vecibelerin ifasını önleyemez.»

Kuran Başka Dile Çevrilebilir

«Kuran başka dillere çevrilebilir mi?»

Kemura efendi :

«Pek tabiî. Bütün uluslar Kuran'ı dillerine çevirebilirler. Kuran Arapçadır, Arap olmayan uluslar da onu anlayabilmelidirler. Ezan Yugoslavya'da Arapça okunuyor. Bu hiç önemli değil. Ezan namazın vaktini bildiren bir çağrıdır.

Yugoslavya'da 2 milyon 200 bin müslüman yaşıyor. Din adamları Medreselerde yetişiyor. Saraybosna'da Gazi Hüsrev bey medresesi var. Priştine'de de bir medrese var.»

Kemura efendi İslâmiyetle Komünizmin bir arada yaşayıp yaşayamayacağı konusuna yeniden döndü:

«Komünist olan Müslüman olamaz. Müslüman olan da komünist olamaz. Ama beraber yaşayabilirler. Yugoslavya'da kimsenin ibadetine karışılmaz. 1941-45 arasında Faşistler 750 camiyi, 580 kiliseyi imha etmişlerdir. Yeni Yugoslavya'da ise 100'den fazla cami yapılmıştır. Birçok camiler tamir edilmiştir. 1936'da İslâm cemaati devlet içinde devlet iken İskender Paşa camii harabeye dönmüştü. Bugün ise Sosyalist idarede camiler çok daha bakımlıdır.»

Süleyman Kemura efendi Türkiye'ye karşı büyük ilgi gösteriyor:

«Bosna'ya İslâmiyeti Türkler getirmiştir. Bizi Müslüman yapan onlardır. Fatih Mehmet devrinde Bosna İslâm oldu. Türkler buraya yerleştiler. Bizi Türklere bağlayan derin hatıralar vardır. Rahmetli Atatürk Yugoslav uluslarının dostuydu. Onun Müslümanlar arasında geniş şöhreti vardır. Çünkü bu büyük adam ulusunun ilerlemesi için kendini feda etmiştir. Yugoslav müslümanları Atatürk'ün insanların iyiliğini, ilerlemesini isteyen çok büyük bir adam olduğunu biliyorlar. Atatürk olmasa Türkiye medeniyet alanında ilerleyemezdi. Biz, 27 Mayıs devrimini yakın ilgiyle takip ettik. Türkiye'nin yeniden Atatürk yolunda yürümesini istiyoruz.»

Yugoslavya'da Reisül Ulema dört yılda bir seçiliyor. Müslüman cemaatinin üç gelir kaynağı var, Şehir ve devlet yardımı, Vakıflar. Eskiden Vakıflar, devletleştirilmeden önce gelir daha çokmuş, şimdi devlet yardımıyle gene eski seviyeyi bulmuş.

«*Tito Olmasa Yugoslavya'da Müslüman Kalmazdı*»

En ilgi çeken bir soru da Yugoslavya'da genç kuşakların din duyguları idi. Buna Kemura efendi şöyle cevap verdi:

«Bu, her insanın kendi tabiatına bağlıdır. Gençler eğlenceyi daha çok seviyorlar. Durum, öteki dinlerde de böyledir.»

Almanlara karşı savaşta Yugoslav müslümanları da partizanlarla birlikte çarpışmıştır. Reisül Ulema bunu şöyle anlatıyor: «Çetnik'ler Saraybosna'da 80 Müslüman köyünü yaktılar. Bunun üzerine Müslümanlar Partizanlara katıldılar. Yugoslav Müslümanları arasında tam 57 tane

Halk Kahramanı vardır. Bunun üçü kadındır. Eğer Tito olmasaydı, Halk Kurtuluş Ordusu olmasaydı, bugün Yugoslavya'da ilâç için bir tek müslüman bulamazdınız.»

Tarihî Saraybosna

Eski adıyla Saraybosna, yeni adıyla «Sarayevo»... 15. yüzyılın ilk yarısında Türkler tarafından kurulmuş bir şehir. Adı bile Türkçe: Saray Ovası. 1435'de Türklerin eline geçmiş. Tam dört buçuk yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olarak yaşamış. 1878 Berlin Antlaşmasından sonra Avusturya Macaristan tarafından işgal edilmiş. 1918'den sonra da yeni kurulan Yugoslavya Krallığının bir parçası olmuş. Şimdi Yugoslav Federatif Halk Cumhuriyetinde bağımsız bir Cumhuriyet: Bosna Hersek Cumhuriyeti...

6 Temmuz sabahı yataklıyla Saraybosna'ya geldik. Mihmandarımız Karahasan, Belgrat garında bizi kaybetmişti... Trene biletsiz ve Karahasan'sız binmiştik. Üzücü olduğu kadar da eğlenceli bir yolculuk oldu. Saraybosna'ya vardığımızda Basın - Yayın Sekreterliğinin Murat adlı bir memuru bizi garda karşıladı. Önce otomobillerle şehri dolaştık. Poligon tepesinden Saraybosna'yı seyrettik. Sayısız cami ve minare göz alıyordu. Saraybosna'nın 200 bin nüfusundan yarısının Müslüman olduğu, şehirde tam 77 minare bulunduğunu söylediler. Gerçekten de Saraybosna bir Türk şehriydi. Bir Anadolu şehri. Eski şehrin yanında bir de 25 bin nüfuslu yeni bir şehir yapılmış. Burası eski Saraybosna'ya hiç benzemiyor. Modern bir Avrupa şehri. Eski Saraybosna'da Osmanlı gelenekleri hâlâ yaşıyor. Erkekler fesli. Saatler alaturka. Başçarşısı, medreseleri, imareti ile geçmiş zamandan bir hatıra...

Trebeviç tepesi 1200 metre yükseklikte. Buraya dar

yollardan döne döne çıkılıyor. Ayrıca teleferik de var. Bu çok sevimli yerde oturup bir kahve içmek, şehri dürbünle seyretmek uykusuz bir gecenin yorgunluğunu aldı. Yugoslavya'da Türk kahvesi çok ünlü. Her gittiğimiz yerde köpüklü Türk kahvesi cezvesiyle geliyor. Bazı günler altı yedi kahve içtiğim oldu. Nefis, gerçek kahveler hem de...

Bosna'da Eğitim

İlk resmî ziyaretimizi Bosna Hersek Cumhuriyeti Bilim Konseyi Başkanı Prof. Dr. Ethem Camo'ya yaptık. Ethem Camo, Veteriner Fakültesinde profesör. Bize Bosna Hersek'in eğitim alanındaki durumunu anlattı: 1945'de memleketin yüzde 70'i okuma - yazma bilmiyormuş. Bosna Hersek'te 1000 ilkokul, 40 lise, ortaokul ve teknik okul varmış. Hele Fakülte ve Yüksek Okul diye birşey hiç yokmuş. Saray Bosna'da tek bir Dram tiyatrosu çalışırmış. Savaştan sonra endüstrileşen Bosna'da halkın yüzde 50'si şehirlere yerleşmiş. Okul sayıları da artmış. İlk okul sayısı 3000'i geçmiş. Lise ve orta okullar da aynı sayıya varmış.

Dr. Camo şöyle anlattı:

«Mecburi ilköğretimi 4 yıldan 8 yıla çıkaracağız. 1965'de bu plân gerçekleşecek. Harpten sonra 2500 öğretmen vardı. Şimdi 10.000. Fakat daha 5000 öğretmene ihtiyacımız var. Yarım milyon öğrenci ilkokullarda okuyor. 3 yıldan beri fabrikalardaki kalifiye işçilere lise bitirme hakkı tanındı. Üniversitelere gidip yüksek öğrenim yapıyorlar. Bu yıl mezun olan 45 mühendisten 25'i işçilikten yetişmedir.»

Bosna Hersek'te şimdi 10 yüksek okul, 14 de Fakülte bulunmakta. Fakültelerde 7000, yüksek okullarda 4000 genç okuyor. Camo'ya göre 1965'te bu sayı 20 bine va-

racakmış. Sarayevo'da sürekli çalışan dört tiyatro; ayrıca Opera, Bale ve Filarmonik orkestra var. Her cumhuriyette olduğu gibi Bosna Hersek'de de bir Yazarlar Derneği bulunuyor.

«Kurtuluş» Gazetesinde

Prof. Camo'nun dairesinden ayrıldıktan sonra Bosnasaray'ın tek gazetesi olan «Oslobodenje» (Kurtuluş) gazetesini ziyaret ettik. Gazetenin Müdürü Gajic Milorad 7 yıl önce Mareşal Tito ile birlikte İstanbul'a gelmiş. «Oslobodenje»nin gündelik baskısı 70 bin. Hergün 10 12, pazarları 16 sayfa çıkıyor. Yazı kadrosunda 60 kişi var. Basımevi ile birlikte bütün kadrosu 450 kişi. Gazetenin yazı işlerinde çalışanlar ortalama altmış bin dinar aylık alıyorlar (yani 100 dolar). Tanınmış yazarların kazancı ayda 80.000 dinarı geçiyormuş. Gazetede Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Cede Kijic ile tanıştık. Aydın bir yazar. Dünya edebiyatı konusunda derin bilgi sahibi. Gazetede Türk edebiyatına dair yazılar yayınlandığını, Türk hikâye ve romanlarının Bosna'da çok tutulacağını söyledi. Türkiye ve Yugoslavya arasında bir kültür bağı kurulmamasından şikâyetçi..

Gazi Hüsrev Bey Camii

7 temmuz günü Bosnasaray'ı yürüyerek gezdik. Önce ilk durağımız Gazi Hüsrev Bey Camisi oldu. Gazi Hüsrev Bey 1531'de Bosna Hersek Genel Valisiymiş. İkinci Beyazıt devrinde buraya gelmiş yerleşmiş. Çok iyi anılar bırakmış. Gazi Hüsrev Bey Camisinin kubbesinin yüksekliği 26 metre, minaresi ise 42 metre. Bu caminin Yugoslavya'nın en büyük ve en güzel camii olduğunu söylediler. Caminin içi 300 yıllık halılarla dolu. Nâsır, Sudan Başbakanı Abut birer seccade yollamış. Ga-

zi Hüsrev Bey, anlattıklarına göre, II. Beyazıt'ın yeğeniymiş. Türbesi camiin avlusunda. Kütüphanesindeki el yazmaları ünlü.

Başçarşıda bakırcılar çok. Konya, Bursa çarşıları gibi bir yer. Yalnız tek fark, burada saatlerin alaturka olması ve insanların fes giymeleri... Fes ve alaturka saat dışında çarşılar, sokaklar, camiler bizlere hiç yabancı değil. Yugoslavya'da değil Anadolu'nun herhangi bir şehrindeyiz sanki...

Prinçip'in Ayak İzleri

Saraybosna deyince hepimizin aklına I. Dünya Savaşının patlamasına sebep olan ünlü suikast gelir. 1914'de Bosnasaray'ı ziyaret eden Avusturya - Macaristan İmparatorluğu Veliahdı Arşidük François Ferdinand ve eşi genç bir Bosnalının kurşunlarıyla öldürülmüşlerdi. Bu suikast üzerine Avusturya, Sırbistan'a savaş açmış, ilk Dünya Savaşı da böylece çıkmıştı. «Genç Bosnalılar» Derneğinin fedaisi genç Gavrillo Princip Saraybosna'nın bir kahramanı. Suikastın yapıldığı köprü başında adını taşıyan bir müze var. Burada olaya ait resimler, o günlerin gazeteleri, suikast konusunda yazılmış kitaplar yer almış. Müzenin önünde Princip'in ayak izleri duruyor. Bu tabiî sembolik bir şey.. Yoksa Princip'in ayak izleri o günden bugüne kalacak değil! Yirmi yaşındaki genç Bosnalının silâhından çıkan kurşun milyonlarca insanın ölümüne sebep oldu. Oldu ama yurdunu da düşmandan kurtardı. Bugünkü Yugoslav idarecileri Princip'e bir yurtsever gözüyle bakıyorlar.

Sanayileşme Gericiliği Yok Eder

Bosnasaray'ı dolaşırken Cezayirli gazeteciler de bizimle beraberdi. Onlar da Yugoslav Hükûmetinin davet-

lileri olduğu için Bosnasaray'da karşılaştık. Abdullah Şrait Türkiye'ye dair bilgiler alıyor. Fesi bizim 40 yıl önce attığımızı söyledik. Şrait Atatürk'e hayran, Atatürk'ü dünyanın sayılı büyüklerinden sayıyor. Ama Şrait için en önemli mesele fes falan değil, bir ülkenin sanayileşmesi... «Sanayileşen bir ülkede gericilik kalmaz» diyor. «Ne diye gerici kişilerle, gerici davranışlarla, alışkanlıklarla ayrı ayrı savaşmalı. Bir ülkeyi sanayileştirmeden hiçbir başarılı sonuca varılamaz. Kültürce kalkınan, sanayileşen bir ülkede ne fes kalır, ne gerilik, ne de ilkellik... Biz Cezayir Cumhuriyetinde bütün hızımızı endüstri ve kültür kalkınmasına vereceğiz, gerilikler kendiliğinden, hiçbir zorlama olmadan kalkacak» diyor.

Şrait'in görüşünü yabana atmamalı...

Sigara Fabrikasında

Öğleden önce Saraybosna Tütün Fabrikasını gezdik. Yepyeni bir fabrika... Zaten, Moravia gibi en tutulan sigaralar burada yapılıyor. İşçi ücreti en az 18, en fazla 45 bin. Yılda 3.5 milyar kilo tütün üretiliyor. Bunun gibi 10 fabrika daha varmış Yugoslavya'da. Devlet hiç bir maddî yardım yapmıyormuş. İşçi Konseyinin idaresiyle fabrika randımanını arttırmış, yeni binalar yaptırmış... İşçilerin yemekhanesini gezdik. Tertemiz, parıl parıl. 60 dinara yemek yeniyormuş. Bütün sigara fabrikalarında olduğu gibi burada da kadın işçi pek çok. İşçinin yıllık izni yılda 1 ile 30 gün. Bu yıl yıllık iznini kullanan 200 kadın işçi İtalya'ya turistik bir gezi yapmışlar.

Cezayir Türküleri

Öğle yemeğini Zenica'ya doğru giden yolda bir kır lokantasında yedik. Manzara da, yemek de çok güzeldi.

Şoförümüz ince sesiyle bize Bosna şarkıları söyledi. İçlerinden biri çok hoşumuza gitti. Bunda Boğaziçindeki şahane konağında cançekişen ihtiyar bir paşanın öyküsü anlatılıyor. İhtiyar paşa ölürken haremindeki kadınları dostlarına, adamlarına armağan ediyor! Duygulu bir şarkıydı... Bir de Fatıma türküsü var ki dinlemeye değer.

Cezayirlilerle Bosnalılara biz de kendi halk türkülerimizi söyledik. Sesimizin yettiği kadar! Sonra iki genç Cezayirli bize ulusal marşları Cezayiruna'yı söylediler. İşte Cezayiruna'nın sözleri:

«Hürriyet sesleri taşıyor dağlarımızdan
Bu sesler çağırıyor
Bizi bağımsızlığa
Vatanın bağımsızlığı için
Feda ediyorum kendimi ve her şeyimi
Yurdum, ey benim yurdum
Sen benim aşkım ve ruhumsun
And içerim Tanrı önünde
Sana ihanet etmeyeceğime»

Bu marşı 1937-57 yılları içinde hapiste yatan bir ihtilâlcinin yazdığını söylediler. Ama adı bilinmiyor. Meçhul bir kahramanın eseri...

Hamu ile Şrait bize başka türküler de söylediler. Söylediler. Söylediler demek biraz yanlış... Sesleri yoktu ki söylesinler! Bize türkünün sözlerini çevirdiler' İşte bir tanesi:

«Güzelsin, çocukluk kadar
Düşler kadar
Şarkılar kadar
Doğan güneş kadar
Gülümseyen gökyüzü kadar

Ay ışığında yıkanan gece kadar
Güller kadar
Küçük bir çocuğun
Gülüşü kadar
Güzelsin»

Abdullah Şrait duyguların elinde yenik düşecek insanlardan değil. Savaş sırasında aşka yer yok diyenlerden... Son olarak şu Cezayir şiirini okudu:

«Eğer halk bir gün isterse hür yaşamayı
Kader mecburdur ona boyun eğmeye
Gece mecburdur uzaklaşmaya
Zincirler de mecburdur kırılmaya.»

Zenica'da

Zenica Demir ve Çelik fabrikaları 1892'de Avusturyalılar tarafından kurulmuş. 40 yıl süreyle 70 bin ton çelik imal etmiş. Harpte tahribe uğramış. Kısa zamanda eski verimine ulaşmış, 1947'den bugüne kadar 750 bin ton çelik imal edilmiş.

Zenica'da 60 bin ton kömür çıkaran bir tesis, yüksek fırınlar, çelikhane, pik demir, çelik tel ve çelik levha yapan tesisler var. Zenica işletmesinde 12 bin işçi çalışıyor. 130 da mühendis var. Bir işçi en az 14 bin, en çok da 90 bin dinar aylık alıyor. İşletmenin idarecilerinin hemen hepsi müslüman: Teknik Müdür Muzaffer Spuziç, öteki şeflerin adları da Hamdi Poturoviç ve Mehmet Şükrü. İşletmeyi bir saatte zor gezdik. Çok ilgi çekici bir yer. Demirin çelik haline gelmesi apayrı bir serüven.

Bir Edebiyatçı

Zenica ile Saraybosna arası otomobille dört saat. Do-

lambaçlı yol. Sekiz saatlik araba sefası çok geçmeden cefa haline geliyor. 18'de otele dünmüştük. Elimizi yüzümüzü yıkayıp Bosna nehrinin çıkış yeri olan Kaynak'da Gazeteciler Cemiyetinin ziyafetine gittik. Kjiç ile uzun uzun edebiyattan konuştum. Çehov'dan, Dostoyevski'den bahsettik. Gece de kaldığımız Avrupa otelinin kahvesinde Kjiç'le buluşarak edebiyat konusundaki sohbetimize devam ettik. Pek çok konularda aynı fikirde olduğumuzu anladık. Tanınmış bir tenkitçi olan Kijiç Türk edebiyatını Bosna'da tanıtmak istiyor. Kendisine İngilizce ve Fransızcaya çevrilmiş Türk eserleri göndereceğime söz verdim. Bir yandan da bu eserleri nerden bulacağımı düşünmüyor değilim! Otuz yıldan beri gelişen, başarılı ürünler veren bir edebiyatımız var. Ama yabancı dillerde basılmış antolojilerimiz, kitaplarımız nedense yok! Bunu Basın-Yayın Bakanlığı halletse olmaz mı? O kadar zor iş mi, yirminci yüzyıl Türk şiirinin, Türk hikâyesinin seçme örneklerini iki üç yabancı dile çevirtip antolojiler halinde yayınlamak, modern Türk resmine, heykeline ait bir iki katalog bastırmak...

Adriyatik'e Doğru

8 temmuz cumartesi sabah erkenden, ama çok erkenden kalktık. Bugün uzun bir yolculuğumuz var. Bosna dağlarını aşıp Adriyatik kıyısına ineceğiz. 8.30'da iki otomobille yola çıktık. Yol Mostar'a kadar iyiydi. Jablanica gölünden geçerken hidro elektrik santralını gezdik. Bu santral Yugoslavya'nın en eski santralı. Yapılışı 1947'den 1952'ye kadar sürmüş. İlk makinalar Rusya ve Çekoslovakya'dan getirilmiş. 1948'de Sovyetlerle Yugoslavya'nın arası açılınca santral kendi imkânlarıyla yetinmeye mecbur kalmış. Bütün projeleri, makineleri değiştirmişler. Bu santralı da bir İşçi Konseyi yönetiyor. Günde

3 milyon 200 bin kilovat elektrik istihsal ediliyor. Aylık istihsal de 96 milyon kilovat. Hidro elektrik santralı kilovatı 1.75 dinardan veriyor. Vatandaş ise kilovat başına 5 dinar ödüyor.

Santral müdürü:

«Jablanica santralı 80 yılda kendini amortize edecektir» dedi. Verdiği bilgiye ve gösterdiği planlara göre Yugoslavya'da irili ufaklı 50 Hidroelektrik santralı var. Santralı baştan başa gezdik. Hâtıra defterini imzaladık.

Mostar Köprüsü

13.30'da Mostar'a vardık. Buranın özelliği Osmanlılardan kalma büyük Mostar köprüsü. Burası 1482'de Türkler tarafından alınmış. 1878'de Avusturyalıların eline geçmiş... Camiler pek çok. 1941'de Alman ve İtalyan orduları girmiş. Mostar civarında çok savaş olmuş...

Mostar köprüsü, bütün kartpostallarda, kataloglarda yer alan bir anıt. 1682'de Sokollu tarafından yaptırılmış. 102 metre uzunluğunda, 18 metre yüksekliğinde. Değişik boyda altı kemerin üstüne oturtulmuş. Osmanlı İmparatorluğunun şerefli günlerini hâlâ bütün debdebesiyle duyuruyor...

Mostar'da çok güzel bir otel ve lokanta var. Yugoslavya'da otelcilik ve lokantacılık özel bir dikkatle geliştirilmiş. Yabancı turist her gittiği yerde zevkine, kesesine göre yatacak yer bulabiliyor. Mostar'da karşılaştığım lokanta İstanbul'un en pahalı, en lüks yerleri ile kıyaslanabilir...

Adriyatik Göründü

Öğleden sonra yine yola çıktık. Bosna dağlarını aştık. Buraları bakımsız, kıraç topraklar. Daracık dağ geçitleri. Uçurumlar. Karşıdan gelecek kamyona verecek

yol yok. Ancak gerilemek, genişçe bir yer bulmak gerek.. Sert dağlar, yüksek tepeler. Denizden tam 2000 metre yüksekteydik. Birdenbire Adriyatik göründü. Orhan Veli'yi hatırladım: «Birden denizi göreceksin - Sakın şaşırma». Denizi görmek başka. Hele girintili çıkıntılı Adriyatik'i. 2000 metreden denize doğru inmek çok zevkliydi. Daracık yollardan kaya kaya denize ulaştık. Kıyıda tarihî bir kasaba, turistik bir şehir olan Dubrovnik var. Burada pazar gününü dinlenmekle geçireceğiz. Ziyaret yok, gezme yok, konuşma yok. Deniz ve dinlenme var sadece...

Dubrovnik

Exelcior oteli zengin turistlere mahsus. Bu yüzden de yarı-yarıya boş. Üstelik bu yıl fiatları da bir misli bindirmişler. Bir kişilik odanın geceliği 6000 dinar, yani 10 dolar! Saraybosna'da tanıştığım Belçikalı aile oda komşumdu. Bana uzun uzun pahalılıktan dert yandı. «Güzel yerler, ama çok pahalı. Bilsem buraya gelmez, İtalya'ya giderdim.» dedi. Odam Adriyatik'e bakıyor. Önüm plâj. Karşıda küçük bir ada var: Lokrum. Bizim Kaşıkadası'ndan biraz büyük. Ama baştanbaşa çam. Kayıklarla gidiliyor. Tam âşıklar için!... Akşam üstü korkunç bir yağmur başladı. Bu da bizim şansımız! Yağmura rağmen Dubrovnik'te biraz dolaştık. Zaten Dubrovnik demek kıyıdaki ortaçağ kalesi demek. Tarihi boyunca Dubrovnik hep bağımsız yaşamış. Osmanlılar bu güzel kaleye hiç dokunmamışlar. Kale sonradan restore edilmiş, turistik bir yer haline getirilmiş. Yaz aylarında Tiyatro, Opera, Müzik festivalleri yapılıyor. Ortaçağ dekorları ortasında oynanan bir Hamlet'i düşünün! Dubrovnik'in özellikleri tarife gelir gibi değil!.. Kale içinde dar sokaklar, caddeler, tıklım tıklım. Yerli ve yabancı turistler hep bu cad-

dede... En güzel kadınlar bu caddede... Turistik eşya satan cicili bicili dükkânlar bu caddede. Yağmur şiddetlenince otele döndük.

Yağmur bütün gece devam etti. Sabaha kadar şimşekler çaktı. Gök gürültüsünden ikide bir uyanıyordum. Balkonun kapısını açıp, denize, kapkara ufka bakıyordum. Bir ara koltuğa oturarak yarın yapılacak referandumu düşündüm. Kim bilir ne zaman haber alacaktık? Türkiye, tarihinin önemli bir dönüm noktasındaydı. Pazar günü yurdumun insanları sandık başına koşuşurken biz Dubrovnik'te deniz safası sürecektik. Ama bu yağmur varken denizin tadı mı çıkardı? Kırk yılda bir Dubrovnik'e gelmiştik, o da yağmurlu, fırtınalı bir güne mi rastlayacaktı?

Bir Masal Şehrinde

9 temmuz pazar günü yağmur hafiflemişti. Kahvaltıdan sonra arkadaşlarla Dubrovnik kalesini gezmeye gittik. Dubrovnik bir masal ülkesi gibi. Burada bir gün kalmak yetmez, hiç değilse bir hafta yaşamalı ki değsin! Kale içindeki manav, Türk olduğumuzu öğrenince büyük ilgi gösterdi. Mustafa Kemal'in ülkesi... Mustafa Kemal'i tanımıyan yok zaten. Bizlere «rakıya» ikram etti. Hekimoğlu'na buket sundu. Kısacası bir ilgi, bir yakınlık!... Kırk yıllık dostlar gibi olduk beş dakika içinde. «Dovicenya» deyip ayrıldıktan sonra Karahasan'a sordum kaç para verdiğini. Bir kavun, üç kadeh rakı ve bir de çiçek için akıllara durgunluk veren bir ücret ödediğini duyunca aşırı yakınlık ve iltifatın sebebi meydana çıktı. Buna turistik dostluk derler! Ama gene de takdire değer. Turist böyle memnun edilir!

Öğleden sonra güneş açtı. Deniz de çok sıcak. Otelin plâjında sadece zengin turistler vardı. Yugoslav hal-

kı bu otellere gelemiyor. Belgrat'dan gelen yabancı elçiliklerin mensupları. İçlerinde İngiliz ve Norveç elçiliklerinden birer genç kız da vardı. Norveçli Carinne yıllık izninin 15 gününü Dubrovnik'te, 15 gününü de Atina'da geçirecekmiş. İngiliz Anette ise cumartesi gelmiş, pazartesi sabahı Belgrat'a uçakla dönecek... Carinne tek başına tatilin tadını çıkarıyor. Kimse tarafından rahatsız edilmeden, keyfinin istediği gibi yaşıyor. Saatlerce denizde ve kumsalda kaldık. Su Florya'dakinden daha ılık, güneş daha az yakıcı. Yolculuğun yorgunluğu başka türlü çıkamıyacaktı.

Gece yine şehirde ve kale içinde dolaştık. Otelin gazinosunda geç vakte kadar oturduk. Dubrovnik'in tadına doyulmuyordu. Ama ne çare ki yarın sabah erkenden yola çıkacağız. Gene uykusuz bir gece. Perişan geçecek yeni bir gün daha!

Sosyalist Ülkede Lüks Yerler

10 temmuz pazartesi saat altıda otelin holünde buluştuk. Zagrep'e kalkacak uçak saat 8'de. Hava alanı epey uzakmış. Fransız turistlerini gezdiren bir otobüs bizi bir saatte hava alanına götürdü. Yol boyunda Dubrovnik kıyılarını seyrettik. Bu şiirli şehri kim bilir bir daha görecek miyiz? Zengin turistlerin uğrağı olan bu yere gelmek her babayiğitin işi değil. Yugoslav Hava Yolları'nın uçağı tam zamanında kalktı. Üsküplü Karahasan hiç uçağa binmemiş. Kendisine epey takıldık. Eğlenceli bir yolculuktan sonra Zagrep hava alanına indik. Hırvatistan Basın-Yayın sekreterliği memurları bizi karşıladılar. Şehrin en güzel oteli Esplanade'a götürdüler. Esplanade, Yugoslavya'da kaldığımız otellerin en güzeli, en lüksü. Lokantalar(gazinolar, barlar!... Odalarda şahane banyolar, koltuklar! İnsanın asabını bozacak kadar lüks

yerler! Sosyalist bir ülkede böylesine lüks yerler bulunmasına insan şaşıyor. Sosyalist olmak, ille de herkes sefil ve perişan olsun demek değil!

Hırvatların Tarihçesi

Hırvatistan'ın 3 milyona yaklaşan nüfusu var. Zagrep'te yarım milyon kişi yaşıyor. Batılı bir ülke burası. Hiçbir zaman Doğulu olmamış. Daima Batı uygarlığının bir parçası olmuş. Hırvatistan tarihine bir göz atmak bunu açıkça gösteriyor: Hırvatlar eskiden Karpatların gerisinde yaşayan bir Slâv aşiretiymiş. Bugünkü topraklarına Avar'ların saldırışını önlemek üzere Bizans İmparatorları tarafından getirilmişler. Hırvat devleti ancak 9. yüzyılda ortaya çıkıyor. İtalyanlarla ve Bizanslılarla sıkı temasta bulunan Hırvatlar hızla gelişmişler. 10. yüzyılda Hırvatistan en yüksek çağına varmış. O zamanlarda 160 bin kişilik bir orduları, 180 gemilik bir filoları varmış Hırvatların. Fakat denize ulaşmak istiyen Macaristan'ın Arpad Hanedanı, bu genç Slâv devletinin gelişmesini önlemiş. Macarlar, Hırvatistan'ı ellerine geçirmişler, ama Hırvatlar iç işlerinde bağımsızlıklarını korumuşlar. 1925'-de Mohaç Meydan Savaşından sonra Hırvatistan'ın bir kısmı Türklerin eline geçmiş. Böylece Hırvatistan ikiye bölünmüş. Karlofça andlaşmasından sonra Hırvatistan büsbütün Avusturya Macaristan'ın bir eyaleti olmuş. 1918'de Hırvatlar bağımsızlıklarını elde ederek Yugoslav krallığının bir parçası haline gelmişler. Sırplarla Hırvatlar arasındaki çekişme bu yıllarda çok gerginleşmiş. Aynı ırktan gelmekle beraber Sırplarla Hırvatlar arasında büyük farklar var. Bir kere Sırplar ortodoks, Hırvatlar katolik. Kültürleri de değişik. Yazıları tamamen farklı. Hırvatlar Lâtin harflerini kullanıyor, Sırplar Slâv harflerini... Sırplar Rusların etkisinde kalmaya alışmış. Hır-

vatlar ise İtalyanların ve Avusturyalıların. Tarih boyunca Hırvat toplumu bilgili, uyanık, Sırp toplumu ise büyük çoğunluğu çiftçilikle uğraşan bilgisiz bir kütle. İktisadî çıkarlar da iki ulusu birbirinden ayırıyor. Hırvatlar bağımsız bir devlet olmak istiyorlarsa da buna bir türlü ulaşamıyorlar. Sırplar ne yapıp ediyorlar Hırvatları kendilerinden ayırmıyorlar. Çekişme o hale geliyor ki sonunda Yugoslav Kralı I. Aleksandr bir Hırvat fedaisi tarafından öldürülüyor. 1941'de Alman orduları tarafından işgal edilen Hırvatistan'da kukla bir krallık kuruluyor. Ustaşilerin lideri Paveliç idareyi ele alıyor. Savaş sonrası ise Hırvatistan Yugoslav Federatif Halk Cumhuriyeti'nin bağımsız cumhuriyetlerinden biri oluyor.

Bu kısacık tarih gösteriyor ki Hırvatlar Yugoslavya'nın en ileri gelen uluslarından biri. Zagrep de bu uygar ulusun başkenti olarak uygar bir kişilik gösteriyor. Caddeler Belgrat'tan çok daha temiz. İnsanlar çok daha iyi giyimli, çok daha iyi bakımlı. Kadınlar daha şık, daha alımlı. Mağaza vitrinleri daha renkli. Hattâ kısmen yabancı mallarla dolu. Zagrep'de insan kendini Orta Avrupa şehirlerinden birinde sanıyor.

Yayınevleri

Zagrep'teki programımız epey yüklüydü. İki günde bir hayli ziyaret yapacaktık. İlk olarak Hırvatistan Yayın Şirketi Müdürü Kalman Veiss'e gittik. Yugoslavya'da bizdeki gibi özel yayınevleri yok. Yugoslavya Basın Konseyine bağlı yayın şirketleri var. Kitapları bunlar basıyor, bunlar yayıyor. Kalman Veiss aynı zamanda Yugoslavya Yayın Konseyi ikinci başkanı:

«Şirketimiz 1946'dan beri 2000 eser yayınlamıştır. On milyon adet kitap bastık» diyor.

En yüksek telif hakkı forma başına 30.000 dinarmış.

(Yani 500 dolar). En çok satılan yabancı eser, Cezayirli Katep Yasin'in «Necma» adlı romanı olmuş. Steinbeck, Hemingway gibi tanınmış yazarların eserleri 5000 adet basılıyor. Yayınlanacak eserler önce bir Yazı Kurulundan geçiyor. Yabancı yazarların telif hakları muntazam şekilde ödeniyor. Batılı yazarlar isterlerse telif haklarını transfer ederler, isterlerse Yugoslavya'ya gelip eşya alırlarmış.

Veiss'e sordum:

«Yazı Konseyinin beğenmediği bir eseri yazarı kendi cebinden para vererek bastıramaz mı?»

«Bastırır. Kimse ona karışmaz».

Şirketin her yerde dağıtma teşkilâtı var. Kitaplar çoğunlukla ciltli yayınlanırmış. Şimdi cep kitapları serisine başlamışlar.

Yayın şirketleri ulusal dillerde eser yayınlıyor. Belgrat'taki Yugoslavya Yayın Şirketi ise İngilizce, Fransızca, Almanca yayınlar yapıyor. Bu yayınlarda Yugoslavya'nın sanatını, edebiyatını, düşüncesini tanıtıcı kitaplar çıkıyor.

Veiss'e Yugoslavya'daki edebî armağanları sordum. Şu bilgiyi verdi:

«Belgrat Şehri'nin edebiyat armağanı 20 ekimde, Zagrep şehrinin edebiyat armağanı mayısta verilir. Birincisi 900 bin, ikincisi 500 bin dinardır. Bu armağanların jürileri her yıl yeniden seçilir.»

Gazete Kâğıdına Subvansiyon

Yugoslavya'da gazetelerin sayısı az. Belgrat'da üç gazete çıkıyor. Ama her birinin tirajı 150 binin üstünde. Zagrep'de ise gündelik bir tek gazete var: «Vjesnik». Gazete idarehanesini ziyaret etmek, basımevini gezmek bizler için önemli birşey değildi. Ama 10 temmuz günü bir

gazeteye gitmek bizler için çok gerekliydi. Türkiye'deki halkoylamasının sonuçlarını merak ediyorduk. Nitekim Vjesnik'te halkoyu sonuçlarını öğrendik. «Evet»in çoğunluğu alması hepimizi sevindirdi. Vjesnik yeni bir basımevi ve idare binası yaptırıyor. Öyle ufak tefek bir yer sanmayın. 10-15 katlı bir gök tırmalayan; onun yanı sıra dev bir basımevi binası. Şimdilik eski binalarındalar. Vjesnik'in kadrosu 2000 kişilik. Yazı kadrosunda 200 kişi çalışıyor. Yugoslavya'da gazetelerin fiyatı son aylarda 10 dinardan 20 dinara çıkartılmış. Bu fiyat arttırımı satışı birazcık azaltmış. Vjesnik'de bu azalma yüzde 10. Hükûmet gazete başına bir dinar subvansiyon veriyormuş. Sorduk, hesaplayıp söylediler. Bir kilo beyaz kâğıt 125 dinar tutuyor, bizim paramızla 3 liraya yakın. Hem gazete fiyatlarını bir misli arttırmışlar, hem de beher gazete başına hükûmetten subvansiyon alıyorlar! Yetkililerimizin kulakları çınlasın!

Edebiyatçılar Arasında

Akşam üstü Hırvat Yazarlar Birliği'ni ziyaret ettik. Bu Birlik tam 63 yıllık! 1898'de kurulmuş. Merkezi Zagrep'in en büyük meydanı Trg Republica'da büyük bir apartman dairesinde. Güzel döşenmiş odalar, salonlar, toplantı masaları. Tanınmış üç Hırvat yazarıyla tanıştık: Yeroslav Kaleb, Milko Bozic ve Jure Kastelan. Ciltlerce roman, piyes, hikâye yayınlamış insanlar. Gerçek birer edebiyatçı olan bu üç kişiyle zevkli dakikalar geçirdik. Bize birliklerinin çalışması hakkmda bilgi verdiler. 63 üyeleri varmış. Birliğe üye olmak o kadar kolay değil. Tenkidcilerin beğeneceği, halkın da dikkatini çekecek bir eser yazmak gerek. Beş yıl boyunca edebiyat alanında ün kazanmış olmak şart. Birliğe başvurulmuyor, Birlik istediği kimseleri üye kabul ediyor. Hırvat Yazarlar Birli-

ğinin geliri hükûmet yardımı ve üyelerinin ödentileri. Bu yıl Hırvatistan Cumhuriyeti Birliğe tam 20 milyon dinar vermiş. Birliğin haftalık gazetesi «Telegram» için de 20 milyon dinar yardım yapılmış.

Hırvatistan'da kalemiye geçinen 20 edebiyatçı var. Bunlar aşağı yukarı ayda 60-100 bin dinar kazanıyorlar. Her yıl 100'e yakın yeni telif eser yayınlanıyormuş.

Kaleb:

«Bizde her edebî akımın temsilcileri vardır. Kimse kimsenin yazısına karışmaz» dedi.

Hırvat yazarları Türk edebiyatını çok merak ediyorlar. Bana bir sürü soru sordular. İyi kötü hepsini cevaplandırmaya çalıştık. Türkçe'den hemen hemen hiç bir kitap çıkmamış. Türk hikâye ve romanlarının çevrilmesinin iki ulusu birbirine tanıtmakta çok yararlı olacağını söylediler. Hiç değilse İngilizce ve Fransızcaya çevrilmiş çağdaş Türk hikâye ve romanları var mıdır? dediler. Bu kitapları kendilerine yollamamı rica ettiler. Ben de çağdaş Hırvat hikâyecilerini tanımak istediğimi söyledim. Fransızca bir hikâye antolojisini ertesi gün otele yolladılar.

İşçiler İçin Okul

11 temmuz salı sabahı Zagrep İşçi Üniversitesine gittik. Üniversite deniyor, ama gerçekte bunlar birer işçi okulu. İşçiye okuma-yazma, temel bilgiler öğreten bir okul. Okulun müdiresi Stajonka Analica bize şu bilgileri verdi:

«Zagrep İşçi Okulu 1953'de kuruldu. Yugoslavya'da böyle 130 İşçi Okulu var. Bugüne kadar 50 bin işçi bu okulları bitirdi.. Burada okuma-yazma öğretmekten başka genel bilgiler, meslek, estetik, kültür dersleri de veriliyor. Zagrep İşçi Okulunda 70 öğretmen, hukukçu ve

mühendis görev almıştır. Burada okuyan her işçi için fabrika para öder. Bu yılki bütçemiz 240 milyon dinar. Okula yazılan işçiler test sonunda 5 grupa ayrılır. Birkaç yıl önceye değin işçiler okumanın değerini anlamıyorlardı. Endüstri alanında gelişme başlayınca işçiler okuma-yazma bilmenin, bilgi sahibi olmanın önemine inandılar. Okulumuz işçinin fikrî cephesini geliştirir.»

Anlatıldığına göre bu okulları bitiren İşçiler Üniversiteye giriyorlarmış. Bir ara o kadar İşçi Üniversiteye kaydolmuş ki durum ciddîleşmiş. Bu yüzden Üniversiteye giriş sınavı da zorlaştırılmış.

35 Yaşında Bir Plan Uzmanı

Zagrep'te en ilginç görüşmemiz Hırvatistan Cumhuriyeti Plânlama Dairesi Başkanı ile oldu. Dr. Jarov Siratkoviç 35 yaşlarında bir iktisat uzmanı. 14 yıldır plânlama konusunda çalışıyormuş. Bizi modern biçimde döşenmiş bir odada kabul etti. Yugoslavya Plânlama Merkezi Belgrat'ta, ama her Cumhuriyetin de kendi Plânlama Dairesi var. Belgrad'daki merkezde 200, Zagrep'te ise 80 kişi çalışıyor. Bu dairede Hırvatistan'ın 5 ve 20 yıllık plânları hazırlanıyor. Bu plânlar iktisadî ve sosyal faaliyetleri içine alıyor. Plânlar çeşit çeşit: İktisadî gelişme plânı, Envestisman plânı, emek gücü plânı, iktisad kolları için özel plân.

Yugoslavya'nın millî geliri 2 milyon 135 milyar dinar. Adam başına yılda 370 dolar düşüyor. Hırvatistan için adam başına düşen millî gelir ise 426 dolar. Beş yıllık plânın uygulanmasından sonra yıllık millî gelir Yugoslavya'da 595, Hırvatistan'da 716 dolara çıkacak. Millî gelirin yüzde 34.2'si iktisadî, yüzde 11.3'ü sosyal yatırımlara ayrılıyor, yüzde 8'i de orduya gidiyor. 1965'den sonra orduya ayrılan millî gelir yüzde 6'ya inecekmiş. Yu-

goslav bütçesinde millî savunmaya ayrılan miktar da yıldan yıla azalıyor. 1951'de bütçenin dörtte biri savunmaya ayrılırmış. Şimdi bu yüzde 11, önümüzdeki yıl ise yüzde 9 olacak. Yugoslavya büyük bloklar karşısında tek başına nasıl olsa birşey yapamayacağını, bir savaş karşısında ister istemez bloklardan birine katılacağını düşünüyor, bu yüzden savunmaya büyük para ayırmayı doğru bulmuyor. Yirmi yıllık plâna göre 1980'de adam başına düşen millî gelir 1167 dolara varacakmış!.. Dr. Siratkoviç'e göre 1965'de 3 atom enstitüsü çalışmaya başlayacak. Bunlar Zagrep, Belgrat ve Ljubljana'da kurulacak.

Ulusal Sanata İnanan Bir Sanatçı

Programımızda büyük bir sanatçıyı ziyaret de var. Otomobille en beş dakikalık bir yolculuktan sonra büyük ve geniş bir bahçeli eve vardık. Burası tanınmış Hırvat heykelcisi Autun Augunstincic'in villâsı. Yemyeşil çimenler, ağaçlar arasında muhteşem bir villâ. Sanatçı bizi atölyesinde gezdirdi. Eserlerini seyrettik. Moşe Piyade ve Tito'nun heykelleri dikkati çekiyor. Haile Selasiye için büyük bir heykel hazırlamış, Adisababa'ya dikilmiş. Polonya kahramanı Mareşal Pilsudski'nin heykeli ise geniş bahçede paramparça yatıyor. 1939'da heykel tam götürüleceği sırada savaş çıkmış. Heykel bahçede kalakalmış!.. Augustincic klâsik anlayışta büyük bir sanatçı. Rodin ekolünden. Kendisi sanat görüşünü şu sözlerle anlattı:

«Müzikte, hem ciddî, hem de hafif müzik vardır Heykelcilikte de ciddî ve hafif çalışmalar var.» Sanatçı ulusal sanata inanıyor, uluslararası bir sanat olamaz kanısında. «Boris Godunov en iyi Rusya'da oynanır. Traviata en iyi İtalya'da temsil edilir.» diyor. Formalizmin

de kilise ve kapitalizm tarafından yaratıldığını söylüyor! Batı Almanya'da soyut sanata armağanlar verilirmiş, sebebi de buymuş! Vatikan da soyut sanatı korurmuş, bu da aynı sebeptenmiş!

Tanınmış heykelci «Mısırdan beri her sanat sosyal sistemler tarafından yönetilmiştir. Sosyalist bir sanat henüz doğmuş değildir» diyor. Öte yandan sosyalist realizme uygun eserleri de sanat eseri saymıyor. Şu sözü söylüyor: «Kültür eğer toplum hayatının bir refleksi ise, o zaman öyle bir kültür kendiliğinden ortaya çıkar.»

Formalizm Düşmanı Ama..

Sanatçıya göre sosyal meseleler daima önde gelir. Sanatçı o meseleleri izler. Soyut sanatı halkın da tutmadığını söyleyen yaşlı sanatçı «Bu türlü eserler bizde de çok yapılıyor. Bunların olsa olsa ancak dekoratif bir değeri vardır» diyor.

Augustincic inançlarına bağlı. Bu yaştan sonra da kolay kolay değişecek değil. Klâsik ölçüler içinde başarılı bir sanatçı. Ama çağının epey gerisinde kalmış. Yugoslav Heykelciliğine ait kitaplarda gördüm: soyut sanatın da pek çok temsilcisi var Yugoslavya'da. Augustincic biraz da rejimin sanatçısı. Rejim ona her türlü imkânı tanımış. O da o kadar tenkid ettiği bir formalizme kaptırmış kendini. Yenileşmeden, yenileşmeyi düşünmeden eserlerini yaratıyor.

Kültürevleri

Bir gün içinde birçok kişiyle konuşmak epey yorucu. Hırvatistan Bilim ve Kültür Konseyi Başkanı ile konuşuyoruz. Milliengo Paraviç uzun zaman Riyeka ve Pula'da oyuncu olarak çalışmış bir aydın. Bize şunları söyledi:

«Sahne sanatları, halk oyunları, opera, dram, bale, radyo ve televizyon yayınları bizim alanımıza girer. Ayrıca bilim ve halk kitaplıkları. Kültür evleri, müzeler, devrim müzeleri, öğrencilerin burs meseleleri, arşivlerle de biz uğraşırız.»

Kültür Evleri sözünü işitince, bu evlerin bizim Halkevleri gibi bir kurum olduğunu anladım. Konuyu derinleştirdik. Kültür Evleri gerçekten de tıpkı Halkevleri gibi. Her Belediye'de bir şubesi var. Köylere gezginci kitaplıklar yolluyor. Evlerin gelirini Belediyeler sağlıyor. Hırvatistan'da halen 150 kültür evi var, 350'si de yapılmakta. En çok Kültür Evi Bosna Hersek ve Slovenya Cumhuriyetindeymiş. Slovenya'da 2000 Kültür Evi bulunuyormuş. Hırvatistan'da kültür işlerine 2 milyar 750 milyon dinar ayrılmış.

61 Tiyatro!

Eski bir oyuncu elbette ki daha çok tiyatro üzerinde duracak. Paraviç şu bilgileri verdi: Hırvatistan'da 13 Profesyonel, 48 amatör tiyatro var. Cemiyetlerin de Dram kısımları bulunuyor. Hırvatistan sınırlarında 573 Kültür ve güzel sanat derneği var. 5 Profesyonel, 4 amatör çocuk tiyatrosu çalışıyor. Novisad'da modern yerli dramlar oynanıyor. Dubrovnik yaz oyunları festivalinde ise klâsik dramlar.

Bu kadarcık bilgi bile Hırvatistan'da sanat ve kültür işlerine ne büyük önem verildiğini gösteriyor. Halkevleriyle bu alanda en büyük adımı atan Türkiye şimdi bu işlere yeni baştan önem vermek, bu konuda çalışmak zorunda.

Slovenya'nın Başkentinde

12 temmuz sabahı erkenden Zagrep'ten ayrıldık. Ra-

hat bir otobüs yolculuğundan sonra Ljubljana'ya geldik. Yol çok güzeldi. İki saatte Hırvatistan başkentinden Slovenya başkentine varmıştık. Hırvatistan gibi, Slovenya da Batılı bir ülke. Her taraf ekili. Yemyeşil.

Otobüste Slovenya'nın tarihine ait küçük bir broşürü karıştırdım. İnsanın gezdiği yerlerin geçmişini öğrenmesi yararlı oluyor. Güney Slavlarının bir kolu olan Slovenler 5. ve 6. yüzyılda bugünkü yerlerine yerleşmişler. Daha önce Hırvatlar gibi Karpatların gerisinde imişler. 6. Yüzyılda Bavyera Dükalarıyla savaşıyorlar. 7. yüzyılda Avarların egemenliğine geçiyorlarsa da Samo, Slovenleri tutsaklıktan kurtarıyor. 8. yüzyılda Bavyeralılar Slovenleri hıristiyanlaştırmak bahanesiyle memleketin altını üstüne getiriyorlar. 788 yılında Slovenya Frank Krallığının idaresine geçiyor. Verdun anlaşmasından sonra Frankların yerini Cermen kralları alıyor. Slovenya katolik oluyor. Alman etkisi altında kalarak Slavlıktan adamakıllı uzaklaşıyor. Slovenler yüzyıllarca süren Avusturya egemenliği altında bile kendi ulusal kişiliklerini koruyabiliyorlar. 1918'den sonra Avusturya Macaristan İmparatorluğu parçalanınca Slovenya'nın bir parçası İtalya'da, bir parçası Avusturya'da, bir parçası da Yugoslavya'da kalıyor. İtalya'ya düşen parça hızla İtalyanlaştırılıyor, böylece Trieste ve Gorizia bölgelerinin Slovenlikle ilgileri kesiliyor. Yugoslavya'da kalan Slovenler de bir türlü yeni hayatlarına uymuyorlar. İkinci Dünya Savaşında bütün Slovenya İtalyan işgaline uğruyor, 1940'da Alman orduları geliyor. Savaştan sonra Slovenya bağımsız Bir Cumhuriyet halinde Yugoslav Federatif Halk Cumhuriyetine katılıyor.

Okuma Yazma Bilmeyen Yok

Slovenya'da bir buçuk milyon insan yaşıyor. Yu-

goslavya'nın en aydın bölgesi burası. Anlattıklarına göre bu birbuçuk milyonun hemen hepsi okur yazar. Okuma yazma bilmeyenlerin nisbeti yüzde yarım! İnanılmayacak bir şey, ama gerçek böyle. Slovenya, arazi bakımından Sırbistan'ın dokuzda biri kadar. Sırbistan 14 milyon, Slovenya 1.5 milyon.. Hırvatistan'ın ise hem arazi, hem de nüfus bakımından yarısından daha küçük. Böyleyken kültür alanında hepsini geride bırakıyor. İşte size birkaç sayı: 14 milyonluk Sırbistan'da 71 müze, 16 tiyatro, 589 sinema var. 1.5 milyonluk Slovenya'da ise 31 müze, 6 tiyatro, 246 sinema bulunuyor. 140 bin nüfuslu Ljubljana'da çıkan gündelik DELO gazetesinin tirajı ise 83 bin.. İnanması zor sayılar değil mi?

Ljubljana'da ilk olarak İlçe Halk Heyeti Başkanı Mikos Boris'e gittik. Pek çok şey anlattı. İlçe heyetlerinin seçilmesi, çalışması, falan. Bizim için ilgi çekici nokta Ljubljana'nın kültüre ayırdığı para... 3 milyar dinarlık bütçenin 1 milyar dinarı kültüre ayrılıyor. Bütçenin üçte birini kültür çalışmalarına ayıran bir şehir görülmüş müdür? Elbet böylece Sloven halkı da baştanbaşa eğitim görmüş kimseler haline gelir. Sadece Ljubljana çevresinde 626 fabrika ve imalâthane var. Her birinde en az 400 işçi çalışıyormuş. Slovenlerin kişisel hayatları da günden güne refaha gidiyor. 140 bin nüfuslu Ljubljana'da eskiden 3800 özel araba varmış, şimdi bu 14 bine çıkmış. Şehir dümsüz olduğu için bisiklet de çok tutuluyor. Sokaklarda sıra sıra bisikletliler. Genci ihtiyarı, çocuğu kadını bisiklet üzerinde. Sinema kapılarında bisikletler üst üste yığılmış duruyor. Bu kadar bisiklet arasında herkes kendi bisikletini nasıl buluyor, şaşılacak şey! Ljubljana bölgesinde yaşayan 400 bin nüfusun 180 bin bisikleti varmış. Demek her evde bir-iki bisiklet var. Ljubljana, Yugoslavya'nın en ileri bölgesi. Aylıklar son yıl içinde yüzde altmış artmış. İşçinin geçimi düzelince yeni yeni

problemler çıkıyor ortaya: otelcilik, ticarî şebekenin düzeltilmesi, nakliye gibi.

Mikos Boris'in anlattığına göre Slovenya 1955-1970 yılı için hazırlanan plânlama programını 1961'de gerçekleştirmiş. Yani 9 yıl önceden!...

Gravür Sergisinde

Ljubljana'da programımız o kadar yüklü değildi. Keyfimizce gezecek vakit bulduk. Sokaklarda bol bol dolaştık, vitrinleri seyrettik, halkın gündelik yaşamasına karıştık. Bu arada Şehir Galerisinde açılan 4. Uluslararası Gravür Sanatları Sergisini de gezmeye imkân bulduk. Önce bu Galeri'nin övgüsünü yapmak isterim. 1939'da açılmış bu galeri baştanbaşa mermer. Geniş, ama adamakıllı geniş ve aydınlık 20 tane salon. Ayrıca alt katta da geniş salonlar var. 140 bin nüfuslu bir şehrin galerisi bu! Birden 2 milyonluk İstanbul'un Şehir Galerisini gözümün önüne getirdim, bir tuhaf oldum doğrusu!

Gravür Sergisi 11 Haziranda açılmış, 15 Eylüle kadar sürecek. 31 ulusun sanatçılarının katıldığı bu sergide dört Türk sanatçısı da var: Fethi Karakaş, Mustafa Asher, Adnan Turanî, Nevzat Akoral. 900'den fazla eser... Hepsi birbirinden çekici, renk renk, çeşit çeşit. Bir saat içinde sergiyi gezmek imkânsız. Ama ne çare ki saat 16'da Ljubljana televizyon merkezinde olmak zorundaydık. Sergiye katılan eserler arasında en beğendiklerim Japon, Fransız, İngiliz, Şili, Meksika, Güney Afrika'lıların eserleri oldu. Rus sanatçılarının eserleri anlayış bakımından epey geri. Demirperde ülkelerinin figüratif sanattan kurtulamıyacakları görülüyor. Hepsi öğretici konuları işlemişler. Lenin'in, Castro'nun portreleri, işçi, fabrika kompozisyonları! Doğu Alman sanatçıları da Rus-

lara benziyor. Öte yandan Batı Almanya'dan gelen eserler yepyeni bir sanat anlayışını yansıtıyor. İspanyollar da Ruslara benziyor. Aşırı sağ, aşırı sol bütün diktatörlüklerde sanatçı kendini serbest hissetmiyor. Yaratıcı özgür olmadıkça ortaya atılan eserler hep birbirinin eşi olacak elbet. Yugoslav sanatçıları arasında güdümlü anlayıştan kurtulanlar pek çok. Gerçi onlarda da sosyalist realizme uygun eserler yok değil, ama çoğunluk Batı anlayışında. Aslıer'in, Karakaş'ın eserlerini nedense alt kattaki salonlara koymuşlar, Yunanlılar, İsraillilerle bir arada. Alt kat, yukarısı gibi aydınlık değil. Böyle olunca eserler de değerlerinden kaybediyor. 4. Uluslararası Gravür Sergisini gezmek benim için tatlı bir sürpriz oldu. Doyulmadık bir sanat ziyafeti. Bizi gezdiren Sloven Basın-Yayın Sekreterliği memurlarından Bayan Boja, Ljubljana'nın eski Sanat Galerisinde Barok Sanatları Sergisini de gezmemizi öğütledi, ama iki gün içinde o sergiyi gezmek mümkün olmadı.

Televizyon İstasyonu

Yugoslavya'nın kültürel ve iktisadî kalkınması gözle görülür bir şey. Gereğinden çok övdüğüm sanılmasın. Şu kadarını söylesem yetmez mi? Yugoslavya'da bugün 3 televizyon yayın istasyonu var: Belgrat'da, Zagrep'de ve Ljubljana'da... Her şehirde Yugoslav malı televizyon alıcıları satılıyor. Bütün Yugoslavya'da televizyon seyretmek mümkün. Sanılacak ki televizyonda güdümlü yayınlar yapılıyor. Hayır, otelde kaç defa televizyon seyrettim. Hep şarkılar, filmler, konserler... Hiç de rejimin propagandasına benzer birşeye rastlamadım. Demek televizyon Yugoslav halkı için bir ihtiyaç haline gelmiş. Tanıdığım Üsküp'lü bir Türk ailesi para biriktirip bir televizyon alıcısı almak istediklerini söylemişlerdi.

Haklılar, televizyonu kim almak istemez evine!..

Saat 16'da Televizyon Merkezi Müdürü bizleri kabul etti. Şu bilgileri verdi: «Radyo istasyonumuz eski, televizyonumuz ise yenidir. Henüz deneme devresindeyiz. 1.5 milyon Sloven'den 300 bini radyo abonemizdir. Radyomuzun iki ayrı programı var. Biri bütün gün, biri 19'dan geceyarısına kadar. Birinci program daha çok eğlendirici, öğreticidir. İkinci program daha ciddîdir. 8 bin de televizyon abonemiz var şimdilik. Henüz bütün Slovenya'ya televizyon yayını yapamıyoruz. Tabiat engeller çıkarıyor. Vadilerde oturan halk televizyon seyredemiyor.»

Ljubljana radyosu yılda 4 defa program değiştiriyor. Programın yüzde 70'i müzik, yüzde 30'u konuşma. Yüzde 60 eğlence müziğine, geri kalan yüzde 40 ciddî müziğe ayrılıyor. En sevilen hafif havalar heryerde olduğu gibi Amerikan ve İtalyan şarkıları.

Müdür «Televizyon yayınlarına başlamadan önce radyo abonelerinden gelen gelir bize yetiyordu, şimdi hem komünalar yardım ediyor, hem de Cumhuriyet...»

Radyo Televizyon Merkezinde 700 kişi çalışıyor. 2 küçük orkestra, bir de senfonik orkestrası var. Radyo orta ve kısa dalgalar üzerinden yayın yapıyor. Radyo Televizyon Merkezi şimdiki halde devletin kontrolu altında, ama yakında tam bir bağımsızlığa kavuşacakmış. O zaman burası da öteki işletmelerde olduğu gibi kendi kendini yönetecek... Merkezi baştanbaşa gezdik, televizyonda filmler seyrettik. Bu arada bizim de filmimizi çektiler.

Halkın Büyük Çoğunluğunun Sağlık Sigortası Var

13 temmuz sabahı Slovenya Sağlık Sekreterliğine gittik. Sağlık Konseyi'nin sekreteri bizi karşıladı. Sağlık konusunda bize geniş bilgiler verdi. Slovenya'da halkın yüzde 93'ünün sağlık sigortası var. İşçiler, memurlar, köylü-

ler bu sigortaya giriyorlar. Sağlık işlerini komüna, bölge ve Cumhuriyet birlikte yürütüyor. Doktorlar sosyal sağlığın aylıklı memurları. Slovenya'da uzman doktorların sayısı arttırılmaya çalışılıyor. Sekreter bu konuda dedi ki: «Bir hekim saatte 8 hastaya bakar, bunun dördünü uzmana havale eder. Uzman bir doktor ise daha daha çok yararlı olur.»

Slovenya'da doğumu kontrol etmek diye bir düşünce yok. Nüfus ne kadar artarsa memnun oluyorlar. Kürtaj yapan doktor ceza görüyor. Ama çok çocuklu aileler isterlerse hukukî yoldan doğumu önleyebiliyorlar. Slovenya'da ölüm nispeti 1955'de binde 11 iken 1960'da binde 9'a inmiş. 1950'de çocuk ölümü yüzde 8'miş, şimdi yüzde 3'e düşmüş. Çocuk ölümünün azalmasına sebep kadınların doğumdan önce ve sonra itinalı bakıma tâbi tutulması. Hastanelerde yatak sayısı ise 17 bine yakın, 1.5 milyonluk bu ülkede 5 sanatoryum, 1 klinik, 3 hastane şubesi ve bir kemik veremi hastanesi var.

Sekreter: «Verem meselesi diye birşey yoktur. Ancak eski hastalar var» dedi.

Slovenya'da doktor sayısı da çok. 20 hastaya bir doktor düşüyor. Nüfus başına ise 1200 kişiye bir hekim. Her yıl 1000 doktor Fakülteden mezun oluyor.

Doktorların ortalama aylıkları 70 binle 90 bin dinar arası (150 dolar civarında). Özel muayenehaneleri bulunan doktorlar da var. Bunlar Sağlık teşkilâtında görev almayıp, özel olarak çalışmayı tercih eden kimseler. Daha çok yaşlı hekimlermiş böyle davrananlar. Hastaları da eski kuşaktan olanlarmış.

Yeryüzünde Bir Cennet: Bled

Sağlık Sekreterliğinden çıkınca Bled yolunu tuttuk. Bled Slovenya'nın en güzel, en renkli köşelerinden biri.

Yolda Golniak Sanatoryumuna uğradık. Genç bir hanım doktor, Jana Furlan bizi gezdirdi. Tertemiz bir yer. Alp sıradağlarının eteklerinde yemyeşil bir dinlenme yeri. Hastaneden çıkınca Bled'e doğru yolumuza devam ettik. Harikulâde bir yolculuktu bu. Alplerin etekleri bir dünya cenneti. Yeşillik yeşillik, göz alabildiği kadar. Çamlar, ormanlar... Yağmur da başlayınca güzellik bir kat daha arttı. Bu dağların ötesi Avusturya. Yugoslavya'nın orta bölgeleriyle burası arasında ne büyük fark var. Sanki bambaşka bir ülkedeyiz.

Bled'e vardığımızda güneş çıkmıştı. Tepedeki şatodan gölü kuşbakışı seyrettik. Dinlendirici bir yer. İnsan burada bir hafta kalıp dünyayı unutmalı. Böyle birkaç saatlik gezi neye yarar? Bled gölü ufacık, ortasında küçücük bir ada, tenteli sandallar... Gölü çepçevre dolaşan yol boyunca arabayla geçtik. Basın Sekreterliği tarafından hazırlatılan öğle yemeği nefisti. Alabalıkıları yemeğe ayrı bir tad vermişti. Slovenya'nın kırmızı şarabı da öyle!..

Sloven Yazarlariyle

Akşam saat 17'de Ljubljana'daydık. 18'de Gazeteciler Cemiyetinin kokteyline gittik. Yüksek bir terasta Sloven yazarları ve gazetecileriyle iki-üç saat sohbet ettik. Ljubljana'da çıkan tek gazete olan DELO'nun yazı işleri müdürü Pogacnik Türk edebiyatı konusunda bana bir sürü sorular sordu, notlar aldı. Yurda dönünce DELO gazetesinin bir sayısı elime geçti, o akşamki konuşmalarımızı bir makale halinde yayınlamış... Sloven yazarları Türkiye'ye büyük ilgi gösteriyorlar. 27 Mayıs devriminden sonra Türkiye'nin sosyal devrimlerle Batı dünyasında yerini alacağına inanıyorlar. Ama bu devrimleri hızla yapmamız gerektiğini söylüyorlar. Nedense Slo-

venler de bizim 14'leri koyu Sosyalist eğilimde kimseler olarak biliyorlar. 14'ler kalsa Türkiye'de sosyalist bir idare kurulabilir miydi? Sordukları hep bu. Buna kesin cevabı kim verebilir? Pogacnik gazetesinde Türk yazarlarının roman ve hikâyelerini yayınlamaktan büyük zevk duyacağını söyledi. Ona da Türkiye'den yabancı dillere çevrilmiş kitaplar yollayacağıma söz verdim. Bulursam tabiî!..

«Biz Sloveniz...»

Otelde akşam yemeğine iki Sloven gazetecisini davet ettik. Bir tanesi yanımdaydı. Adı Jaka Stular. Ljubljana'da çıkan bizim «Hayat» dergisine benzer bir derginin müdürü, Stular ile uzun uzun konuştuk. Slovenya'nın önemine inanmış bir yazar.

«Burası Yugoslavya'dır, ama aynı zamanda Slovenya Cumhuriyeti'dir. Biz Yugoslav olduğumuz kadar da Sloveniz. Bunu unutmayın. Ljubljana bir kültür merkezidir. Meselâ Callas, Belgrat'a gelip bir konser verse, muhakkak Ljubljana'ya da gelir. Covent Garden Belgrat'da temsil verse, bir hafta sonra buraya gelir.»

Stular tarihe de meraklı. Türklerin tarih içindeki serüvenlerini yakından incelemiş. «Türkler Slovenya'da fazla kalmamışlar, gelmişler geçmişler. Ama kaldıkları az zamanda önemli işler yapmışlar Slovenya'da, ilk kadastro defterleri Türklerin zamanında hazırlanmış. Bir zamanlar bu kadar ileri iken nasıl olmuş da sonra medeniyet yarışında geride kalmışsınız?» diyor. Sloven yazarı bunu kendisi şöyle açıklıyor: Gerici kuvvetler ağır basmış, Türk ulusunun medeniyet yürüyüşünü durdurmuş! Pek haksız değil galiba..

Belgrad'ın «Politika» Gazetesinde

14 temmuz cuma. Bugün Belgrat'a dönüyoruz. Yol-

culuğumuz artık sona eriyor. Sabah 4.30'da uyandık. 6'da Belgrat uçağına bindik. Hava çok güzel, masmavi, durgun. Sabah 9'da Belgrat'da Metropol otelindeydik. Biraz dinlenip, kahvaltı ettikten sonra sokağa çıktıö. 11'e kadar Teraziye caddesinde dolaştık. Sonra Yugoslavya'nın en büyük gazetesi olan «Politika»ya gittik.

«Biz de bizim sistemi henüz anlayamadık!»

Bu sözleri söyleyen ünlü «Politika» gazetesinin Yazı İşleri Müdürüdür. Kendisine Yugoslavya'daki sosyalist sistemin özelliklerini soruyoruz. Bilinen sistemlerden o kadar ayrı yönleri var ki. Burası gerçekten sosyalist bir ülke mi anlamak güç! «Politika»nın genç müdürü gülerek henüz kendilerinin de bunu anlayamadığını söylüyor.

Danilo Puliç masanın başında sorularımızı cevaplandırıyor. Politika'nın iki-üç yazarı da etrafımızda. Önce Politika'nın durumu konuşuluyor. Bu gazete 5 yıllık plâna göre bir basın şirketi halinde çalışıyor. Her basın şirketinin komünalara vereceği kâr payı tayin edilmiştir. Politika'nın yıllık kârının yüzde 20'si Devlete gidiyor. Yüzde 80 şirkete kalıyor. Bu yüzde 20'de Federasyonun payı yok. Sadece Sırbistan Cumhuriyeti ve Komünanın payı var. «Politika» iç işlerinde bağımsız bir şirket haline geldiğinden beri o kadar büyük para kazanmış ki şimdi 17 katlı bir bina yaptırıyor!. Yeni makineler de getirtmiş... Kârın yüzde 80'ini şirket istediği gibi kullanıyor. Yüzde 80'in yüzde 53'ünü yatırımlara ayırıyor, gerisini harcıyor.

«Politika» şirketinin öteki yayınları şunlar: Resimli Politika, Eğlenceli Politika, Haber Gazetesi ve 6 gazete daha... Kadroda 800 kişi çalışıyor. 58 yurt muhabiri, yurt dışında Londra, Paris, Berlin, Moskova, Delhi, New York, Havana'da daimî muhabirleri var. «Politika» da 10 dinardan 20 dinara çıkmış. Bu fiyat artışı satışı biraz dü-

şürmüş. 320 binden 270 bine... Resimli Politika 200 bin, Eğlenceli Politika 180 bin, Haber Gazetesi ise 65 bin... İade nispeti ise yüzde 5! Gazetenin İşçi Konseyi maddî meselelerle uğraşıyor, ama yazı işlerine karışmıyor. Danilo Puliç «Politika»nın hem başyazarı, hem de yazı işleri müdürü.

Fikir İşçilerinin Durumu

«Politika»da çalışanların üç kazanç şekli var: maaş, prim, başarıya göre armağan. 3 ayda bir gazeteciye kârdan pay ayrılıyor. En az aylık 29 bin, en çok 100 bin dinar (50 dolarla 180 dolar arasında).

«Politika»da bizdeki gibi her telden çalan fıkra yazarları yok! Her konu, uzmanına yazdırılıyor. Zaten Yugoslavya'nın öteki gazetelerinde de aynı durumla karşılaştık. Puliç bu konuda şunları söyledi:

«Öyle gazeteci vardır ki hergün yazmaya zorlanamaz. Çünkü bir yazar her zaman iyi yazı yazamaz. Hele bizde yazılar yayınlamak için sıra bekliyor.»

Sanat tenkitçileri telif hakkı alıyorlar. Fakat ödenen ücret o kadar yüksek ki geçinmek için yetiyor. Örneğin bir sinema veya tiyatro tenkitçisinin eline ayda 130 bin dinar geçermiş.. Gazetede işinden atılan fikir işçisine 6 aylık tazminat ödeniyor. Kendi isteğiyle çıkarsa on para verilmiyor. 15 yıl gazetecilik yapan insan Fakülte mezunu muamelesi görüyor, 15-20 yıl kıdemi olan gazeteciye sadece 6 aylık bir tazminat ödeniyor. Bu konu görüşülürken MBK.'nin kabul ettiği Fikir İşçileri kanunundan bahsettik. Bizde fikir işçisinin durumunun daha iyi olduğunu, haklarımızın son kanunla tam bir güvenlik altına alındığını söyledik. Yugoslavya'da gururla bahsettiğimiz sayılı konulardan biri de bu oldu doğrusu.

Tarafsızlık Politikası

Danilo Puliç tarafsızlık politikası hakkında şunları söyledi:

«İki büyük blok arasındaki münasebetlere gerçekçi bir gözle bakıyoruz. Biz onların arasındaki münasebetleri düzenleyemeyiz, halledemeyiz. Ama bugün tarafsızlık politikasına bağlı 25-30 devlet var. Her iki blok da bu 30 devletin ne düşündüğünü, ne istediğini bilmek, anlamak zorundadır. Afrika, Arap, Güney Amerika, Asya ülkelerinin pek çoğu bu politikadan yanadır. Bloklar dünyaya nasıl bir kurtuluş yolu gösteriyorlar? Savaş yolunu mu, barış yolunu mu? Görüyoruz, anlıyoruz ki ne Amerikan, ne de Rus blokları birbirine boyun eğmeyecektir. Bu bloklar arasındaki kavgada kim haklı, kim haksız onu da ayırmak zor. En iyisi bloklar arasında dengeyi sağlamak için Tarafsızlar Cephesini güçlendirmek...»

Danilo Puliç Türkiye konusunda bizden bilgi aldı. Gerçi Türkiye konusunda bilmedikleri yok. Pek azı yanlış olmakla beraber çoğu gerçeğe yakın. Halkoyu sonucunu en iyi veren gazetelerden biri «Politika»ydı, iki gün önce Tanyug'un Ankara muhabiri başarılı bir yorum göndermişti. Puliç Türkiye'nin iç politikada sıkı bir işbirliği ve açık bir programla kısa zamanda meselelerini halledebileceği düşüncesinde...

Basın Yayın Bakanı İle

Yugoslavya'da son ziyaretlerimizden birini de Yugoslav İcra Konseyi üyesi Basın Yayın Sekreteri Bogdan Osolnik'e yaptık. Osolnik, bizim Basın-Yayın Bakanı gibi. Burada Bakanlık yok, Sekreter diyorlar Bakanlara...

Uzun boylu yakışıklı bir adam Osolnik. Basın-Yayın Sekreterliğinin ikinci katındaki özel odasında bizimle görüştü. «Ekonomi, kültür ve öteki alanlarda Yugoslavya

Ataşelikleriyle ilgilenmiyor. Bu konu Dışişlerine bağlı... Osolnik'ten iyi izlenimlerle ayrıldık.

Bir Dost: İlhami Emin

Öğleyin otelde Üsküplü şair ve yazar İlhamı Emin'le eşini bulunca çok sevindim. Yıllardan beri Türk edebiyatının Yugoslavya'daki temsilciliğini yapan, pek çok Türk hikâye ve şiirini Makedon ve Sırp dillerine çevirip yayınlayan İlhami Emin bizimle konuşmak, tanışmak için ta Üsküp'ten uçakla Belgrat'a gelmişti. «Yeni Makedonya» gazetesinin sinema tenkidçiliğini yapan İlhami Emin sanat tutkunu bir genç. Yakın akrabalarından çoğu Türkiye'de. O da birkaç yıl önce İstanbul'a gelmiş. Geçenlerde tekrar gelmek istemiş. Fakat Üsküp Konsolosluğu nedense vize vermemiş! Aynı şeyi bizim Karahasan da söylemişti. Yugoslavyalı Türklere turist vizesi vermemek garip bir durum! Herhangi bir Sırp, bir Hırvat istediği zaman Türkiye'ye turist olarak gelebiliyor, niye bir Türk aynı haklardan yararlanamıyor! Karahasan da, İlhami Emin de Türkiye'nin, Türk kültürünün Yugoslavya'da baş propagandacıları. İkisi de Türk edebiyatı konusunda yazılar yazmışlar, eserler çevirmişler. Gönüllü olarak Kültür Ataşeliğimizi yapıyorlar.. Suçları bu mu? Edebiyatla uğraşmak, Türkiye'yi tanıtmaya çalışmak mı suç?

Gazeteciler Birliği

Son ziyaretimiz Yugoslavya Gazeteciler Birliği'ne olacak... Bu birlikte 5 Cumhuriyetin Gazeteciler Derneği temsil ediliyor. Dört yılda bir kongresini yapan bu teşkilâtın tam 3000 üyesi var. Birliğin Teraziye caddesindki merkezine gittik. Genel Sekreter bize şu bilgileri verdi :

«Birliğimize bağlı 5 komisyon var. 1 — Uzmanlık Ko-

öteki ulusların arkadaşı olmak ister. Türkiye ve Yugoslavya arasında işbirliği kurulması iki memleketin yararınadır. Bugüne kadar istifade edilmeyen imkânlardan istifade etmek gerekir.»

Dış Politika konusunda Sekreter şunları söyledi: «Dış politika ile uğraşmadığım için bu konuda demeç veremem. Ama yurdumuzun dileklerini size anlatabilirim: Türkiye ve Yugoslavya arasında her alanda işbirliği yapmak istiyoruz. Sizin ziyaretiniz iktisad ve kültür alanında büyük önem taşıyor. Gözlerinizle gördünüz; işbirliği yapmak için bizde hiçbir engel yok. İdeoloji ayrılığı böyle bir işbirliğine engel olamaz.»

Önemli Mesele: İnsan

Sekretere sorduğumuz çeşitli sorulara karşı o topluca şu açıklamaları yaptı: Televizyon istasyonlarının kurulması için Mecliste itiraz edenler olmuş. Bunlar «ne lüzum var televizyona» diyorlarmış. Ama şimdi o muhalifler de memnunmuşlar. 1965'e kadar televizyon için 27 milyar dinar verilecek. Televizyon istasyonlarının kurulmasında teknisyenler büyük feragatle çalışmışlar. Televizyon alıcılarının yapımı için Federasyon 4 milyar dinar vermiş. Şimdi Belgrat'da Avala'da büyük bir istasyon yapılıyor. Ancak 1970'den sonra Televizyon istasyonları kâra geçebilecek. Anlaşıldığına göre Televizyonun gelişmesi maddî imkânlardan çok, insanların emeğine bağlı. Osolnik de böyle diyor:

«Bizde en önemli mesele insandır. Biz Yugoslav insanına yeni imkânlar yaratmaya çalışıyoruz. Kimse başkasına refaha kavuşmak imkânını veremez. İnsanlar çalışmak yoluyla kendi refahlarını elde edebilirler.»

Yugoslavya'nın koskoca Basın-Yayın Sekreterliğinde şaşılacak kadar az memur çalışıyor. Bu Sekreterlik Basın

misyonu. Yugoslavya Basın Enstitüsü bu komisyona bağlıdır. Bn Enstitü bilimsel ve öğretici çalışmalar yapar. Yabancı ülkelerdeki gazeteciliği inceler. Şimdi Yugoslav Basın tarihini yayınlamak için çalışmaktadır. 2 — Gazetecilerin haklarını savunan komisyon. Gazetecilerin maddî ve manevî haklarıyle, emeklilik ve sigorta işlerini, armağanları düzenler. 3 — Hukuk Komisyonu. Gazetecilik alanındaki çeşitli meseleleri inceler. Yeni bir gazete statüsü üzerinde çalışılıyor. 4 — Maliye Komisyonu. Malî işlerle ilgilenir. 5 — Uluslararası İşbirliği Komisyonu. 40'-dan fazla ulusun teşkilâtiyle temas kurmuştur.»

İnsanca Sosyalizm

Gece Elçiliğimizin yemeğindeydik. Yeniden Türkiye havasını tadmak hoş oldu. Lahey'den Belgrat'a tayin edilen Müsteşar Adile Ayda da birkaç gün önce gelmiş. Seçkin bir toplulukta Yugoslavya'ya ait izlenimlerimizden bahsettik. Büyük Elçimiz Orhan Eralp şunları söyledi «Yugoslavlar insanî yollardan sosyalizme kuruyorlar.» Bu tek cümle benim 15 günde vardığım sonucu özetliyordu İnsanca bir sosyalizm, daha doğrusu kişiyi yok etmeyen, kişinin varlığını ezmeyen, ortadan kaldırmayan bir toplumsal görüş... Yemek çok zevkli geçti. Gece otelde İlhami Emin'le eşini bizi bekler bulduk. Geceyarısından sonraya kadar İlhami Emin'le sanattan, edebiyattan söz ettik. Çok tatlı, unutulmaz bir gece geçirdik. Arkadaşlarımızdan ikisi gece sabaha karşı Türkiye'ye dönecekleri için yatıp uyumak zordu. Yataklıda yer bulunamadığından biz üç kişi 16 temmuz pazartesi sabahı yola çıkacağız. Böylece koskoca bir günümüz boş... İlhami Emin ve eşiyle bütün bir gün beraber kalacağıma çok sevindim.

Üç Bin Türkçe Kelime

Pazar günü korkunç bir sıcak vardı. Üsküplü arkadaş-

larla Kalemegdan parkına gittik.. Kaleyi gezdik. Gölgeli kanapelerde dinlendik. Uzun uzun konuştuk, dertleştik. İki gün içinde kırk yıllık dostlar gibiydik. Kalemegdan, yani Kale Meydanı.. Sırp dilinde 3000'den fazla Türkçe kelime var. Çarşı, kat, bodrum, şeker, çelik vs. Bir Sırpa sormuşlar, «Sırpçada pek çok Türkçe kelime varmış?» Sırp kızmış: «Yok!» demiş... İşte o «yok» kelimesi bile Türkçe! İlhami Emin Üsküplü Türklerin Tito yönetiminden memnun olduklarını, Sırp milliyetçiliğinin acısını çok çeken Türk ve Müslüman azınlığının Tito'nun devrimleriyle ezilmekten kurtulduklarını söyledi. İlhami Emin 60 bin basan «Yeni Makedonya» gazetesinin film tenkitçisi, eşi de Üsküp lisesinde öğretmen. Bugünlerde evlerine bir televizyon alacaklar. İki odalı apartman dairesine 3000 dinar veriyorlar. İkisinin kazançları ise 60 bin dinarı tutuyor. Demek aylık kazançlarının 20'de biri kadar!..

Hüzünlü Ayrılışlar

Saat 18'de Üsküp'e dönmek zorundaydılar. Bu zahmet ve masrafı sadece bizleri görmek için göze almaları beni çok duygulandırmıştı. İlk fırsatta Üsküp'e geleceğime söz verdim. İstasyona gittik. Dünyanın her yerinde olduğu gibi istasyonar burada da perişan ve hüzünlü... Galiba Yugoslav Demiryolları o kadar başarılı değil.. Trenler çok rötar yapıyor. Yerler numarasız. Ayakta kalan kalana. İlhami'lerin treni de bir buçuk saat gecikti. Birlikte bekledik, konuştuk dolaştık. Onları Üsküp'e doğru uğurlarken çok eski, çok yakın bir dostumdan ayrılmış gibiydim. Yürüyerek bir takım sokaklara saptım, bir takım tramvaylara bindim. Akşamın ilk karanlığında bilmediğim semtlerde kayboldum. Gece Elçiliğimiz Müsteşarı Sinan Beyin evinde bir toplantı yapılacağını bir-

den hatırladım. Gene bir takım adamlara yol sorup, otele döndüm. Gece, müsteşarımızın evindeki yemek çok samimi geçti.

Pazartesi sabahı 5'de Belgrat'tan ayrıldık. Arkadaşımız Karahasan iki gece uyumayıp bizleri ayrı ayrı yolcu etmişti. 15 gün boyunca bizlere büyük bir yakınlık, anlayış gösteren Karahasan'dan eski bir dosttan ayrılır gibi ayrıldık. Değerli bir pedagog olan Karahasan hayatında ilk defa bir delegasyona mihmandarlık etmişti... Doğrusu bu işte büyük başarı kazandığını kabul etmeli. Çünkü bir ülkeyi tanımak, bazan tek bir insanı tanımakla oluyor. Karahasan da Sosyalist Yugoslavya'nın gerçek bir temsilcisi. İnancı için çarpışmış, hapislerde yatmış bir partizan. Tito'nun ülküsüne bağlanmış bir insan... Yugoslavya'yı anlamak ve sevmekte Karahasan'ın rolü büyüktü.

Cilas İçin

Bir Karadağ'lıyı kalb doktoruna götürmüşler. Doktor incelemiş: «Derhal filmini aldırtman gerek» demiş... Karadağlı «Olmaz, aldırtmam» cevabını vermiş.. Doktorun yanından ayrıldıktan sonra bir arkadaşı Karadağ'lıya sormuş: «Niye kalbinin filmini çektirtmiyorsun?» Karadağlı gülmüş: «Ya, demiş filmi çektireyim de Cilas'ın kalbimde yaşadığını mı görsünler?»

Sosyalist rejime kendine göre bir yön vermek isteyen Cilas, fazlaca tutulmuyor. Karadağlı olduğu için Karadağlılar arasında kendisini sevenler çokmuş. Ama rejim için bir mesele değil... Zaten bir toplantıda hatâlı davrandığını kendisi de söylemiş!...*

---

* *Cilas, 1963'de yayınlanan «Stalin'le Konuşmalar» kitabı yüzünden hapse mahkûm edilmiştir.*

Yataklıda Yugoslav topraklarını son defa seyrederken izlenimlerimi bir noktada toplamak istiyordum: Yugoslavya'da bütün gerçekleri görebildik mi? Buna imkân var mıydı? Biz Yugoslavya'nın konuğuyduk. Konuk olarak gezdik, dolaştık, gördük. Madalyonun belki de bir yönünü... Başarılı, parlak, aydınlık, güzel olan yönünü.. Bilmediğimiz, görmediğimiz başka yönler de vardır belki! 18 milyonluk bir kütlenin iç dünyasına girmek kolay değil. Bazı sorulara karşılık bulamadığımı söylemeliyim : geceleri parklarda yatıp kalkan perişan kılıklı bir takım adamlar, gelip geçen erkeklere göz atan, kıyıda köşede heyecanlı konuşmalara girişen birtakım garip kadınlar, bir Üsküp deyimiyle «kırık kanatlar»...

Yugoslavya'daki sistemi anlamak zor. Puliç şaka olarak söylemişti gerçi, ama galiba kendileri de bu sistemi pek anlayamıyorlar. Batılı yazarlar Yugoslav Sosyalizmine Titoculuk adını vermişler zaten. Stalinciler, Çin, Arnavut komünistleri de Titoculuğu bir çeşit faşistlik sayıyorlar... Hangisi doğru? Bunu söylemek zor. Ama görünen gerçek, Yugoslavya'da Rus veya Çin komünizminden hiç kimsenin hoşlanmadığıdır. «Tito bizi bir defa Almanlardan, bir defa da Ruslardan kurtardı» diyorlar. İki kere ulusunu kurtaran Tito, sosyal devrimlerle Yugoslav halkını iktisadî sıkıntıdan da kurtarmış. Yugoslavya dış politikasına bir bağımsızlık kazandırmış. Üstelik de Yugoslavya'yı tarafsızlık politikasını mihrakı haline getirmiş. Bugün Belgrad, dünyanın üçüncü başkenti sayılabilir. Tarafsız devletlerin ışık aldıkları yer.

Son olarak şunu diyeceğim: Yugoslavya kim ne derse desin başarı yolunda. Eksiklikleri, kusurları olabilir, ama Tito'nun insanca sosyalizmi on yılda Yugoslav toplumunu kalkındırmış; kişi olarak da, toplum olarak da

Yugoslavlara bir huzur, bir refah sağlamış... İnsanca sosyalizmi geri bir toplulukta uygulamak kolay değil elbet. Bunu başarmak, katı bir komünizmi sınırlamak, durdurmak demektir. Nitekim Demir Perde ardındaki ülkelerde de Titoculuk günden güne yayılmakta, güçlenmektedir. Dünyanın iktisatça geri kalmış ülkeleri de Stalin Komünizmini değil, Yugoslavya'nın insanca sosyalizmini beğeniyor, aynı yolu tutuyor. Bence Stalincilere indirilen en ağır darbe, Titoculuğun ortaya çıkışı ve gelişmesidir.

«*Yurtta Barış, Dünyada Barış*»

O kadar yakınımızdaki Yugoslavya bizim için bilinmez bir ülke! 5 yüzyıl bizim olan bu eski topraklarımızla ilgilerimizi kesmemeliyiz. Yugoslavlar iktisadî ve kültürel alanda işbirliği yapmak istiyorlar. Bizim bu işbirliğinden kaçınmamız için bir gerek var mı? Türkiye çevresinde olup bitenleri anlamalı, bilmeli; hattâ bu çevrede olup bitenlere karışmalıdır. Bugün 30 devlet Yugoslavya'nın liderlik ettiği bir ülkü çevresinde birleşmiştir. Bu bir gerçektir. «Yurtta Barış Dünyada barış» ilkesinin yaratıcısı Atatürk'ün ülkesi tarafsızlık politikasına uzak ve yabancı kalmamalıdır. Çevremizde olup bitenlere karşı gözlerimizi kapamayalım. Gerçekleri görelim, bilelim.

Yugoslavya gezisinin bende uyandırdığı izlenimleri uzun uzun yazmamın nedeni şu: Halkımız için bilinmedik bir dünya olan bir ülkeyi görebildiğim, anlayabildiğim yönleriyle sizlere tanıtmaya çalışmak... Bunu başardımca gerçekleri yansıtmasını seven bir yazar olarak ödevimi yapmış sayılırım.

Ağustos 1961

İÇİNDEKİLER

Önsöz 5

I. Bölüm
Hiroşima'lar Olmasın 9

II. Bölüm
Orta Asya'dan Baltık Kıyısına 63

III. Bölüm
Yugoslavya'da 15 Gün 177

20 Lira